

2014/2

{sk}

Speculum

Barbora Bírová, Pavla Burgos Tejrovská:

Komunitný potenciál: metódy sociálnej antropológie v aplikovanej praxi/ Potential of a community: methods of social anthropology in practical application.

Anna Danišková:

Vplyv verejného priestoru na spoločenský život v urbánnom prostredí/ Impact of Public Space on the Social Life in an Urban Environment.

Martin Kanovský, Ondrej Kusý :

Vplyv hierarchie v detskej rovesníckej skupine a sociálneho statusu rodiny na hodnotenie dieťaťa učiteľom/ Impact of hierarchy in children's peer group and social status of a family on teacher's attitudes towards children.

Zuzana Stoláriková:

Rituál v prostredí materskej školy/ The role of ritual in preschool settings.

Peter Maňo:

Správa z letnej školy CEU v Budapešti: „Morality: Evolutionary Origins and Cognitive Mechanisms“ / „Morality: Evolutionary Origins and Cognitive Mechanisms“: Report from a CEU Budapest Summer School.

Barbora Bírová, Zuzana Stoláriková:

Správa z konferencie: „Balkánský expres. Jihovýchodní Evropa v interdisciplinární perspektivě.“/“Balkan Express. Southeast Europe in an interdisciplinary perspective“: Report of the conference.

ISSN 1337-9461

Ročník 6., 2014, číslo 2.

Publikuje Slovenská asociácia sociálnej antropológie
www.antropologia.sk

SPECULUM {sk} 2/2014

Redakčná rada/ Editorial Board

Vladimír Bahna
Juraj Buzalka
Tatiana Bužeková
Miroslava Hlinčíková
Tomáš Hrustič
Zuzana Kubovčáková
Danijela Jerotijević
Norbert Maur
Andrej Mentel
Juraj Podoba

Šéfredaktor/ Main editor

Martin Kanovský

Výkonná šéfredaktorka/ Executive editor

Táňa Grauzelová

Redakcia

Barbora Bírová
Zuzana Pešťanská

Grafická úprava

Barbora Bírová

Ročník 6., 2014, číslo 2.
Publikuje Slovenská asociácia sociálnej antropológie
www.antropologia.sk
ISSN 1337-9461

Časopis neprešiel odbornou jazykovou úpravou.

OBSAH

SPECULUM {sk} 2/2014

Štúdia

Barbora Bírová, Pavla Burgos Tejrovská:

Komunitný potenciál: metódy sociálnej antropológie v aplikovanej praxi/ Potential of a community: methods of social anthropology in practical application5

Štúdia

Anna Danišková:

Vplyv verejného priestoru na spoločenský život v urbánnom prostredí/ Impact of Public Space on the Social Life in an Urban Environment.....14

Štúdia

Martin Kanovský, Ondrej Kusý :

Vplyv hierarchie v detskej rovesníckej skupine a sociálneho statusu rodiny na hodnotenie dieťaťa učiteľom/ Impact of hierarchy in children' peer group and social status of a family on teacher's attitudes towards children.....32

Štúdia

Zuzana Stoláriková:

Rituál v prostredí materskej školy/ The role of ritual in preschool settings.....38

Správa

Peter Maňo:

Správa z letnej školy CEU v Budapešti: „Morality: Evolutionary Origins and Cognitive Mechanisms“ / „Morality: Evolutionary Origins and Cognitive Mechanisms“: Report from a CEU Budapest Summer School.....45

Správa

Barbora Bírová, Zuzana Stoláriková:

Správa z konferencie: „Balkánský expres. Jihovýchodní Evropa v interdisciplinární perspektivě.“/“Balkan Express. Southeast Europe in an interdisciplinary perspective“: Report of the conference.....47

Pokyny pre autorov/Submission guidelines.....50

Editoriál

Vážené čitateľky, vážení čitatelia,

Predstavujeme Vám ďalšie číslo odborného časopisu Speculum. Nájdete v ňom štyri štúdie, z toho jednu v spoluautorstve študent-profesor a dve správy, jednu z letnej školy CEU v Budapešti, druhú z konferencie Balkánsky expres. Všetky štúdie prešli dvojitým posúdením, čo už bude i naďalej pre príspevky uverejnené v časopise Speculum štandardom.

V štúdiách sa autori a autorky venujú rôznorodým témam. Príspevok Barbory Bírovej a Pavly Burgos Tejrovskej ukazuje na praktickú aplikáciu poznatkov a postupov sociálnej antropológie, v príspevku prezentujú dve prípadové štúdie. Ďalší príspevok od Anny Daniškovej prináša rozsiahlu štúdiu zaoberajúcu sa vnímaním verejného priestoru v urbánnom prostredí na príklade jedného mesta. Ondrej Kusý a Martin Kanovský prinášajú v svojej štúdií sondu do prostredia vzdelávania a publikujú výsledky výskumu zameraného na vzťah hierarchie v detských skupinách a sociálnych statusov ich rodín na hodnotenie detí učiteľom. Výskum uskutočnili na základnej škole. Jednou z predstavených štúdií je i príspevok Zuzany Stolárikovej, ktorá uskutočnila terénny výskum v prostredí materskej školy a zameriava sa na rolu rituálu v tomto prostredí. Správa z letnej školy v Budapešti od Petra Maňa je pútavým príspevkom o tomto podujatí, na ktorom sa každý rok otvoria „triedy“ s rozličným tematickým zameraním. Posledným príspevkom je správa z konferencie so zameraním na Balkán, ktorá sa koncom októbra uskutočnila v Prahe.

Ďakujeme všetkým autorkám a autorom za ich príspevky, recenzentom a recenzentkám za ich ochotu pri písaní posudkov a samozrejme redakcii za výbornú prácu.

Prajeme podnetné čítanie,

Táňa Grauzelová, Barbora Bírová

Komunitný potenciál: metódy sociálnej antropológie v aplikovanej praxi/ Potential of a community: methods of social anthropology in practical application

Barbora Bírová¹, Pavla Burgos Tejrovská¹

¹ ISČOA, Fakulta humanitných štúdií Univerzity Karlovej v Prahe, bbirova8@gmail.com, pavla.tejrovska@gmail.com

Abstrakt:

Príspevok sa zameriava na využitie metód sociálnej antropológie v aplikovanom výskume. Cieľom aplikovaného výskumu je prispieť k rozvoju aktívneho komunitného života v urbánom aj rurálnom prostredí.

Na príkladoch dvoch prípadových štúdií budú predstavené možnosti i limity konkrétnych výskumných metód (zúčastnené pozorovanie, pološtruktúrované a neštruktúrované rozhovory, focus groups, swot analýzy) v rozličných fázach výskumu s dôrazom na špecifiká terénu.

Projekty, ktoré v texte predstavíme, vychádzajú z predpokladu, že pokiaľ sa snažíme účelne a efektívne intervenovať do niektorého sociálneho prostredia, je potrebné o ňom mať dopredu dostatok overených informácií. Cieľom výskumnej časti projektov je popísať sociálnu štruktúru obyvateľstva v danej lokalite. Dôležité je taktiež pochopiť charakter sociálnych vzťahov medzi kľúčovými jednotlivcami, medzi formálnymi komunitnými skupinami (spolkami, inštitúciami, združeniami, firmami a podnikmi, politickými spolkami a ďalšími) a neformálnymi komunitnými skupinami (ľuďmi, ktorí spolu významne spolupracujú v rámci priateľských, susedských, záujmových či aktivistických kolektívov). Sumár týchto vzťahov vytvára spoločenstvo resp. lokálne identity.

Kľúčové slová:

aplikovaná antropológia; komunitný rozvoj; lokálna identita; urbánne verzus rurálne prostredie

Abstract:

This paper deals with the use of the methods of social anthropology in applied research, which aims to contribute to the development of active community life in the urban and rural environment.

The presenters will be presenting two case studies with possibilities and limits of specific research methods (participant observation, semi-structured and unstructured interviews, focus groups, SWOT analysis)

in various stages of research focusing on the specifics of field research.

The whole project is based on the assumption that if it is necessary to efficiently and effectively intervene in any social environment, it is necessary to have about him forward enough verified information.

The aim of the research project is to describe the social structure of the population in the locality. We also understand the nature of social relationships between key individuals, between formal community groups (associations, institutions, associations, companies and businesses, and other political associations) and informal community groups (the people who together substantial cooperation in the framework of friendly, neighborly, interest and activist collectives). A summary of these relationships creates community respectively local identities.

Keywords:

Applied anthropology; community development; local identity; urban versus rural environment

Úvod: Aplikovaná sociálna veda a jej vymedzenie

Ako môžeme pozorovať už viac než dve dekády, metódy antropológieho výskumu zažívajú nový rozvoj uberajúci sa smerom mimo akademickú sféru. Sociálni antropológovia a antropológičky pracujú v rôznych oblastiach a pod hlavičkou aplikovanej antropológie prispievajú svojimi znalosťami k riešeniu rozličných projektov. Využitie nachádzajú v rámci interdisciplinárnych výskumných a vývojových tímov v súkromnom i verejnom sektore. Zároveň títo výskumníci poskytujú antropológii ako akademickej disciplíne nové zdroje výskumných oblastí, tém a aj metodologických prístupov. V neposlednom rade tiež otvárajú debaty okolo etiky a praxi vo výskume a pri aplikácii výsledkov z neho.

Nad rolou antropológieho poznania v praxi sa na

medzinárodnom poli (Rylko-Bauer, Singer a Willigen, 2006) vedú rozsiahle diskusie už roky. Low a Merry poukazujú na dlhodobú tendenciu americkej antropológie, ktorá je zameraná na pracovanie s kľúčovými otázkami súdobej spoločnosti a na jedinečnú pozíciu tejto disciplíny vo vzťahu k nej (Low a Merry, 2010 s.203). K ukotveniu témy praktického vzťahu antropológie a spoločnosti nám pomohli predovšetkým práce Ervina (2002) a Willigena (2002), ktorí predpokladajú, že antropologické znalosti nie sú statickým akademickým poznatkom, ale sú dynamicky sa meniacim komplexom, pretože vychádzajú z interakcie s praktickým svetom. K aplikovanej antropológii pristupujeme ako k jednej subdisciplíne, ktorá je oblasťou zameranou na využitie antropologického poznania k riešeniu problémov určitého spoločenstva, či komunity (Ervin, 2000). Prostredníctvom týchto vzťahov, ktoré antropológia či už priamo alebo nepriamo ovplyvňuje a je nimi sama ovplyvňovaná, sa vytvára a formuje antropologické poznanie a od toho sa odvíjajúce praktiky. Prenos antropologického poznania do sféry praxe so sebou prináša rôzne prístupy, role, situácie i limity.

Stöckelová (2012) popisuje situáciu v českom prostredí, kde sa stretávame s postojmi, že výskum, ktorý je prepojený s praxou, najmä pokiaľ ide o vzťah so štátom a mimovládny organizáciami, je označovaný za kontaminovaný a znevážený (Jakoubek, 2008; Jakoubek a Budilová, 2008; Synková, 2008). Na druhú stranu argumentuje, že iné autorky a autori, v rátane jej samotnej, poukazujú na nevyhnutnosť a v zásade pozitívny potenciál tohto prepojenia (Hirt, 2008; Stöckelová, 2012; Stöckelová a Grygar, 2008). Za zmienku stojí pohľad zo slovenského prostredia. Výskum Búrikovej v spolupráci s Millerom (2010) medzi au-pair nezostal iba pri primárnom výskume, zamerali sa aj na aplikačnú úroveň v podobe konkrétnych odporúčaní, týkajúcich sa niekoľkých súvisiacich oblastí, od legislatívneho vzťahu, informačných kampaní pre verejnosť, až po odporúčania pre tvorcov politik (Búriková a Miller, 2010).

Predkladaný text si nekladie za cieľ komplexne zmapovať diskurzívne či praktické perspektívy aplikovanej antropológie v rámci Českej a Slovenskej republiky, ale prostredníctvom dvoch prípadových štúdií analyzuje dynamiku etnografických metód používaných v praxi konkrétnych projektov, ktoré používajú rovnaký koncept. Zaujímajú nás zmeny a limity, ktoré do procesu výskumu a jeho metodológie prinášajú jednotliví aktéri, vzťahy medzi nimi a ich vymedzenie. Taktiež reflektujeme možné etické dilemy, ktoré môže prinášať použitie

etnografických metód aplikovanej praxi. V texte variujeme pojmy etnografické metódy a kvalitatívne metódy sociálnej antropológie, ktoré považujeme za totožné. Konkrétne pod nimi rozumieme najmä zúčastnené a nezúčastnené pozorovanie i neformálne a pološtruktúrované rozhovory.

Koncept komunitného koordinátora : dve prípadové štúdie

Koncept lokálneho komunitného koordinátora vznikol ako prostriedok či nástroj, prostredníctvom ktorého bude možné aktívne prispievať ku komunitnému rozvoju s využitím prístupu sociálnej vedy a metodologických postupov kvalitatívneho výskumu sociálnej antropológie. Na základe tejto vízie vznikol pilotný projekt Tímu komunitných koordinátorov, ktorý predstavujeme v nižšie uvedených dvoch prípadových štúdiách.

Čo sa teda skrýva za pojmom komunitný koordinátor? Komunitný koordinátor je sociálny vedec, ktorý vykonáva dlhodobý terénny výskum prostredníctvom kvalitatívnych metód sociálnej antropológie. Výskum je zameraný na vzťah k verejnému priestoru a ku komunitnému životu. Skrze poznanie lokálneho prostredia, rozličných aktivít a špecifických aktérov v ňom si výskum kladie za cieľ nielen poznať sociálne prostredie, ale v aplikačnej rovine i napomôcť rozvoju aktívneho komunitného života v lokalite.

Projekt komunitných koordinátorov v dvanástich lokalitách Českej republiky

Prvá štúdia, ktorú by sme rady predstavili sa venuje novému sociálno-intervenčnému projektu inštitúcie Fondu ďalšieho vzdelávania, ktorý tvorí okrem iných tímov aj tím štrnástich sociálnych vedcov, zložený z dvanástich sociálnych antropológov a antropologičiek v teréne a dvoch metodikov. Interdisciplinárny projekt „Pracovní návyky“ je pilotnou štúdiou, ktorá skúša inovatívne nástroje integrácie dlhodobo nezamestnaných na trh práce. Projekt vychádza z myšlienky, že je možné na základe vnútorných sociálnych a krajinných zdrojov obcí vytvárať nové pracovné miesta, ktoré sú odpoveďou na potrebu miestnych obyvateľov a prinášajú lokálny komunitný rozvoj. Intenzívne sociálne vzťahy v reálnom čase, ktoré sú v projekte základným predpokladom pre vytvorenie udržateľného pracovného miesta a integráciu nezamestnaných, sú sledovateľné práve prostredníctvom metód kvalitatívneho výskumu. Ten realizuje dvanásť

sociálnych vedcov a vedkýň rozčlenených v dvanástich lokalitách s najvyššou nezamestnanosťou naprieč Českou republikou, okrem toho dvaja sociálni antropológovia pôsobia ako metodici projektu.

Cieľom týchto sociálnych vedcov a vedkýň, takzvaných komunitných koordinátorov je, aby spoločne s miestnymi aktérmi definovali dôležité potreby. Tie zatiaľ nie sú celkom alebo nie postačujúco naplnené a majú potenciál, že ich budú lokálni obyvatelia využívať. Komunitní koordinátori sa taktiež zameriavajú na identifikáciu dôležitých a aktívnych miestnych aktérov, ktorí sú ochotní v rámci existujúceho či pripravovaného projektu tieto potreby miestnych obyvateľov v budúcnosti uspokojovať a zároveň integrovať za určitých podmienok nezamestnaného.

Hĺbková a dlhodobá analýza miestnych vzťahov prostredníctvom metód antropológického výskumu umožňuje pochopenie súčasnej situácie a taktiež pomenovanie možných bariér, ktoré dané komunitné prostredie prináša. Naša práca nie je iba výskumná, ale v určitej fáze projektu dochádza k aplikácii interpretovaných dát v spolupráci s ďalšími tímami, ktoré sú do projektu zapojené, spoločne s miestnymi aktérmi. Ako príklad práce komunitného koordinátora môže slúžiť nasledujúca situácia: pokiaľ sa objaví v regióne požiadavka po kozom syre a skupina, ktorá by chcela založiť sociálne družstvo sa zameria na mliečne výrobky, komunitný koordinátor tieto potreby popíše, prepojí motivovaných jednotlivcov a kolektívy k spolupráci a napomáha precizovaniu nápadov, v ideálnom prípade k ich realizácii, kedy príde k vytvoreniu pracovného miesta pre dlhodobu nezamestnaného.

Projekt komunitných koordinátorov v Prahe 14

Druhá štúdia, ktorú by sme radi predstavili sa venuje projektu, na ktorom pracujeme v Prahe 14, pod názvom „Tým komunitných koordinátorů“. Projekt nadväzuje na výskumnú sondu, prieskum neformálnych komunitných aktivít a komunitných skupín na území Prahy 14, teda takzvaný komunitný monitoring. Tento prieskum bol zrealizovaný na jar v roku 2013 počas dvoch mesiacov v ôsmich lokalitách Prahy 14, prostredníctvom využitia kvalitatívnych metód sociálnej antropológie a to predovšetkým zúčastneného pozorovania a taktiež cez neformálne a pološtruktúrované rozhovory. Komunitný monitoring realizovali štyria výskumníci rozčlenení do ôsmich lokalít mestskej časti Praha 14.

Cieľom tejto výskumnej sondy bolo zistiť jednotlivé aktivity v sfére neformálnych susedských aktivít,

ktoré sú spôsobom uspokojenia požiadaviek a potrieb lokálnych obyvateľov v jednotlivých častiach regiónu. Nakoľko krátky prieskum ukázal, že princípy spolupráce nie sú rozšírené ako medzi neformálnymi skupinami, tak ani vo sfére formálne organizovaných skupín, napríklad športových klubov a neziskových organizácií, vznikla požiadavka od Mestskej časti Prahy 14 na pokračujúci projekt.

V tíme komunitných koordinátorov realizujú výskum v lokalitách Prahy 14 traja sociálni vedci. Pôsobíme celkovo v ôsmich veľmi špecifických a odlišných lokalitách, konkrétne v Hloubětíne, Lehovci, Aloisove, časti Hutě, na sídlisku Černý Most, v oblasti Kyje, Hostavice a Jahodnica. Práve prostredníctvom vzniku nadväzujúceho projektu, teda zostavenia tímu komunitných koordinátorov, si kladieme za cieľ na základe dlhodobého výskumu preskúmať komunitný život v jednotlivých mikroregiónoch. Cez to sa snažíme zistiť zdieľané potreby komunit a prostredníctvom interpretácie dát dospieť k odporúčaniam voči ďalším stranám, ako sú zadávateľ, iné formálne inštitúcie, neformálne organizácie a súkromné subjekty. Na základe kvalitatívneho výskumu sa každý z komunitných koordinátorov snaží definovať potreby občianskej sféry a interpretovať ich v rámci spolupráce s ďalšími orgánmi miestnej samosprávy, neziskovým sektorom a súkromnými subjektmi. Dôležitou úrovňou, ktorú v sebe projekt obsahuje je nielen výskumná časť, ale taktiež integračná a aplikčná, ktorá vychádza zo zistení dlhodobého výskumu. Našou snahou je participácia lokálnych občanov v aktuálnom dianí, vzťahujúcom sa k verejnému priestoru a komunitnému životu v lokalitách. Príkladom môže byť problematika medzigeneračného dialógu v lokalite a dlhodobé nepochopenie stanovísk opačnej strany v situáciách rozhodovania o zmenách vo verejnom priestore. To môže vyústiť napríklad do vzniku petícií a protipetícií, nakoľko si jednotlivé skupiny medzi sebou nevydiskutovali svoje presvedčenia. Komunitný koordinátor, ktorý vďaka terénnemu výskumu a styku so všetkými zainteresovanými stranami pozná jednotlivé stanoviská, tvorí určitú komunikačnú spojku, usiluje sa o to, aby na základe poznania potrieb lokálnych obyvateľov a rozličných názorových skupín, prišlo k vydiskutovaniu si rôznych argumentov. Nakoľko ide i pilotný projekt, podstatnou úlohou je taktiež spresnenie zamerania projektu a bližšia špecifikácia cieľových skupín a presné vymedzenie výskumných otázok.

Prínosy a riziká v aplikovanej vede: kvalitatívne metódy v praxi

Etnografiu možno chápať ako všeobecnú metódu pre vykonávanie antropologickej praxe (Hammersley, 2007, s.3), ale tiež ako špecifickú metódu výskumu, ktorú možno označiť ako zúčastnené pozorovanie. Podľa Emersona je zúčastnené pozorovanie jedna z metód kvalitatívneho výskumu, počas ktorého výskumník zostáva dlhodobo v prirodzenom prostredí skupiny, s cieľom zažiť a spoznať spoločenský život a procesy danej skupiny (Emerson, 1995). To pre nás znamená vymedzenie pojmu etnografia, ako špecifickej metódy terénneho výskumu. Za podmienku etnografického výskumu Etnografiu považujeme dlhodobú prítomnosť v teréne a naša prítomnosť ako výskumníčkovi v ňom je podstatná aj vtedy, keď sa aktívne nepodieľame na zúčastnenom pozorovaní, ale sa venujeme spracovaniu zisteného, napríklad písaním terénnych poznámok či denníka.

Etnografickej práci tiež rozumieme ako procesu konštrukcie a rekonštrukcie „príbehov“, kedy ako ilustruje Madden (2010, s.6) je možné sa „oprieť o spoľahlivé kvalitatívne dáta a autoritu, ktoré pochádzajú z aktívnej etnografickej angažovanosti“. Tento proces zaznamenáva logiku praxe a praktík s ňou spojených, čo umožňuje subjektovi výskumu i dané témy popisovať situačne v rôznych kontextoch nie skrz logiku vedeckých teórií (Gille, 2001, s.319).

Stanovením si etnografie ako východiska postupu práce, bolo najprv potrebné určiť si, kto sme my ako etnografky, kto sú „naši“ aktéri a ako sa k nim my ako výskumníčky môžeme a máme vzťahovať. Ako tvrdí Madden (2010, s.2), otázka etnografa ako autora je predovšetkým otázkou, ktorá sa vzťahuje k „metodologickej reflexivite“ a „vyrovnávaniu sa s napätím medzi subjektivitou a objektivitou“. Naša subjektivita je tvorená našou osobnou históriou, skúsenosťami, vzdelaním, pracovnými pozíciami, teda rozličnými „kapitálmi“, ktoré v sociálnej štruktúre reflektuje symbolická moc a pozicionalita vo vzťahu k ostatným aktérom (Bourdieu, 1991, 1997, 2003).

V aplikovanej praxi je situácia o to komplikovanejšia, že do procesu výskumu zasahuje intenzívne ešte ďalší subjekt v podobe zadávateľa výskumu. To znamená, že v nastavovaní zadania výskumu a vo vstupe do terénu preto vidíme moment najintenzívnejšieho vyjednávania a vyjasňovania rozličných mocenských vzťahov medzi nami ako výskumníčkami, zadávateľom a následne medzi subjektmi nášho výskumu (Dvořáková, 2013;

Ryška, 2013). Na jednej strane nie je nutné vyrovnávať sa s kultúrnou odlišnosťou medzi nami, zadávateľom a aktérmi. Avšak je potrebné neustále vysvetľovať zainteresovaným, čo sa skrýva pod pojmom sociálna antropológia, čo je našou prioritou a čo vôbec znamená antropologický kvalitatívny výskum. Je zrejmé, že si pred partnermi vo výskumu musíme neustále obhajovať témy výskumu a taktiež metódy, ktorými výskum realizujeme. To sa týka našej pozície v prípade súpolupráce rozličných tímov v projekte Fondu ďalšieho vzdelávania a tak isto v prípade spolupráce s jednotlivými odborníkmi Úradu mestskej časti. Recipročné vzťahy (Ryška, 2013) či statusové asymetrie (Kuřík, 2013) sa tak stávajú živým organizmom výskumu samotného, ale predovšetkým sú o vzájomnom čo možno najjasnejšom vymedzení vzťahu medzi nami a partnermi výskumu, či už ide o aktérov alebo zadávateľa (Madden, 2010, s.23).

Jednou zo základných tém vyjednávania v oboch predstavených projektoch sa stalo vymedzenie lokality a to cez mapovanie pomocou etnografických metód a skúmaných tém. Zadávatelia v dôsledku nepochopenia konkrétnych možností jednotlivých metód vyžadujú neúmerne veľké lokácie, ktoré v zadanom čase nie je možné sledovať postačujúco v našich projektoch. Nie je to možné, pretože takto získané dáta neprinášajú hĺbkové pochopenie skúmaného javu ako napríklad artikulované potreby lokálneho obyvateľstva, vzťahujúce sa ku každodennému životu v danom mieste a v konkrétnom čase. Tým pádom ide iba o povrchný popis, ktorý nie je možné považovať za postačujúci nie to ešte reprezentatívny. Bariérou k naplneniu požiadaviek zadávateľa sa tak stávajú prosté fyzické možnosti výskumníka či výskumníčky, ako napríklad určitý počet rozhovorov denne, v kombinácii s časovou náročnosťou používania kvalitatívnych metód výskumu.

Závažnou bariérou sa taktiež stáva vymedzenie samotnej témy výskumu. Zadávatel nie je schopný špecifikovať tému kvalitatívneho výskumu do tej miery, aby sa dostal za obecný popis. Príkladom môže byť nasledujúce, zadávateľ sa vyjadri: „Chceme vedieť, čo sa v obci XY deje a čo tam miestnym obyvateľom chýba“. V opačnom prípade žiada informácie, ktoré nie je možné kvalitatívnymi metódami zistiť, prípadne ich z etických dôvodov nie je možné dodať, napríklad nelegálne subsistenčné stratégie v danej obci. Z toho pramení frustrácia, ktorú zažívame ako výskumníci a výskumníčky už pri vstupe do terénu. Ako vysvetľuje Madden (2010, s.54), terén „nie je iba geograficky či sociálne vymedzený priestor“, ale je tiež do veľkej časti mentálnym konštruktom etnografa“

a je tak potrebné jeho „skonštruovanie“ cez výskumné otázky. V otázke terénu by sme radi spomenuli tiež Guptu a Fergusona (1997), ktorí hovoria o vývoji v rámci posledných rokov, kedy terén v prostredí globálneho sveta nie je o vymedzení hraníc, ako skôr o otázke, kde vôbec sú jeho hranice. Reflexívne vymedzenie hraníc je následne situačne vyjednávané a na základe toho sa hranice terénu menia v určitom kontexte.

V aplikovaných projektoch to však nie je iba na výskumníkovi či výskumníčke, kto terén istým spôsobom konštruuje, z toho vyplývajú možné komplikácie pri definícii konkrétnych výskumných otázok, lokality pôsobnosti, na to nadväzujúci výber informátorov a etické dôsledky s tým súvisiace.

Z dôvodov nepochopenia konkrétnej náplne práce komunitného koordinátora prameňa ďalšie nedorozumenia, a to už pri samotnom vstupe do terénu. Behom výskumu, ako popisuje Madden (2010, s.7) je výskumník vystavený realite vzťahu medzi teóriou a praxou, ktorá začína jeho vstupom do terénu. Ako argumentujú Law a Ury (2002, s.3), sociálne vedy sú „relačné a interaktívne“ a ich metódy sú performatívneho charakteru. To znamená, že výskumník „sociálne“ nielen reflektuje, ale „sa ho účastní“ (Law a Ury 2002, s.3). Performativitou majú Law a Ury (2002, s.3) na mysli, že metódy „majú dopady, utvárajú rozdiely, ustanovujú realitu a môžu pomôcť priviesť k životu to, čo (výskumníci) zistili“. Preto je vstup do terénu a následné vytváranie vzťahov s partnermi vo výskume tou najdôležitejšou časťou práce v teréne. Pri primárnom výskume si nevieme predstaviť, že by sme začali svoj vstup do terénu článkom v miestnej tlači o tom, kto sme, čo tam robíme a že by sme boli rady, aby sa nám hlásili ľudia, ktorí s nami chcú na danú tému hovoriť. V aplikovanej praxi narážame na túto možnosť zahájenia výskumu celkom pravidelne. Je občas problematické a komplikované vysvetľovať zadávateľovi, že ako sociálni antropológovia a antropológičky by sme si vytvárali vzťah a spôsob komunikácie na základe iného konceptu, ktorý by spĺňal vedecké štandardy. Zadávateľ opakovane nie celkom rozumie týmto vysvetleniam, ale snaží sa ho akceptovať. Tu vzniká už jedna z prvých konfrontácií a nepochopenia postupov našej práce. Táto skúsenosť značí rozdielnosť aj medzi výskumom zastrešeným akademickou inštitúciou a výskumom, ktorý je súčasťou projektu vo verejnej alebo aj súkromnej sfére a presahuje výskum primárny svojou aplikačnou úrovňou, kedy cieľom výskumu je nielen poznanie, ale na základe neho aj zmena.

To isté platí o performatívnom charaktere metód. Je

pravdou, že metódy majú dopady a utvárajú rozdiely i v akademickom výskume, neformujú sa kontrolovateľne a jednosmerne od výskumníka k spoločnosti, ktorú skúma, ale sa definujú medzi všetkými zúčastnenými aktérmi (Stöckelová, 2012). V aplikovanej praxi sa integruje do tohto procesu mimo strán výskumník a subjektov výskumu ďalší aktér v podobe zadávateľa. Ten má väčšinou predstavu o úlohe výskumníka v teréne a z nej vychádzajúci obraz zmien, ktoré má sociálny vedec v pozícii ako komunitný koordinátor priniesť. Pokiaľ sa predstava o našej pozícii v teréne variuje na škále od pozorovateľa po agitátora nejakej politickej strany, veľmi ťažko sa potom zadávateľovi vysvetľuje, že naša práca spočíva predovšetkým v pochopení súčasnej situácie vzťahujúcej sa k témam výskumu a sociálnym procesom na ňu naviazaným, taktiež v určitom kultúrnom preklade, ktorý vychádza z hĺbkového pochopenia danej témy.

Ako píše Madden (2010, s.22), reflexivita je základným nástrojom, ktorý upozorňuje etnografa, že prináša do etnografie iba jednu z možných perspektív. Naše perspektívy sa konštruujú cez našu subjektivitu, cez vzájomný vzťah k partnerom vo výskume a pozíciu „insidera“ vo výskumnom teréne. K tejto perspektíve sa vzťahujú pomerne zásadné otázky a každodenné dilemy, ktoré je potrebné opakovane brať do úvahy, ako vo vzťahu k nim samotným, taktiež vo vzťahu k našim partnerom vo výskume a rovnako je nutné dbať o tieto zásady aj vo vzťahu k disciplíne, teda sociálnej antropológii samotnej. Opakovane sa pýtame sami seba, či s nami aktéri vo výskume spolupracujú, pretože sme napojení na štátne inštitúcie a cítia určitú povinnosť, možno až nátlak sa nám istým spôsobom zapáčiť? Alebo si uvedomujú, že ich účasť na našom výskume im dáva nové možnosti, ktorú pokiaľ budú potrebovať vyjednávať, budú môcť použiť? Alebo ich skrátka zaujíma téma výskumu, naše spôsoby komunikácie a práce s nimi a inými kritériami sa nezaoberajú? Neustále si medzi sebou kladieme otázku, či s nami vôbec zadávateľa jednájú na rovnu? Aké sú ich úmysly a vízie?

Čo sa týka našej pozície v teréne, voči všetkým zainteresovaným aktérom, vplyv na to ako nás vnímajú a ako s nami komunikujú má aj vek a rod, taktiež výzor a vôbec identita, teda celkovo „osobnosť výskumníka“, pričom si uvedomujeme, že naša pozícia má značný dosah na celý výskum. Preto si musíme neustále opakovať otázky, ktoré sú podstatné, v našom prípade pre pozíciu ženy, výskumníčky (Skidmore, 2009). Ako ovplyvňuje výskum môj rod? Ako môže ovplyvniť vnímanie mojej identity informátormi a informátorkami priebeh výskumu a jeho

celý výstup? Do akej miery mám meniť alebo prispôbovať svoj výzor, ako mám prispôbovať napríklad odev? Na ilustráciu uvedieme príklad: v niekoľkých situáciách sme sa stretli s reakciami, ktoré priamo súviseli práve s vyzážou komunitných koordinátorov a to v prípade oboch predstavených projektov. V prípade styku s inštitúciami bol problematický neformálny vzťah komunitných koordinátorov, čo však často pomáha pri kontakte s lokálnymi obyvateľmi a naopak.

Ďalšou otázkou, ktorú považujeme za dôležitú je otázka hraníc. Kde je hranica angažovanosti? Akým spôsobom si zachovať neutralitu? Kedy zasahovať do konfliktov rozličného charakteru? Nezasahovať do situácii, s ktorými ľudsky nesúhlasíme, prípadne zasiahnuť do miery, ktorá by nenarušila pôsobenie v danej komunite a výskum, nie je jednoduché. V poslednom rade je tiež neľahké interpretovať dáta vzťahujúce sa k štátnej inštitúcii, našim súčasným zamestnávateľom a zadávateľom projektov. Vo všeobecnosti sa nám stále vynára otázka, akým spôsobom v konkrétnych krokoch aplikovať etické pravidlá vo vzťahu k našej etnografickej praxi ako vedeckej disciplíny (Guillemin a Gillam, 2004). Uvedomujeme si, že všetky tieto faktory pôsobia vo výskume a otvárajú rôzne možnosti ako sa navzájom lepšie pochopiť s informátormi a informátorkami a v konečnej fázy i so zadávateľom. Takisto vnímame, že uvedené témy, ku ktorým sa v otázkach vraciame, majú dopad na výsledky nášho výskumu a na kvalitu a celkovú podobu dáta, ku ktorým je možno sa v teréne dostať (Henslin, 1990, s.56-8).

Z vyššie prezentovaných otázok pramení otázka naliehavejšia a to tá, ktorá sa týka etického rozmeru a profesijnej zodpovednosti v našej práci. Ako analyzuje Fassin (2009, s.20) „aplikácie zodpovednosti k tým, čo študujeme, nie je ako princíp tak jednoznačná“, každopádne celkom isté je, že „etnografia implikuje istú zodpovednosť“. Fassin (2009, s.22) hovorí o zodpovednosti vo vzťahu k vytváraniu vedeckého poznania a o zodpovednosti vzťahujúcej sa k našim partnerom vo výskume. „Imperatív zodpovednosti“ (Fassin 2009, s.22), ktorý vo svojej práci vnímame, tak nie je možné naplniť inak než trvalým dialógom a vyjednávaním medzi nami ako výskumníkmi a výskumníčkami a všetkými ostatnými zainteresovanými stranami, ktoré do našich výskumov aktívne či pasívne vstupujú a sú neoddeliteľnou súčasťou našej práce.

Ako vysvetľujú Guillemin a Gillam (2004, s.47) neexistuje jediná správna prax, ktorou by sa dali vyriešiť všetky eticky dôležité okamihy, na ktoré počas práce na

výskume narážame. Každopádne, pokiaľ sme schopné opakovane reflektovať svoju pozicionalitu v teréne, potom sa usilujeme o to, uvedomovať si celkovú zložitosť všetkých stránok, k všetkým zainteresovaným aktérom v našej aplikovanej praxi. Snažíme sa tým byť citlivými „voči prípadným etickým pnutiam a tak sme pripravení ich riešiť“ (Guillemin a Gillam, 2004, s.47).

Reflexivitu celkovej aplikovanej práce preto považujeme za bezpodmienečnú súčasť dobrej praxe sociálnej antropológie ako vedeckej disciplíny. Je to nástroj, ktorý nám ako výskumníčkam a výskumníkom umožňuje identifikovať silné a slabé miesta samotného procesu nášho „etnografovania“ v praxi a ďalej s nimi pracovať, nie je to pre nás tým pádom „voľbou, ale nutnosťou“ (Stöckelová a Abu Ghosh, 2013).

Radi by sme sa venovali nielen už uvedeným problematickým častiam, o ktorých sme mali potrebu podrobne hovoriť, ale taktiež prínosom využitia etnografických metód v aplikovanom výskume, ktoré v našej praxi vidíme.

Za veľmi prínosné považujeme možnosť sociálnej intervencie, ktorá vzniká na základe pochopenia prostredia, v ktorom sa chce zadávateľ a aj nie to ešte výskumník angažovať. Zásahy sa potom väčšinou dejú na základe určitej objednávky, ktorá vychádza z lokálnej potreby, za účasti a participácii miestneho spoločenstva.

Za ďalší prínos považujeme skutočnosť, že k riešeniu sociálnych problémov sa využívajú vedecké kvalitatívne metódy, ktoré umožňujú reflektovanie emického pohľadu na skúmaný jav a začleňovanie tejto dimenzie do aplikácie konkrétnych intervenčných stratégií, ktoré sú prispôbené lokálnym špecifikám a konkrétnym potrebám spoločenstiev. To znamená výrazný posun od projektovania plánovania iba na základe predpokladov úradníkov. Na základe spolupráce inštitúcií a sociálnych vedcov a skrze interpretácie zistení z dlhodobého terénneho výskumu, je možné efektívne reflektovať lokálne špecifiká a potreby obyvateľov, a tak prispôbovať jednotlivé kroky postupu práce miestnej inštitúcie, ktorá je našim zadávateľom.

V neposlednom rade tiež pozitívne reflektujeme možnosť popularizácie vedy ako takej a sprístupnenie sociálnej antropológie ako vedeckej disciplíny verejnosti, prostredníctvom využívania metód etnografického výskumu v aplikovanej praxi. To akým spôsobom je vnímaná sociálna antropológia a vo všeobecnosti sociálne vedy vyplýva z každodenného diskurzívneho a praktického konštruovania tohto obrazu, ktorý vzniká vyjednávaním medzi subjektivitou sociálneho vedca a sociálnou

realitou, do ktorej vstupuje (Bourdieu, 1991). V sociálnom poli, ako popisuje Bourdieu (1991; 2003), existuje určitá štruktúra rozdelenia rôznych druhov kapitálov, čo znamená, že sociálny priestor je transformovaný do priestoru distribúcie symbolickej moci. Hromadenie rôznych kapitálov tak umožňuje jednotlivcom prenášať, reprodukovat' a udržiavať hodnoty a sociálny chod daného spoločenstva. Uvedomujeme si, že identitárny a habituálny prejav sociálnych antropológov a antropologičiek výrazne ovplyvňuje aplikáciu ich znalostí v praxi a v nadväznosti na to i obraz disciplíny, teda sociálnej antropológie ako takej. Pozitívne príklady vyplývajúce z konkrétnych výsledkov práce antropológov a antropologičiek v aplikovanej vede môžu prispievať k pochopeniu prínosu a taktiež rizík sociálnej antropológie vo využití aj mimo akademickej sféry.

Záver

Na záver by sme rady dodali, že navrhnuté metódy a postupy chápeme ako operačný rámec, v ktorom sa môžeme pohybovať, nie je to však statický návod na to, ako zaručene a osvedčene používať jednotlivé metódy a ako postupovať v teréne, či už v jeho primárnej alebo aplikačnej fáze. Predstavený koncept lokálneho komunitného koordinátora na príklade dvoch prípadových štúdií je konceptom pilotným. Ako sme uviedli na príkladoch problematických miest, na ktoré v našej práci narážame, vidíme potrebu neustálej reflexie najmä vo vzťahu k našim partnerom vo výskume. S tým súvisí aj možný dopad vo výskume používaných etnografických metód.

Definitívnu podobu konceptu lokálnych komunitných koordinátorov a s tým súvisiaceho metodologického prístupu musíme denne vyjednávať v teréne so zainteresovanými partnermi vo výskume a to o to viac, že nejde iba o výskum primárny, ale o výskum s aplikačnou rovinou. Ide taktiež o rovinu vzťahu medzi akademicou pôdou a aplikovaním v praxi, kedy je ďalšia úroveň našej práce založená na kritickom zhodnotení javov, praktík a diskurzov, do ktorých sa dostávame prepojením týchto dvoch odlišných sfér výskumnej práce. Tým sme nútené nahliadať na situácie, momenty alebo dialógy, o ktorých sme pri definovaní výskumného problému a behom prvého vstupu do terénu vôbec neuvažovali. Tak sa snažíme udržiavať neustály reflexívny dialóg nad používanými metódami, jednotlivými krokmi a fázami výskumu a nad vhodnosťou a efektívnosťou používaných metodologických postupov v danej situácii. Pokiaľ chceme dosiahnuť to, že bude koncept lokálnych

komunitných koordinátorov konceptom funkčným aj v ďalších obdobiach, je nutný najmä dlhodobý terénny výskum, prostredníctvom ktorého budeme môcť udržiavať dobrú prax využívania etnografických metód v aplikovanom antropologickom výskume.

Literatúra

Bourdieu, P. (1991). *El sentido práctico*. México D.F.: Siglo XXI.

Bourdieu, P. (1997). *Symbolic Violence and Political Struggles*. In: *Pascalian Meditations*. Stanford: Stanford University Press. s. 164–205.

Bourdieu, P. (2003). *Capital cultural, escuela y espacio social*. Buenos Aires: Siglo XXI. Law, John, John Ury. 2002. *Enacting the Social*. Department of Sociology and the Centre for Science Studies, Lancaster University, Lancaster LA1 4YN, UK. Dostupné na <http://www.lancs.ac.uk/fass/sociology/papers/law-urrienacting-the-social.pdf>.

Búriková, Z. a Miller, D. (2010). *Au Pair*. Polity Press.

Dvořáková, T. (2013). „Když není čas se nadechnout: přehlížení těch nejbližších jako metodologický problém etnografie“. In: *Etnografie: improvizace v teorii a terénní praxi*. Eds. Tereza Stöckelová a Yasar Abu Ghosh. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON). s. 175-203.

Emerson, R.M., Fretz, R.I. & Shaw, L.L. (1995). *Writing Ethnographic Fieldnotes*. Chicago: University of Chicago Press.

Ervin, A. (2000). *Applied Anthropology: Tools and Perspectives for Contemporary Practice*. Boston: Allyn and Bacon.

Fassin, D. (2009). „Nad rámec etických pravidel: Zamyšlení nad etnografickým výzkumem praktik zdravotní péče v Jižní Africe“. *Biograf* (49): 26 odst. Dostupné na adrese <http://www.biograf.org/clanky/clanek.php?clanek=4902>.

Fetterman, D. M. (2010). *Ethnography. Step by step*. SAGE Publications, Inc. 2010, s. 93-112.

Fox, N., (2009). *Using Interviews in Research*

- Project. The NIHR RDS for the East Midlands/ Yorkshire & the Humber.
- Gille, Z. (2001). Critical Ethnography in the Time of Globalization: Toward a New Concept of Site. *Cultural Studies & Critical Methodologies*, 1(3):319–334.
- Guillemin, M. a Gilliam, L. (2004). „Etika, reflexivita a „eticky důležité okamžiky“ ve výzkumu“. *Biograf* (35): 47 odst. Dostupné na adrese <http://www.biograf.org/clanky/clanek.php?clanek=3502>.
- Gupta, A. a Ferguson, J. (1997). *Anthropological Locations: Boundaries and Grounds of a Field Science*. Berkeley: University of California Press.
- Hammersley, M. a Atkinson, P. (2007). *Ethnography – Principles in practice*. New York: Routledge.
- Henslin, J.M. (1990). 'It's not a lovely place to visit, and I wouldn't want to live there', In: R.G. Burgess (Eds.) *Studies in Qualitative Methodology*, vol. 2, Reflections on Field Experience. Greenwich, CT: JAI Press.
- Hirt, T. (2008). „Výsledky a útrapy aplikované antropologie v ČR: Příspěvek k debatě o výzkumu jedné sporné problematiky.“ *Biograf*, 46, 23 para. [online]. Dostupné z: <http://www.biograf.org/clanky/clanek.php?clanek=4603> [17. 4. 2013].
- Jakoubek, M. (2008). „Nezbývá než zopakovat Lípu.“ *Biograf*, 47, 16 para. [online]. Dostupné z: <http://www.biograf.org/clanky/clanek.php?clanek=4705> [17. 4. 2013].
- Jakoubek, M. a Budilová, L. (2008). „Mandel poznámek k současnému stavu výzkumu Cikánů/Romův ČR.“ *Biograf*, 45, 25 para. [online]. Dostupné z: <http://www.biograf.org/clanky/clanek.php?clanek=4506> [17. 4. 2013].
- Klepal, J. (2013). „(Auto)cenzura: O etnografii posttraumatické stresové poruchy u válečných veteránů v Bosně a Hercegovině“. In: *Etnografie: improvizace v teorii a terénní praxi*. Eds. Tereza Stöckelová a Yasar Abu Ghosh. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON). s. 204-241.
- Kuřík, B. (2013). „Prosvítit výzkum: geopolitika a etnografie v proměnlivém světě“. In: *Etnografie: improvizace v teorii a terénní praxi*. Eds. Tereza Stöckelová a Yasar Abu Ghosh. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON). s. 52-87.
- Law, J. a Ury, J. (2002). *Enacting the Social*. Department of Sociology and the Centre for Science Studies, Lancaster University, Lancaster LA1 4YN, UK. Dostupné na <http://www.lancs.ac.uk/fass/sociology/papers/lawurryenacting-the-social.pdf>.
- Low, S. M. a Merry, S. E. (2010). „Engaged Anthropology: Diversity and Dilemmas: An Introduction to Supplement 2“. *Current Anthropology* 51(S2):S203-S226.
- Madden, R. (2010). *Being Ethnographic: A Guide to the Theory and Practice of Ethnography*. London: SAGE.
- May, R., Buford, A. a Pattillo-McCoy, M. (2010). „Do You See What I See? Examining a Collaborative Ethnography“. *Qualitative Inquiry*, Volume 6 Number 1, s. 65-87.
- Rabinow, P. a Marcus, G. E. (2008). *Designs for an Anthropology of the Contemporary*. With James D. Faubion y Tobias Ress. Durham: Duke University Press.
- Ripka, Š. (2013). „Znovuzrození křesťané v pasti: svědectví v sociálním výzkumu“. In: *Etnografie: improvizace v teorii a terénní praxi*. Eds. Tereza Stöckelová a Yasar Abu Ghosh. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON). s. 175-203.
- Rylko-Bauer, B., Singer, M. a van Willigen, J. (2006). „Reclaiming Applied Anthropology: Its Past, Present, and Future“. *American Anthropologist* 108(1): s. 178-190.
- Ryška, T. (2013). „Spojující se body“ aneb pokus o etnografii jinakosti“. In: *Etnografie: improvizace v teorii a terénní praxi*. Eds. Tereza Stöckelová a Yasar Abu Ghosh. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON). s. 88-120.
- Sommers, M. R. (1994). The narrative constitution of identity: A relational and network approach, *Theory and Society* 23, s. 605-649.
- Stöckelová, T. (2012). *Nebezpečné známosti: O vztahu sociálních věd a společnosti*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Stöckelová, T. a Grygar, J. (2008). „Hrátky s čerty? Politické souvislosti a přesahy sociálně vědního

Stöckelová, T. a Abu Ghosh, Y. Eds. 2013. Etnografie: improvizace v teorii a terénní praxi. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).

Synková, H. (2008). „Romská problematika – česká antropologie ve službách státu a nevládních organizací.“ Biograf, 45, 20 para. Dostupné z: <http://www.biograf.org/clanky/clanek.php?clanek=4505> [17. 4. 2013]

van Willigen, J. (2002). Applied Anthropology: An Introduction. 3 ed. Westport CT: Bergin & Garvey.

Vplyv verejného priestoru na spoločenský život v urbánnom prostredí /Impact of Public Space on the Social Life in an Urban Environment

Anna Danišková ¹

¹ *a.daniskova@gmail.com, Katedra etnológie a muzeológie, Filozofická fakulta UK*

Abstrakt:

Článok sa zaoberá témou vybraných verejných priestorov v urbánnom prostredí. Špecifikuje a analyzuje vplyv hlavných faktorov, ktoré určujú spôsoby, ako členovia komunity vnímajú a správajú sa k verejným priestorom. Identifikovali sa mnohé problémy, ktoré znehodnocujú sociálny život vo vybraných verejných priestoroch. Najzávažnejším z týchto problémov je zanedbávanie a znehodnocovanie verejných priestorov.

Kľúčové slová: verejný priestor, bezpečnosť verejných priestorov, komunikácia, sociálny rozmer

Abstract:

The article deals with the issue of selected public spaces in the urban environment. It provides specification and analysis of the main impact of characteristic factors on the social dimensions. The article is based on the long-term fieldwork in the area. Author brings attention to the specific factors that affects the way in which members of a community treat social spaces. Author has identified a number of issues that are involved in the devaluation of social life in the context of selected public spaces in the city. The conclusion is that there are many problems in organizing of social life of citizens, most important of which is neglecting and declining of public spaces in society.

Keywords: public space, security of public spaces, communication, social dimension

1 Úvod

Štúdia sa venuje vplyvu verejného priestoru na spoločenský život v urbánnom prostredí. V štúdiu sa sústreďujem na vybrané verejné priestory v meste situovanom na západnom Slovensku, ktoré z dôvodu etiky výskumu v štúdiu nazývam mestom X. Okrem analýzy

funkcie a významu jednotlivých verejných priestorov na základe vybraných teoretických konceptov a empirických dát má práca aj aplikovaný rozmer, zistenia ktoré práca priniesla budú použité pri výstavbe novovznikajúceho verejného priestranstva.

Štúdia sa snaží určiť a analyzovať faktory, ktoré vplyvajú na návštevnosť verejných priestorov a na súčasný stav ich spoločenskej dimenzie. Verejné priestory sú významným fenoménom v každej spoločnosti, pretože sa podieľajú na vytváraní spoločenského a kultúrneho života v meste. Verejný priestor chápem ako miesto, ktoré poskytuje možnosti stretávania sa medzi známymi aj neznámymi ľuďmi a trávenia voľného času. Keďže problematiku je potrebné priblížiť v širšom kontexte, nevyhnutnou súčasťou práce je analýza aktivít, významu a funkcie vybraných priestorov pre obyvateľov mesta. Sekundárnym cieľom je preto na základe výpovedí informátorov a metódy zúčastneného pozorovania s aplikáciou teoretického konceptu Jana Gehla kategorizovať aktivity, ktoré sú s týmito priestormi späté a charakterizovať význam a funkciu verejných priestorov pre obyvateľov mesta (Gehl 2000).

1.1 Teoretické a empirické východiská

Kľúčovým pojmom, s ktorým predložená práca pracuje je termín verejný priestor. Dôležitou publikáciou, ktorá sa pozerá na urbánne prostredie ako na etnologický fenomén je dielo od Jolany Darulovej „Mesto – priestor etnologických výskumov na príklade Banskej Bystrice“ (Darulová 2002). Napriek tomu, že publikácia sa zaoberá konkrétnou lokalitou, práca prináša prehľadnú a vecnú sondu do problematiky výskumu v urbánnom prostredí. Práca obsahuje aj samostatnú kapitolu, ktorá sa venuje problematike verejných priestranstiev. Verejný priestor charakterizuje i Pavel Pospěch (2010: 113- 135). Autor v článku rozoberá nielen teoretický rámec tohto pojmu, ale zaoberá sa i otázkami významu týchto priestorov a vzťahu verejné vs. súkromné. Ďalším

zdrojom inšpirácie bol článok od Michaely Šuleřovej (2006), ktorý sa zaoberal otázkou mestského priestoru, jeho potenciálom a limitmi. Podnetom bol aj článok od Miroslava Marcelliho (2001), ktorý sa zaoberal aktuálnymi koncepciami verejného priestoru vo vzťahu k spoločnosti, ktorá ho využíva. Marcelli poukazuje na krízu verejných priestorov v súčasnej spoločnosti, pričom upozorňuje na negatíva a sociálne dôsledky, ktoré tento fenomén so sebou prináša. Okrem kľúčového teoretického východiska od dánskeho architekta Jana Gehla (Gehl 2000), ktoré podrobnejšie predstavím nižšie, som pracovala s publikáciou „Verejné priestory“ od trojice autoriek Karolína Miková, Martina Paulíková a Zora Paulíniová. Cieľom publikácie bolo priblížiť problematiku verejných priestorov nie len z architektonickej perspektívy, ale primárne z pohľadu ich funkcie a významu. Publikácia sa tiež zaoberá otázkami občianskej participácie a plánovania verejných priestorov „pre ľudí a s ľuďmi“ (Miková, Paulíková, Paulíniová 2010). Keďže sa práca venuje aj otázke zelene v kontexte verejných priestorov, dôležitým prameňom bol aj článok od Magdaleny Hledíkovéj (2009). Autorka sa z pohľadu environmentálnej sociológie venuje vzťahu mesta a životného prostredia, najmä zelene. Príspevok sa pokúša zachytiť otázku koncentrácie mesta, ktoré je chápané ako fyzický výtvar civilizácie, a voľných plôch, teda aj verejných priestorov (Hledíková 2009).

Verejný priestor je v odbornej literatúre charakterizovaný ako miesto, ktoré je voľne prístupné všetkým, teda základnou vlastnosťou verejných priestorov je otvorenosť. Nejde len o otvorenosť v zmysle fyzického usporiadania priestoru. V prípade verejného priestoru by malo platiť, že vstup na toto územie nie je nijako regulovaný ani obmedzovaný (Pospěch 2009, Šuleřová 2006, Miková, Paulíková, Paulíniová 2010).

Za najvýstižnejšiu považujem definíciu z publikácie „Verejné priestory“, ktorá sa zaoberá problematikou vytvárania verejných priestorov metódou participatívneho plánovania (Miková, Paulíková, Paulíniová 2010). Verejný priestor je v publikácii definovaný takto:

„Pod verejnými priestormi rozumieme také priestory v existujúcej urbanistickej štruktúre akýchkoľvek sídel, ktoré sú nezastavané, otvorené a prístupné všetkým občanom nezávisle od ich pohlavia, rasy, etnicity, veku alebo socioeconomickej úrovne. Verejné priestory bývajú spravidla na verejnom pozemku a slúžia verejnosti. V tom najbežnejšom slova zmysle pod verejnými priestormi často rozumieme najmä námestia, ale patria

sem aj ulice, parky, verejné záhrady, cintoríny, galérie pod voľným nebom, nábrežia a promenády, trhoviská či ihriská a vstupné „predpriestory“ areálov a budov“ (Miková, Paulíková, Paulíniová 2010: 9).

Nemožno poprieť, že vo verejnom priestore dochádza k interakcii medzi jeho jednotlivými užívateľmi, resp. návštevníkmi, ale to, že dôjde k styku dvoch cudzích osôb, neznamená, že tento verejný priestor je aj spoločenským priestorom, respektíve že plní v danej lokalite spoločenskú funkciu. Je nevyhnutné si uvedomiť, že mnohé verejné priestory sú využívané náhodne, civilne, za účelom ktorý je iný, ako spoločenský. Aj Pavel Pospěch tvrdí, že vo verejnom priestore sa stretávajú aj neznámi ľudia bez toho aby došlo medzi nimi k interakcii (Pospěch 2010: 121; Senett 2004, Zúkinová 1995: 160, cit. podľa Šuleřová 2006: 45). Zjednodušene povedané, stretávanie sa ľudí v nejakom fyzickom priestore ešte automaticky neznamená, že medzi nimi dochádza k interakciám, na základe ktorých by sme mohli hovoriť o spoločenskej dimenzii a spoločenskej funkcii tohto priestoru. Spoločenskú dimenziu verejného priestoru je nevyhnutné skúmať v kontexte konkrétnych priestorov, pretože nemožno vo všeobecnosti hovoriť o jej úrovni a charakterizovať ju bez empirických údajov.

Špecifickou vlastnosťou verejných priestorov je ich otvorenosť a univerzálna prístupnosť (Pospěch 2010: 113; Senett 1999, 2004, cit. podľa Šuleřová 2006: 62-63). Toto tvrdenie je potrebné priblížiť v širšom kontexte. Nemožno poprieť, že verejné priestory sú prístupné všetkým. Ak však hovoríme o konkrétnych verejných priestoroch, v konkrétnej lokalite platí, že primárne slúžia občanom tohto mesta/obce a práve oni sú tí, ktorí pociťujú pocit kolektívneho vlastníctva týchto priestorov, tieto priestory sa podieľajú na vytváraní ich lokálnej identity. Pavel Pospěch tvrdí, že verejné priestory sú elementy, ktoré sa výrazne podieľajú na vytváraní mesta (Pospěch 2010: 120-121). Tento názor vychádza z myšlienky, že mesto tvoria priestory, ktoré sú zdieľané na kolektívnej rovine, verejný priestor je vnímaný ako niečo, čo je protipól zóny súkromnej (Pospěch 2010: 120, Šuleřová 2006: 23, Dorst 2005:1, Marcelli 2001).

Kľúčovým teoretickým konceptom štúdie je práca dánskeho architekta Jana Gehla, Život medzi budovami (z anglického originálu *Life between buildings*) (Gehl 2000). Jeho hlavný prínos spočíva v teórii, ktorá do popredia dáva ľudí, ako užívateľov verejných priestorov a sociálnu situáciu v konkrétnom skúmanom prostredí. V rámci tohto konceptu sa architektúra a fyzické

prostredie chápe ako fenomén, ktorý má slúžiť ľuďom a ich potrebám a požiadavkám. Jan Gehl na základe svojich dlhoročných výskumov klasifikoval niekoľko druhov ľudských aktivít, ktoré sa odohrávajú vo verejných priestoroch mesta. Ide o aktivity nevyhnutné, voliteľné a aktivity spoločenské.

Nevyhnutné aktivity charakterizuje ako nútenú činnosť. Sú to činnosti a aktivity ľudí, ktoré prebiehajú počas celého roka a viac-menej nie sú závislé na fyzickom prostredí, pretože ich účastníci nemajú na výber. Tieto aktivity prebiehajú počas celého roka a súvisia najmä s chôdzou. Dobrými príkladmi takýchto aktivít je napríklad chodenie do školy alebo do práce (Gehl 2000: 11).

Voliteľné aktivity sú v oveľa väčšej miere závislé na fyzickom prostredí, pretože ich spektrum a formu určuje fyzický priestor. Zjednodušene možno povedať, že ide o aktivity ktoré ľudia chcú robiť. Sú vo veľkej miere závislé od fenoménu času a miesta, to znamená že ľudia tieto aktivity realizujú keď im to umožňuje čas a možnosti. Pod pojmom „možnosti“ rozumieme v tomto kontexte fyzickú štruktúru priestoru. V tomto kontexte je veľmi dôležitý vzťah ľudí a priestoru. Tento vzťah je závislý od fyzickej štruktúry a mentálneho konceptu konkrétneho miesta. Miesto by malo ľudí lákať zastaviť sa, posadiť sa, hrať sa atď. (Gehl 2000: 13).

Spoločenské aktivity sú závislé od prítomnosti iných ľudí na verejných priestranstvách. Pre spoločenské aktivity platí, že sa objavujú spontánne. Aktivity tohto charakteru sú dôsledkom pohybu v rovnakom priestore. Spoločenské aktivity vznikajú a rozvíjajú sa v spojení s prvými dvoma druhmi aktivít, primárne s aktivitami voliteľnými ale i aktivitami nevyhnutnými. Platí však, že na charaktere spoločenského života sa vo väčšej miere podieľajú aktivity voliteľné (Gehl 2000: 14).

Jan Gehl tvrdí, že spoločenské aktivity sú primárne spôsobené prítomnosťou iných ľudí na verejných priestranstvách. S týmto jeho tvrdením si dovoľm nesúhlasím. Nemožno poprieť, že prítomnosť ľudí priťahuje ďalších ľudí, no nejde o jediný faktor, ktorý sa podieľa na vytváraní spoločenskej dimenzie verejných priestorov (Miková, Paulíková, Pauliniová 2010, Dorst 2005: 1-2). Stretávanie sa ľudí v priestore automaticky nepotvrďuje súčasnú existenciu spoločenskej dimenzie priestoru. Ľudia sa predsa stretávajú aj na zástavke MHD no napriek tomu, že je tam veľká koncentrácia ľudí, toto miesto nepovažujeme za priestor, ktorému dominujú spoločenské aktivity a spoločenská dimenzia. Preto je nevyhnutné vysvetliť, že spoločenské aktivity nie sú synonymickým výrazom pre prítomnosť ľudí v priestore. Pod pojmom

spoločenská dimenzia priestoru teda rozumiem takú fyzickú štruktúru v meste, kde sa lokalizujú spoločenské procesy. Ide o fyzický priestor, prostredníctvom ktorého jeho užívatelia deklarujú príslušnosť k lokálnemu spoločenstvu. Fyzické usporiadanie verejných priestorov ovplyvňuje stav spoločenskej dimenzie.

Pod termínom fyzický priestor, respektíve fyzická dimenzia verejného priestoru chápem rozmer priestoru, ktorý je určený jeho geografiou, terénom, prostredím, priestorovým riešením, veľkou i malou architektúrou, výtvarnými prvkami ale i inými fyzickými elementmi. Zjednodušene povedané, pod fyzickou dimenziou verejného priestoru rozumiem všetko, čo nejakým spôsobom prostredníctvom svojho fyzického usporiadanie ovplyvňuje funkcie, význam, aktivity a pohyb užívateľov (Miková, Paulíková, Pauliniová 2010: 12).

Kľúčovými pojmami sú termíny význam a funkcia jednotlivých verejných priestorov. Termín priestorový význam alebo význam priestoru chápem ako zdieľanú reprezentáciu jednotlivých verejných priestorov mesta X. Priestorový význam definuje tieto verejné priestory a zároveň určuje možnosti a hranice ich využitia. Priestorové významy určujú užívatelia týchto priestorov. Termín priestorový význam prvý krát použila Lyn Lofland. Autorka tvrdila, že rozpoznávanie významu jednotlivých priestorov je nevyhnutné pre život v spoločnosti (Lofland 1973, cit. podľa Pospěch 2010: 115). Priestorový význam je teda mentálna definícia, ktorá riadi správanie. Zjednodušene možno priestorový význam nazvať „vedením“ o mestských priestoroch. Na priestorové významy sa viažu aj určité normy, ktoré môžu byť spojené s určitými sankciami (Pospěch 2010 113-120).

Na funkciu sa pozerám v kontexte vybraných verejných priestorov. Pojem funkcia verejného priestoru chápem ako synonymum pojmu úloha verejného priestoru v konkrétnej spoločnosti a v konkrétnom čase, pretože funkcie verejných priestorov sú fenoménom, ktorý sa môže v priebehu spoločensko-historického vývoja ale i v priebehu času meniť. Práve otázka funkcií verejných priestorov je vo veľkej miere závislá od architektúry a fyzického usporiadania. Napríklad ak má byť námestie dobrým verejným priestorom, táto jeho funkcia je do veľkej miery závislá od jeho usporiadania ale i prítomnosti fyzických elementov ako lavičky, zeleň a ďalších možností, ktoré majú slúžiť návštevníkom. Zmena funkcie jednotlivých priestorov môže či už pozitívnym, alebo negatívnym spôsobom ovplyvňovať vzťah ľudí k týmto priestranstvám (Biřušíková 1995: 95-105). Funkcia verejných priestorov je určujúcim faktorom pri určovaní i

kategórie významu. Funkciu verejných priestorov považujem za jeden z kľúčových faktorov, ktorý sa podieľa na vytváraní spoločenskej dimenzie.

Funkciu verejného priestoru v meste X tiež chápem ako prvok, ktorý najvýraznejším spôsobom vplýva na prítomnosť ľudí. Veľmi jednoducho by sa dalo povedať, že prítomnosť ľudí je v určitých chvíľach závislá od funkcie konkrétneho verejného priestoru. Funkcia priestoru je jeho špecifickou kvalitou ktoré je podľa môjho názoru závislá od lokálneho kontextu ale i časovej dimenzie. V prípade, že verejný priestor disponuje funkciou, ktorá je pre užívateľov príťažlivá, platným sa stáva aj Gehlovo tvrdenie, teda že prítomnosť ľudí priláka ďalších ľudí. Na prítomnosť ľudí má v najväčšej miere vplyv funkcia ktorú som nazvala ceremoniálnou. Znamená to, že organizácia kultúrno-spoločenských, náboženských alebo iných podujatí v najväčšej miere vplýva na návštevnosť verejných priestorov. V dni, keď je primárna funkcia priestorov „úžitková“, teda aktivity spojené s týmito verejnými priestormi sú obmedzené najmä na aktivity nevyhnutné, výrazne klesá návštevnosť. Na tento fenomén upozorňuje aj antropológ Marc Augé. Podľa jeho názoru, môžu určité miesta nadobudnúť v konkrétne dni iný význam, napríklad sakrálny, politický atď. Platí však, že túto funkciu plnia iba v konkrétnej chvíli (Augé 1999: 7- 21).

1.2 Metódy a techniky výskumu, vzorka a lokalita

Zistenia a poznatky, ktoré prinášam prostredníctvom štúdie sú založené na viacfázovom dlhodobom terénnom výskume v meste X, ktorý prerušovane trval od júna 2011 do začiatku apríla 2013. Kľúčovou metódou bola metóda etnografického interview. Na vzorke 19 informátorov som sa venovala problematike verejných priestorov a ich vplyvu na spoločenský život v lokalite. Rozhovory mali primárne charakter pološtruktúrovaného a v menšej miere štruktúrovaného interview. V kontexte výskumu verejných priestorov a spoločenského života považujem za veľmi dôležitú metódu zúčastneného pozorovania. Americký urbanista Alexandros Washburn hodnotí práve metódu zúčastneného pozorovania za kľúčovú v procese plánovania verejných priestorov.¹ Počas výskumu v lokalite som opakovane používala metódu zúčastneného pozorovania. Metódu som využila primárne na verifikáciu údajov získaných prostredníctvom rozhovorov. Dôležitou a informačne prínosnou metódou boli tzv. komunitné sedenia. Ich cieľom bolo zmapovať vzťah obyvateľov ku skúmanej

problematike, zistiť ich hodnoty a postoje. Táto časť výskumu je nesmierne dôležitá pre formuláciu názorov, potrieb a požiadaviek obyvateľov, ktoré tvoria aplikovanú časť práce. Takýmto spôsobom sa mi tiež podarilo aspoň čiastočne oboznámiť s mierou miestneho sociálneho kapitálu a ochotou podieľať sa a zasahovať do verejného diania v meste. Participienti dostali počas sedenia možnosť podeliť sa o svoje myšlienky, názory a návrhy, ktoré súvisia s rozvojom verejných priestranstiev. Tiež si myslím, že prácu a výsledky aplikovaného charakteru je nevyhnutné argumentovať aj podporou zo strany miestnych obyvateľov. Model takýchto sedení bol vyvinutý zamestnancami v organizácii ANEI v americkom New Hampshire. Cieľom modelu bolo poukázať na dlhodobú udržateľnosť, posilňovanie schopností, ktorými disponuje miestna komunita a v čo najväčšej miere umožniť ľuďom participovať a integrovať sa na riešení problémov (Nawrath 2004: 17).

Vzorom na usporiadanie komunitných sedení bola príručka pre plánovanie a udržateľnosť rozvoja „Tvorba vize komunity“, ale i iné publikácie, ktoré za kľúčový element považujú občiansku participáciu (Nawrath 2004; Gehl 2000; Miková, Paulíková, Pauliniová 2010). Počas výskumu sa mi podarilo zorganizovať tri komunitné sedenia, ktoré na seba nadväzovali v dvojtýždňových časových intervaloch. Miesto konania sedení som sa na požiadanie mojich informátorov rozhodla vo svojej práci bližšie nešpecifikovať. Plánom bolo zorganizovať otvorenú akciu, ktorej cieľom bola diskusia odrážajúca širšie spektrum názorov obyvateľov o súčasnom stave spoločenského života na verejných priestorov v meste X. Trvanie komunitných sedení bolo približne hodinu a celkovo sa zúčastnilo deväť účastníkov, ktorí takýmto spôsobom dostali možnosť na kolektívnej rovine zhodnotiť lokálne problémy. Informácie, ktoré som získala počas komunitných sedení som verifikovala v priebehu individuálnych rozhovorov, údaje zozbierané prostredníctvom interview s informátormi som verifikovala počas komunitných sedení.

Zistenia som verifikovala aj s názormi vedenia mesta X. Opakovane som sa stretla s predstaviteľmi mestskej samosprávy, ktorí so mnou veľmi ochotne spolupracovali pri písaní práce. Mnohé zistenia môžu byť pre mesto X prínosné.

Výskumnú vzorku, s ktorou som robila opakované kvalitatívne rozhovory, tvorilo 19 informátorov vo veku od 18 rokov do 84 rokov. Všetci informátori sú obyvateľmi mesta X. Výskumnú vzorku tvorilo 11 žien a 8 mužov. Traja informátori mali ukončené stredoškolské

vzdelanie. Deväť informátorov malo ukončené vysokoškolské vzdelanie druhého stupňa. Jeden informátor mal ukončené vysokoškolské vzdelanie prvého stupňa. Šesť informátorov nemalo ukončené stredoškolské vzdelanie, pretože ešte stále študuje na strednej škole.

Päť informátorov sa do mesta X prisťahovalo do novo vznikajúcich suburbánnych štvrtí, ktoré sa nachádzajú v okrajových častiach mesta.

Výskumná lokalita má v súčasnosti vyše 9 300 obyvateľov, ktorí sú v meste prihlásení k trvalému pobytu. Keďže je mesto od roku 2007 pod vplyvom intenzívnych suburbanizačných trendov, ktorých tlak postupne narastá, a mesto X sa stáva súčasťou širšieho predmestia hlavného mesta. Štatistické odhady hovoria o 15 000 až 16 000 obyvateľov, ktorí celkovo mesto obývajú. Mesto disponuje plnou občianskou vybavenosťou a s okolitým územím je spojené iba automobilovou dopravou, pretože železničná trať slúžiaca prevažne na nákladné účely bola zrušená a neskôr i odstránená.

2 Vnímanie verejných priestorov v meste X občanmi

Otázka verejných priestorov je v meste aktuálnou témou. Vnímanie termínu a jeho chápanie informátormi, ktorí pochádzajú z tejto lokality, mi napomohlo lepšie pochopiť súčasný stav a situáciu mesta. Mnohé z výpovedí obsahujú informácie, ktoré sa týkajú konkrétnych verejných priestranstiev a kvality spoločenského života.

Najvýraznejšou vlastnosťou verejného priestoru je podľa mojich informátorov jeho otvorenosť. Otvorenosť verejného priestoru možno chápať dvojako. Po prvé, ide o otvorenosť v zmysle priestorového hľadiska: fyzické usporiadanie priestoru ho robí otvoreným a dostupným. Z teoretického hľadiska obyvatelia prisúdili verejnému priestoru to, čo Michaela Šuleřová ale i Pavel Prospěch nazývajú jeho vizuálnou dostupnosťou (Šuleřová 2006: 42, Prospěch 2010: 115). Na druhej strane možno hovoriť o otvorenosti tohto priestoru v zmysle prístupnosti. Teda že vstup do priestoru a pobyt v tomto priestore nie je nijako limitovaný ani obmedzovaný:

„Je to voľná dostupná plocha v exteriéri...“ (Muž 1971).

„Ide o voľný priestor, ktorý je prístupný všetkým ľuďom...“ (Žena 1989).

...„Proste sú to všetky priestory, ktoré sú dostupné verejnosti, obyvateľom...“ (Žena 1992).

„Verejné priestranstvo je oblasť, do ktorej môže vstúpiť úplne každý“ (Žena 1996).

Ďalším atribútom verejných priestorov v meste X je bezpečnosť. Väčšina informátorov charakterizuje verejný priestor ako bezpečné miesto:

...„miesto ktoré je bezpečné a môžu sa tam bezpečne ľudia stretávať“ (Žena 1987).

„Termín verejné priestranstvo znamená miesto, kde ľudia môžu voľný čas tráviť bezpečne“ (Žena 1989).

Pri bezpečnosti, ako ďalšom atribúte verejných priestorov je veľmi dôležitý lokálny kontext. Ako som sa počas výskumu dozvedela, práve otázka bezpečnosti je v meste X komplikovaná a mnohí informátori pociťujú obavy a strach pri pohybe na verejných priestranstvách, dokonca aj cez deň. Respondenti majú pocit, že mesto nevykladá dostatok prostriedkov a úsilia na zaistenie bezpečnosti. Viacerí informátori počas výskumu poukazyvali na problematické lokálne skupiny a zoskupenia ľudí, ktoré sa zdržiavajú na verejných priestoroch a svojou prítomnosťou obmedzujú ostatných užívateľov a tým negatívne vplyvajú na bezpečnosť v lokalite a dokonca v niektorých prípadoch majú dopad na pohyb občanov po verejných priestoroch:

„No takí tí feťáci čo sú tam, ale tak v podstate sa im vždy snažím vyhnúť. Tam sú také tie miesta, kde sú rozlezení, no a potom sú aj také miesta, kde nejsú, tak idem tade. Ako určite to je nepríjemné, keď tam nejaké malé deti sú a nejaké individuá tam vyhukujú“ (Muž 1992).

Možno teda konštatovať, že na otázky, ktoré boli tematicky zamerané na zlepšenie kvality verejných priestorov a spoločenského života v meste takmer všetci informátori uviedli zlepšenie bezpečnosti. Nedostatok kontroly v tomto smere považujú za veľký nedostatok, ktorý negatívnym spôsobom ovplyvňuje kvalitu mestského a spoločenského života.

Ako bolo uvedené, informátori boli požiadaní, aby mi zadefinovali a ozrejmili chápanie pojmu verejný priestor. Prevažná väčšina bez akýchkoľvek ďalších otázok definovala verejný priestor ako všetko to, čo nie je privátne. Zjednodušene teda možno povedať, že informátori považujú za verejný priestor všetko to, čo nie je súkromným vlastníctvom.

„No tak verejné priestranstvo je všetko kde není súkromný pozemok, kde sa môžem voľne pohybovať, miesto kde nejsom nijako, ako to povedať, obmedzovaný“

inými, kde sa môžem voľne pohybovať, tráviť svoj voľný čas. Všetko čo není súkromné. Toto je to čo si pod tým predstavujem“ (Muž 1994).

„Miesto, kde sa môžu ľudia slobodne zdržiavať, napríklad aj cesty, námestia, autobusové zastávky, pešie zóny, priestranstvá so zeleňou, proste všetky priestory ktoré sú voľne dostupné a nie sú v súkromnom, alebo osobnom vlastníctve“ (Žena 1992).

Niektorí informátori prezentovali pri charakteristike verejného priestoru negatívne reakcie na otázku novej výstavby v meste, ktorá sebou prináša vznik nových „súkromných ulíc, ktoré sú charakteristické oploštenými areálmi, rampami či bránami na príjazdových cestách.

„No verejný priestor ako námestie, aspoň teda ja si myslím. Tam kde sa verejnosť schádza, to čo je sprístupnené ľuďom. Lenže dneska? Idem hore lesnou, voľakedy som tade chodila do hory, do dneska neviem či by som sa tade opovážila ísť, lebo neviem či by mi voľaktoý pes neprekusol krk. Pretože ich majú voľne pustené. A aj po tom parku, uzavretý priestor tam, uzavretý priestor hentam. Idem po Železničnej, súkromný pozemok, zakázaný vstup, rampa. To mi vadí, tieto uzavreté priestory, súkromná ulica, súkromný pozemok, tade nesmiem prejsť, hentade nesmiem prejsť, veľmi mi to vadí. Veľmi“ (Žena 1948).

„To je hrozné to čo sa tu deje. Minule som sa bol prejsť, a bola tam ulica zatarasená rampou. Nedalo sa to vojsť. Ani som sa neodvážil“ (Muž 1929).

Analýzou získaných dát som dospela k zisteniu, že moji informátori primárne považujú za verejné priestory štyri priestranstvá v lokalite. Z ohľadom na etiku výskumu sú názvy vybraných verejných priestorov v štúdiu upravené.

- Hlavné námestie
- Park
- Amfiteáter
- Nové centrum

2.1 Hlavné námestie

Hlavné námestie je verejný priestor, ktorý sa nachádza v historickom centre mesta X. Ako jediný z verejných priestorov, ktorým sa predložená práca zaoberá, plnil túto funkciu v priebehu niekoľkých storočí. Nepriamo sa v historických prameňoch priestor pred kostolom

spomína už v 14. storočí. V 18. storočí bol kostol prestavaný v barokovom duchu čím sa výrazne zväčšil a spolu s prilahlým námestím sa stal dominantou obce. Námestie v tomto období slúžilo ako centrály priestor. Konali sa tu zhromaždenia obyvateľov, bežné trhy, výročné jarmoky či cirkevné alebo iné slávnosti. V roku 1982 boli na námestí postavené aj stále trhové búdky, ktoré boli v prevádzke denne. Význam námestia ako verejného priestoru, ktorý bol dejiskom všetkých spoločenských a kultúrnych podujatí pretrval i počas druhej svetovej vojny ale i dve desaťročia po nej. K jarmokom a slávnostiam sa po druhej svetovej vojne pridali početnejšie politické vystúpenia spojené s politickou propagandou, a to najmä po roku 1948.

Trhovisko v centrálnom priestore zaniklo koncom 60. rokov pod vplyvom nového životného štýlu, čím námestie postupne strácalo to, čo ho dlhé roky charakterizovalo a to prítomnosť ľudí. Rozširovanie mesta, s tým spojený nárast hustoty osídlenia ale najmä zmena spôsobu života sa podpísali pod úpadok významu tohto verejného priestoru. Na prelome 70. a 80. rokov ho z ideologických dôvodov upravili do podoby parku. Námestie zaplnila zeleň a stromy, čo znemožnilo prinavrátiť priestoru pôvodný význam. Stromy tiež cielene zakrývali dominantu mesta- kostol. V rokoch 2006 – 2007 prešlo námestie kompletnou revitalizáciou v rámci projektu Regenerácia centrálného verejného priestoru mesta. Táto revitalizácia radikálne zasiahla do jeho fyzického vzhľadu. Cieľom rekonštrukcie bolo obnovenie vonkajších povrchov námestia, dláždenie plôch pre peších, obnova uličných fasád, výmena mestského mobiliára, výmena verejného osvetlenia a sadové úpravy.

V otázkach rekonštrukcie námestia bola zásadnou chybou otázka informovanosti obyvateľov, čo potvrdzujú aj výsledky z môjho výskumu. Občania neboli o pripravovanej revitalizácii Mestským úradom dostatočne informovaní, čo viedlo k vlně nespokojnosti, ktorá vyústila do petície proti výrubu drevín na námestí. Snahy občanov vtedy vyvrcholili verejnou diskusiou, za prítomnosti hlavného architekta projektu. Prostredníctvom diskusie sa mesto snažilo vysvetliť svoje postoje a stanoviská k revitalizačnému projektu. Diskusia vynútená petičným výborom bola jedinou verejnou prezentáciou plánovaného projektu.

„Ja Vám presne poviem, ako sa nás pýtali. To bolo, keď ešte žil bývalý primátor a to málokto o tom vedel. No mne napríklad dcéra volala, že či som počula o tom, že niečo sa bude na námestí a v mestečku diať. Kto komu

dal vedieť, ten došiel. Ale to bolo o ničom, lebo tie plány už boli hotové. To všetko už bolo. Oni nám to len museli povedať, ale keďže plány boli hotové tam sa už zmeniť nedalo absolútne nič. Ale napríklad keď vedeli, že sa niekto k tomu chce vyjadriť, ani nám nedali mikrofón“ (Žena 1948).

„Nás sa nikto na nič nepýtal. Bolo to uverejnené na nástenke a viac sme sa o tom nedozvedeli. Čiže sme ani neodstali možnosť to ovplyvniť. Rovnako to bolo aj pri tej novej cyklotrase“ (Žena 1990).

Revitalizácia mala okrem komplexnej zmeny fyzického usporiadania priestoru námestia a Hlavnej ulice aj svoje sociálne dôsledky. Tie sa prejavili najmä zmenou vzťahu k tomuto priestoru. Zmenu vzťahu obyvateľov potvrdzujú nasledovné citácie.

„Môj vzťah k tomu je žiadny. Absolútne žiadny, absolútne žiadny. Keď mám ísť cez to mestečko je to niečo, akože...(povzdych) Vrátili tam hodiny, sa tvárili že nám dali niečo čo tam bolo, vrátili to na iné miesto, áno? A teraz sa akože všetci tešme alebo čo?“ (Žena 1948).

„Ja som po tej revitalizácii prestal ten priestor vnímať, nejako ho naozaj nevnímam a to je dôvod prečo sa tam už nezdržujem. Je to tam také holé, neosobné“ (Muž 1994).

Aktivity, ktoré sa viažu k tomuto verejnému priestranstvu u všetkých mojich informátorov možno kategorizovať výhradne ako aktivity nevyhnutné.

„Ako chodím tade len keď musím, lebo do roboty keď idem tak musím ísť tade. Ale aj keď v lete idem na zmrzlinu, alebo večer na pizzu, kebab alebo hocikam tak tade idem, ale to aj preto lebo inak sa veľmi nedá. Ako automaticky keď niekam idem, tak proste idem tade, je to ako keby už zaužívané, že zabočím hentým smerom“ (Žena 1973).

„Povedal by som to takto, ja len tade prechádzam“ (Muž 1992).

„Určite si tam nechodím sadnúť na lavičku. Chodím tade na zástavku autobusu, keď sa idem s niekým stretnúť, alebo keď idem do obchodu. Žeby som sa tam chodila prechádzať, tak to nie“ (Žena 1988).

Niektoré priestory v určitých chvíľach menia svoje funkcie. Týmto fenoménom sa zaoberá Marc Auge, ktorý poukazuje na to, že význam určitých miest môže byť v niektorých dňoch oveľa intenzívnejší a odlišný od svojej primárnej funkcie (Auge 1999: 21). V prípade Hlavného

námestia priestor pred kostolom v určitých chvíľach dostáva ceremoniálny alebo sakrálny význam. Informátori reflektovali sakrálny a ceremoniálny rozmer tohto priestoru najmä počas víkendov, keď sa v kostole odohrávajú omše a svadby, ale i počas veľkých cirkevných sviatkov. Miera sakrálneho významu námestia je ovplyvnená náboženskou príslušnosťou mojich informátorov.

Tieto zistenia čiastočne odpovedajú na otázku, ktorú si kladlo mesto po revitalizácii historického námestia pred kostolom, prečo spoločensko-kultúrna funkcia revitalizovaného verejného priestoru neoživa. Jedným z cieľov revitalizácie, okrem fyzickej úpravy prostredia, bola aj idea „znovuzrodenia“ spoločenského centra v priestore pred kostolom. Mesto predpokladalo, že fyzická obnova verejného priestoru prinesie i oživenie spoločenského života. Mýlili sa. Dôvodom je i spomínaný sakrálny rozmer priestoru. Niektorí informátori vyjadrili zamietavý postoj k hlavnému námestiu ako spoločenskému centru mesta, svoj názor argumentovali práve tesnou blízkosťou kostola.

„Myslím si, že pred kostol nepatria žiadne cirkusy, ani slávnosti. Ľudia sa zmenili, doba sa zmenila, podľa mňa spoločenský život už nepatrí pred kostol. Veď Nové centrum je na toto ideálne“ (Žena 1967).

Ďalším faktorom, ktorý prestavba nezohľadnila je faktor času a zmeny a ich úlohu v živote spoločnosti. Jedným zo zámerov revitalizácie bolo vrátenie spoločenskej dimenzie priestoru Hlavného námestia. V období revitalizácie však námestie už dlhé desaťročia neplnilo funkciu spoločenského centra mesta. Historický vývoj sa prejavil aj v zmene významu centrálného priestoru, čo rekonštrukcia nezohľadnila. V období socialistického režimu bolo námestie z ideologického dôvodu prestavané do podoby parku. Cieľom bolo jednak zabrániť stretávaniu sa a zhromažďovaniu ľudí na verejnosti, ale i zakryť výhľad na kostol ktorý bol dominantou mesta. Režim, ale i fyzické zásahy do prostredia, ktoré ho sprevádzali, spôsobili, že spoločenský život sa preniesol do pohostinstiev a do súkromnej sféry a význam a funkcie, ktoré dovtedy zastrešovalo centrálné námestie (primárne išlo o jarmoky a trhy a ich spoločenský rozmer, ktorý realizácia týchto podujatí so sebou prinášala) sa kumuloval v iných častiach mesta. Možno teda konštatovať, že so stratou tejto funkcie sa zmenil význam tohto priestoru pre lokálne spoločenstvo. Uvedené faktory mesto pri revitalizácii centrálnych priestorov nereflektovalo.

Vyššie uvedené dôvody sú výsledkom dlhodobého a hĺbkového výskumu v lokalite a sú dôkazom toho, že zásah do fyzického vzhľadu prostredia treba robiť s dôkladnou znalosťou lokálnej komunity, jej postojov a hodnôt, najmä v prípade, ak má rekonštrukcia očakávania, ktoré majú so sebou priniesť sociálne dôsledky.

V súčasnosti Hlavné námestie plní aj funkciu „meeting-pointu“, stretávacieho bodu, na ktorú ho predurčuje poloha, pretože sa nachádza v centrálnej časti mesta a je dostupné so všetkých smerov. Poloha námestia je podľa výpovedí mojich informátorov výhodná aj pri ďalšom pohybe po meste a kostol situovaný na námestí je dominantou mesta. Kostol je z hľadiska svojho fyzického vzhľadu natoľko dominantným objektom, že jeho okolie slúži ako stretávací bod a súčasne plní aj funkciu orientačného bodu.

Špecifickým problémom v kontexte Hlavného námestia je otázka zelene. Táto problematika bola mojimi informátormi vnímaná obzvlášť citlivo a to z viacerých dôvodov. Stromy, ktoré sa nachádzali na námestí boli väčšinou vysadené pri významných príležitostiach (napríklad stromy venované M. R. Štefánikovi alebo Alexandrovi Dubčekovi) a počas revitalizácie boli mnohé bez ohľadu na názor obyvateľov odstránené. Tieto okolnosti vnímali senzitívne najmä pamätníci týchto udalostí. Stromy boli nielen dendrologicky vzácne, ale respondenti ich považovali za významné elementy námestia. Ďalším faktorom, ktorý ovplyvnil postoj obyvateľov bola sanácia asfaltových plôch na námestí a s tým spojené jeho vyčistenie takmer od všetkej zelene v roku 2006. Napriek tomu, že tento zásah do parkovej úpravy námestia vyvolal vlnu nespokojnosti, ktorá vyvrcholila petíciou, plochy námestia boli vydláždené. Zeleň v meste bola pri revitalizácii námestia braná ako „nepriateľ“ architektov a urbanistov, ktorí v nej vidia element prispievajúci k strate mestskosti a zvyšujúci finančné náklady, nakoľko si vyžaduje pravidelnú starostlivosť.

Otázka chýbajúcej zelene na námestí je jeden z kľúčových faktorov, ktorý negatívne vplýva na redukciu aktivít, ktoré sa s týmto priestorom spájajú na aktivity prevažne nevyhnutné. Práve mesto je prostredie, v ktorom človek oceňuje význam prírody a zelene, pretože v mestskom kontexte je hodnota zelene vnímaná ako jedinečná (Hledíková 2009: 72).

„Tam chýba tráva, živý plot, alebo niečo. To bolo oveľa krajšie keď to nebolo betónové. Ako keď tam ideme tak jedine že si kúpim zmrzlinu v lete a prejdem to, maximálne si ju zjem na lavičke, ale príde mi to tam také

príliš... verejné, otvorené, neosobné. Keby tam bola zeleň, trošku kríky, stromy a medzi tým nejaké tie lavičky to dodávalo tomu priestoru takú útulnosť. Teraz mi to príde príliš betónové. Ani fontánka by tam nebola špatná. Rozmýšľala by som nad tou zeľou“ (Žena 1973).

2. 2 Park

Areál Parku sa delí na dve časti, na veľký a malý park. Zatiaľ čo veľký park sa využíva ako oddychovo rekreačná zóna, areál malého parku čaká na svoje ďalšie využitie. Park mesto zdedilo od posledného majiteľa priľahlého kaštieľa Ludovíta Károliho, ktorý v roku 1945 opustil kaštieľ a všetky jeho nehnuteľné majetky (park s priľahlým lesom). Park takto pripadol československému štátu a bol zverený do užívania mesta. Jeho územie pustlo a nikto sa oň nestaral. Bol zanedbaný a v istom období slúžil ako skládka odpadu. S čiastočnou sanáciou parku sa začalo v 80. rokoch, keď bol jeho areál vyčistený a vyrúbali sa všetky suché a choré stromy. Jazierka a potok, ktorý preteká parkom boli kompletne vyčistené, časť koryta potoka bola presmerovaná a začalo sa s jeho reguláciou. Odstránili sa i spomínané skládky odpadu a plochy parku sa upravili pre výsadbu parkovej zelene. V rámci tejto revitalizácie sa osadili lavičky a v parku sa vybudovala osvetlená pešia zóna. Boli vysadené i nové dreviny s ohľadom na doterajšiu skupinovú výsadbu. Po roku 1989 politická situácia zastavila prebiehajúcu revitalizáciu parku a jeho osud je odvtedy problematický. V súčasnosti je vlastníkom parku Bratislavský samosprávny kraj, pričom jeho hlavným správcom je samospráva mesta X. Nakoľko finančné prostriedky sú veľmi obmedzené, park zostáva zanedbaný. Bol čistený naposledy v roku 2011, keď miestna rodina zorganizovala vo viacerých častiach mesta v spolupráci s Občianskym združením Okrášľovacieho spolku dobrovoľné čistiace práce počas ktorých bol park vyčistený od odpadkov. Areál parku má primárne slúžiť ako oddychovo rekreačná zóna mesta. V poslednom desaťročí slúžil na kultúrno-spoločenské účely park iba raz, počas nultého ročníku lokálnych slávností v parku v júni roku 2008. Kultúrno-spoločenský rozmer tohto priestoru je výrazne obmedzovaný tesnou blízkosťou kaštieľa, ktorý slúži ako domov dôchodcov. Park je oddychovo rekreačnou zónou mesta. Dispozične je areál parku budovou kaštieľa oddelený od hlavnej mestskej komunikácie, čo zvukovo izoluje park od okolitého hlučného prostredia. V minulosti bol park vyhľadávanou rekreačnou zónou medzi miestnymi obyvateľmi mesta a dá sa povedať, že túto

funkciu plní dodnes. Obyvatelia mesta využívajú park na voľnočasové aktivity.

Súčasný stav parku je ovplyvnený najmä nedostatkom financií na jeho udržiavanie. Vedenie mesta ma informovalo, že pridelené finančné prostriedky vystačia iba na udržiavanie čistoty a kosenie. Tieto práce prebiehajú v parku dvakrát ročne. Finančne náročným problémom bývajú aj záplavy, počas ktorých sa vylieva v parku potok, čo ohrozuje historickú budovu kaštieľa. Nedostatok financií sa odzrkadľuje i na fyzickom stave parku. Táto dendrologicky vzácna oblasť disponuje veľmi malým množstvom lavičiek a odpadkových košov, pešia zóna, ktorá bola vybudovaná a osvetlená v 80-tych rokoch je v dezolátnom stave. Súčasný fyzický stav parku sa odzrkadľuje aj na jeho návštevnosti, ktorá má klesajúcu tendenciu.

Ďalším problémom, ktorý sa spája s priestorom parku je otázka jeho bezpečnosti. Bezpečnosť v parku je ďalším faktorom, ktorý negatívne vplyva na jeho návštevnosť. Park je sídlom miestnych bezdomovcov a narkomanov, ktorí využívajú jeho tmavé zákutia na realizáciu nelegálnej činnosti. Tento problém mi potvrdilo aj vedenie mesta. Situáciu sa snažila riešiť Mestská polícia, iniciovala inštaláciu kamier. Tento projekt však vyžaduje nemalé finančné prostriedky a to si mesto nemôže dovoliť. Situáciu sa mestu podarilo aspoň čiastočne eliminovať zavedením otváracích hodín a nového prevádzkového poriadku parku, ktorý bezpečnostným zložkám umožňuje v prípade jeho porušovania nežiaduce osoby vykazať.

Napriek tomu, spomínané problémy negatívne vplyvajú na návštevnosť Parku, čo potvrdzujú i citácie informátorov.

„No, ale sem tam tam chodím, ale len sem tam. Sa tam prechádzam. No a ten stav, to by mohlo byť teda aj lepšie, lebo sa tam nikto o to nestará v podstate a ako som ti hovoril, tí feťáci, rozbité lavičky a päť košov a z toho tri rozbité, ako to čo je toto. A aby sa mestský policajti o to viac starali. To že tam raz za týždeň prejdú autom a to je koniec. Alebo ešte aspoň poriadok“ (Muž 1992).

„Tak voľakedy to bolo odpočinkové miesto, teraz to už tak neni. Ale ja mám ten priestor veľmi rada, dá sa tam chodiť zo psom. No chýba mi tam niečo, a to sú lavičky. Lenže aj keď tam boli, tak ich tie naše miestne dobroty zdemolovali. To miesto ponúka relax, v blízkosti toho jazierka. Len si musí byť na čo sadnúť a v poslednej dobre sú tie lavičky zdevastované“ (Žena 1973).

V prípade parku je podľa názoru obyvateľov práve zachovanie zelene a prírody konceptom smerujúcim k udržateľnosti tohto verejného priestranstva. Prítomnosť zelených plôch je vnímaná ako zdroj pre rozličné voľnočasové typy aktivít. Čiastočná revitalizácia parku a eliminácia spomínaných problémov, ktoré sa k tomuto verejnému priestoru vzťahujú by sa s určitou pravdepodobnosťou objavili na návštevnosti tohto priestoru ale i zmene jeho významu pre obyvateľov mesta. Mestské prostredie je predsa budované človekom a preto by malo byť vyjadrením jeho potrieb.

2.3 Nové centrum

Pomenovanie Nové centrum je neoficiálnym názvom rozľahlého verejného priestoru, ktorý sa nachádza v blízkosti Kultúrneho domu mesta. Šľachtická rodina Troyerovcov (Jozef Troyer bol posledným lokálnym barónom), si na prelome 18. a 19. storočia v tomto priestore postavila rodinnú kúriu, ktorej časť stojí dodnes a je jednou z mála stavebných historických pamiatok, ktorou mesto disponuje. Ku kúrii patrila aj rozľahlý pozemok, ktorý sa v menšom rozsahu zachoval do súčasnosti a tvorí priestor dnešného nového centra. V roku 2005 mesto tento pozemok odkúpilo od jeho pôvodných majiteľov. Výhodou tohto rozľahlého verejného priestoru zostáva, že priestranstvo zostalo nezastavané. Plocha v okolí Kultúrneho domu tvorí v súčasnosti mestskú oddychovú zónu, ktorá je určená na reprezentačné podujatia.

Väčšina plochy Nového centra nie je v súčasnosti nijako upravovaná. Prevažnú časť rozlohy tvorí udupaná zem, priestor v tesnej blízkosti Kultúrneho domu tvoria rozbité betónové kocky. Napriek tomu, že Nové centrum je verejným priestorom, ani zďaleka nespĺňa požiadavky na kultúrno-rekreačnú zónu mesta. Priestor je celkovo zanedbaný, v jeho areáli sa nenachádza žiadna zeleň ani lavičky. Priestor len účelovo slúži mestu na realizáciu kultúrno-spoločenských aktivít ako sú jarmoky, trhy a iné lokálne podujatia. Priestor však obyvateľom mesta neponúka podmienky na trávenie voľného času a najmä na vykonávanie voľnočasových aktivít.

„Za normálnych okolností je to centrum prázdne. Iba keď sú jarmoky, kolotoče alebo cirkus, inak tam nikoho nie je.“ (Žena 1948).

„Tak tam sa chodí len keď sa niečo deje, teda nejaké podujatie a na trh sem tam. Čo by tam človek inak robil, že?“ (Muž 1982).

V tesnej blízkosti Kultúrneho domu bolo v roku 2009 vybudované nové trhovisko, kde sa pravidelne každú sobotu konajú trhy. Vedenie mesta si uvedomilo, že revitalizácia Hlavného námestia nepriniesla očakávané výsledky, teda znovuzrodenie centrálného priestoru spolu s oživením spoločenského života. Zámer mesta sa aspoň čiastočne naplnil vybudovaním nového mestského trhoviska.

„Tí ľudia tam nechodia len nakúpiť, tí ľudia sa tam chodia aj stretávať. Aj ja tam chodím skoro každú sobotu. Tí trhovníci za veľa nestoja, veď sú tam stále tí istí, ja viem, že keď tam idem tak sa tam zase stretneme, porozprávame a tak“ (Žena 1973).

„No tam chodia ľudia, to je tu hneď pri kulturáku ten nový trh. Aj ja tam chodím, lebo tam chodia ľudia. To je tam také zastrešené. Tam sa predáva zelenina, to tam funguje, trhy fungujú. Trh to je sústredené len tu tesne pred kulturák a tam z boku. Z boku je zelenina, ovocie a také veci. Z boku tá ulica čo vyúsťuje na Krížnu tak tam sú vždy handry a nejaké hovadinky. A to je všetko. Klasický sobotnajší trh. A hlavne v lete. Keď začne ovocie, zelenina. Dobré to tam je“ (Žena 1948).

Novovybudovaný priestor trhoviska v blízkosti Kultúrneho domu má pre vzorku informátorov, s ktorou som počas výskumu pracovala, dvojitý význam. Okrem toho, že respondenti primárne chodia v sobotu na trhovisko nakupovať, priestor má pre väčšinu návštevníkov aj spoločenský rozmer, čo potvrdzujú aj výpovede informátorov.

Spoločenský rozmer trhoviska situovaného v priestore Nového centra som verifikovala opakovaným zúčastneným pozorovaním, z ktorého pochádza fotografická dokumentácia, ktorá je súčasťou prílohy. Trh sa koná každú sobotu v čase približne od 06.00 ráno do 12.00 na obed. Najväčšia hustota návštevníkov je približne od deviatej do jedenástej hodiny. Ľudia okrem toho že nakupujú tovar, sa stretávajú a rozprávajú. Opakované zúčastnené pozorovanie teda potvrdilo výpovede mojich informátorov.

Napriek tomu, že Nové centrum je súčasným spoločenským centrom mesta, tento význam nadobúda prostredníctvom realizácie podujatí ako trhy alebo jarmoky. Verejný priestor Nového centra ale neposkytuje obyvateľom možnosti trávenia voľného času a priestor na realizáciu voliteľných a spoločenských aktivít, čo potvrdili

aj výpovede informátorov. To, že je priestor využívaný na reprezentačné podujatia mesta X, sa odráža aj na jeho fyzickej štruktúre. Priestor je holý, tvorí ho iba udupaná zem a holé betónové platne pred Kultúrnym domom.

2.4 Amfiteáter

Amfiteáter je špecifickým typom priestoru. Moji informátori my ho uviedli ako príklad verejného priestranstva, napriek tomu že priestor nepatrí mestu. Ako som sa neskôr dozvedela, bolo to z dôvodu, že respondenti túto informáciu nevedeli, nakoľko priestor takmer dve desaťročia slúžil obyvateľom mesta ako kultúrno-spoločenské centrum.

Priestor, kde bol amfiteáter postavený patril štátnym lesom, ktoré celé územie na ktorom amfiteáter stojí predali súkromnej osobe, ktorej meno z dôvodu etiky výskumu nebudem uverejňovať. Súkromná osoba postavila v roku 1995 na tomto mieste Amfiteáter, ktorý dala do správy Mestskej príspevkovej organizácii MKIC. MKIC prenajala amfiteáter záujemcom, ktorí prišli s ponukou premietania filmov a realizáciou spoločenských podujatí počas letných mesiacov. Vlastník pozemku následne postavil v priestoroch amfiteátru budovu pohostinstva, ktorú dal do prenájmu. Amfiteáter tak primárne slúžil ako letné kino a na realizáciu rôznych kultúrnych podujatí akými sú koncerty a tanečné vystúpenia.

V súčasnosti má súkromný vlastník pozemku, na ktorom je vybudovaný amfiteáter v pláne realizovať na tomto mieste ďalšiu domovú výstavbu. V lete v roku 2012 skončila životnosť aj používanej technike, pretože sa prešlo na digitálne premietanie. Súkromný vlastník momentálne čaká na plánovanú zmenu územného plánu, ktorá by mu mala povoliť výstavbu. Mestu však prisľúbil, že v prípade že mu bude výstavba dovolená, vybuduje pre obyvateľov mesta X inú alternatívu na realizáciu podujatí takéhoto charakteru.

Problémy s využívaním priestoru Amfiteátra na spoločensko-kultúrnych účely začali po tom, ako bola v jeho okolí povolená prostredníctvom územného plánu z roku 2006 výstavba nových bytových domov. Akonáhle sa ľudia nasťahovali do novovzniknutej štvrťi, začal byť hluk ktorý vznikal počas podujatí realizovaných v amfiteátri prekážkou. Keďže dovtedy boli v jeho okolí iba lesy, bol priestor na realizáciu hlučnejších podujatí ideálny.

Mesto pri povoľovaní výstavby v tejto lokalite nevzalo do úvahy tento faktor. Situácia sa vyhrotila až do petície zo strany obyvateľov novej štvrťi a v lete v roku 2012 bola z dôvodu rušenia nočného pokoja zakázaná realizácia

podujatí v priestoroch Amfiteátru. Keďže premietania v letnom kine sú závislé od svetla, tato situácia sa nedala nijako obísť a premietania boli až do odvolania pozastavené. V lete roku 2012 sa uskutočnil aj posledný ročník country festivalu, ktorý mal v priestoroch amfiteátra dlhoročnú tradíciu.

V tomto kontexte možno sledovať aj prístup k prírodnému prostrediu. Prírodné prostredie je chápané a brané ako surovina, s ktorou možno narábať a vyčerpávať ju. Na druhej strane však zásahy do prírodného prostredia napĺňajú potrebu bývania, teda potrebu obytného prostredia (Lakomý 1973: 9, cit. podľa Hledíková 2009: 72-73). Typickým príkladom takéhoto zásahu bolo povolenie výstavby v priestore lesa s cieľom vytvoriť novú obytnú zónu. Domová výstavba však v tomto prípade nezasiahla len do zelených plôch, ale negatívnym spôsobom ovplyvnila spoločenský a kultúrny rozmer mesta, čím zredukovala možnosti spoločenského využitia pre obyvateľov.

Fenomén rozširovania sa obytných štvrtí na úkor zelených plôch v mestách sa odborným termínom nazýva tzv. urban sprawl. Fenomén je kritizovaný najmä zo strany urbanistov a ekológov, nakoľko sebou prináša veľkú náročnosť na plochu, dopravu ale i energiu (Žák 2006: 86). Povolenie obytnej výstavby v lesoch v blízkosti Amfiteátru je dôkazom toho, že urban sprawl zo sebou prináša aj sociálne dôsledky.

„Chýba tu nejaké centrum, vyhradené pre všetky vekové kategórie. Nejsú tu ihriská, teda ako som hovorila je tu jedno. Chýbajú tu zelené priestranstvá. Aj ako idete smerom na Amfiteáter, tak to tam bolo zelené teraz to je všetko tam samý dom, celé je to zastavané. Veď za zelenou, alebo na prechádzku už nemáte v meste kam ísť. Jedine mimo lebo všetko je to tu zastavané“ (Žena 1973).

3 Analýza problémov verejných priestorov mesta X

Nakoľko práca má aj aplikovaný rozmer, cieľom tejto podkapitoly bude zhodnotiť jednotlivé problémy, ktoré vplyvujú na využívanie verejných priestorov v lokalite a negatívnym spôsobom ovplyvňujú charakter a intenzitu spoločenského života. Výskum ukazuje, že mesto ako hlavná inštitúcia, ktorá reguluje výstavbu a fyzické zásahy do prostredia, nereflektuje závažnosť situácie a podceňuje otázku verejných priestorov a otázku ich vplyvu na spoločenský život v lokalite, čo narušuje vzťah obyvateľov k týmto priestorom. Táto situácia spôsobuje postupné narušenie kultúrneho vzorca o verejných priestoroch v lokalite, a dôsledkom je napríklad cestovanie

za aktivitami voliteľného a spoločenského charakteru mimo mesta X. Tento fenomén reflektoval aj Miroslav Marcellii, ktorý tvrdí, že verejný priestor v súčasnosti upadá najmä pod vplyvom zásahov štátu, inštitúcií, alebo záujmov súkromných spoločností (Marcelli 2001).

Na nasledujúcich stranách sa pokúsím určiť konkrétne problémy, ktoré negatívnym spôsobom ovplyvňujú vzťah informátorov k vybraným verejným priestorom a tým pádom negatívne vplyvujú na ich návštevnosť a spoločenský život v lokalite. Aby práca neprinášala jednostranný pohľad, k jednotlivým problémom prinesiem aj vyjadrenie a postoj miestnej samosprávy a ich reakciu na súčasný stav.

3.1 Problém: „Bezpečnosť“

Predpokladala som, že primárnym faktorom, ktorý ovplyvňuje pobyt ľudí na verejných priestoroch v lokalite je ich nevyhovujúce fyzické usporiadanie. Okrem toho som tiež predpokladala, že existujú aj iné faktory, ktoré vplyvujú na vzťah obyvateľov a priestoru. Počas výskumu sa však ukázalo, že hlavným faktorom, ktorý vplyva na návštevnosť verejných priestorov a stagnáciu ich spoločenskej dimenzie je otázka bezpečnosti.

Pod otázkou bezpečnosti v skúmanej lokalite rozumiem nedostatočné zabezpečenie mechanizmov, ktoré by zvyšovali bezpečnosť a znižovali pocit strachu pri pohybe na verejných priestranstvách v meste. Bezpečnosť v lokalite spadá do kompetencií Polície Slovenskej republiky - Obvodného oddelenia policajného zboru, do kompetencií Mestskej polície a do kompetencie Komisie dopravy, bezpečnosti a civilnej ochrany.

Výskumné údaje, ktoré tvoria súčasť tejto kapitoly som získala jednak počas opakovaných kvalitatívnych rozhovorov s informátormi, ale i počas stretnutí s vedením mesta a príslušných orgánov, ktoré sú kompetentné v otázkach bezpečnosti v lokalite. Nakoľko obyvatelia a vedenie mesta majú na túto otázku odlišné stanovisko, v práci sa vyjadřím k postojom oboch strán a v závere sa pokúsím priniesť výsledky z výskumu a možné riešenie týchto problémov.

Podnety od informátorov na otázku bezpečnosti v meste mali dvojaký charakter. Išlo tak o obavy pohybovať sa v konkrétnych priestoroch z dôvodu strachu, alebo išlo o negatívne reakcie na zásahy polície. Najväčšie obavy respondenti vyslovili práve v súvislosti s pohybom v parku, v oblasti Nového centra (najmä v blízkosti kultúrneho domu) a v niektorých častiach Hlavného námestia.

Park, Nové centrum a niektoré časti Hlavného námestia

sa najmä v teplejších mesiacoch roka stávajú sídlom marginálnych skupín, ktoré sa zdržujú v meste. Ide najmä o bezdomovcov a drogovu závislých jedincov. Obyvatelia sa mi počas rozhovorov vyjadrili, že na okoloidúcich ľudí slovne útočia, vykrikujú a na miestach kde sa zdržiavajú, konzumujú alkohol, niektorí informátori sa vyjadrili že aj iné omamné látky. Uvedené okolnosti sú jedným z faktorov, ktorý negatívnym spôsobom vplýva na návštevnosť verejných priestorov, obyvatelia majú tiež pocit, že táto situácia sa v poslednom čase zhoršila:

„V poslednej dobe nie, ani sa nechodím nikam prejsť. Vždy keď som chcela ísť napríklad do parku na bicykli, tak tam vždy bola taká tá sebranka, mala som na nich štatsie. Tá skladba ľudí, ktorá sa na niektorých tých priestoroch pohybuje, to je niečo strašné, pohybujú a tam samí asociáli“ (Žena 1948).

„Vieš, nie je príjemné ísť niekam, kde vyhukujú opití ľudia. Keď náhodou ideš okolo, pýtajú si od teba cigarety, vykrikujú, robia bordel. Je to rušivé. Pre mňa určite. Zneprijímajú ľuďom pobyt na týchto miestach, ak tam vôbec niekto chodí, lebo ja tam kvôli tomu chodím menej, respektíve sa im snažím vyhnúť.“ (Žena 1988).

Informátori sa tiež vyjadrili, že mesto disponuje nedostatočným počtom mechanizmov na zabezpečenie kontroly a úrovne bezpečnosti a to považujú za veľký nedostatok, ktorý negatívnym spôsobom ovplyvňuje kvalitu priestorov a spoločenského života. Niektorí informátori sa vyjadrili, že bezpečnostné zložky ignorujú ich telefonáty alebo vyjadrili svoju nespokojnosť s počtom policajných hliadok v meste.

„Večer aby sa človek bál vôbec prejsť. Kde sú tí policajti? Na celé mesto, jak je to veľké, na celú noc sú tu dvaja policajti. Neni sú peniaze. A zelených? Tých tu ani nevidím, jedine ak idú niekoho pokutovať. Tam sú zašití v parku a nič iné ich nezaujima. Ten spoločenský život je potom taký rozbitý“ (Žena 1948).

Podnety, ktoré som dostala od obyvateľov som riešila aj s vedením mesta a predstaviteľmi vybraných bezpečnostných zložiek v meste. Okrem toho som mala k dispozícii správy o činnosti vybraných bezpečnostných zložiek. Konkrétne bezpečnostné zložky nebudem vzhľadom na etiku výskumu v práci bližšie konkretizovať.

V prvom rade som s predstaviteľmi bezpečnostných zložiek riešila otázku pobytu spomínaných marginálnych

skupín na verejných priestranstvách a možnosti a kompetencie polície, či už mestskej alebo štátnej. Vedenie mesta ale i bezpečnostných zložiek tento problém reflektuje a snaží sa ho riešiť, no ako sa vyjadrili, vo veľkej miere sú obmedzovaní dodržiavaním legislatívnych a ústavných zákonov Slovenskej Republiky. V zmysle Ústavy Slovenskej republiky sú bezpečnostné zložky povinné konať v súlade so základnými ľudskými právami. Všetci občania majú v zmysle Ústavy SR právo na slobodu pohybu a pobytu čo neumožňuje bezpečnostným zložkám týchto občanov z verejných priestorov vykázať, pretože inak by sa dopúšťali zásahu do ich základných ľudských práv. Pokiaľ títo občania nepáchajú trestnú činnosť alebo činnosť, ktorá nie je v súlade s verejným poriadkom, polícia nemá právo zasiahnuť, pretože by došlo k porušeniu ústavných práv občanov. V prípade, že títo občania spôsobujú neporiadok a pohoršenie, alebo narušujú verejný poriadok, možno na nich uplatniť Priestupkový zákon č. 372/1990 Zz., ktorý presne definuje pojem priestupku. Po spáchaní priestupku je síce občan/občania vykázany/í z miesta, no na toto miesto sa môže opätovne vrátiť a neporušuje tým žiadny zákon.

Otázka bezpečnosti je podľa obyvateľov najkritickejšia práve v priestoroch Parku. Samospráva na túto situáciu reagovala zavedením otváracích hodín každý deň v čase od 06:00 do 22:00 a zavedením prevádzkového poriadku v jeho priestoroch. Areál každý deň o šiestej hodine ránej otvára a večer o desiatej hodine zatvára príslušník Mestskej polície, ktorý má momentálne službu. Práve zavedenie prevádzkového poriadku je podľa vedenia mesta kľúčový mechanizmus, ktorý má samospráve mesta pomôcť eliminovať pohyb neprispôsobivých a problematických občanov v tomto rekreačnom areáli.

Informátori sa počas rozhovorov sťažovali na nedostatočný počet policajných hliadok. Túto otázku vníma vedenie mesta, ale i vedenie bezpečnostnej zložky ako veľký problém, ktorý však nemá riešenie na úrovni samosprávy. Mesto má v súčasnosti podľa posledného sčítania obyvateľstva oficiálne 9383 obyvateľov. Podľa štatistických odhadov žije v meste o 5000 až 6000 obyvateľov viac a ich počet neustále narastá. Problémom je, že mnohí obyvatelia tu žijú v podnájme, alebo majú trvalý pobyt prihlásený na inom mieste. Financie sa však mestu pridelujú na základe počtu obyvateľov. Keďže Mestská polícia je orgánom obce, financovaná je z prostriedkov, ktoré sú pridelené samospráve. Oficiálny počet obyvateľov teda odzrkadľuje aj počet policajných hliadok v meste, či už mestskej alebo štátnej polície.

Pokúšala som sa zistiť, či samospráva mesta nie je

ochotná riešiť vzniknuté problémy formou občianskych hliadok. Vedenie mesta i bezpečnostných zložiek takúto formu občianskej angažovanosti jednoznačne odmieta z dôvodu veľkých rizík a zodpovednosti, ktoré takéto riešenie situácie prináša. Príčinou zamietavého postoja je ďalej tzv. oznamovacia právomoc občianskych hliadok. V zmysle zákona nie sú členovia občianskej hliadky oprávnení zasiahnuť, môžu o skutočnosti len informovať bezpečnostné orgány mesta a to Mestskú políciu alebo Oddelenie Štátnej polície policajného zboru.

Obyvatelia v poslednom období reflektovali zhoršenie situácie a prírvek nových občanov bez domova. Situácia v meste sa výrazne zhoršila rozhodnutím prezidenta Slovenskej republiky o udelení amnestie z 2. januára 2013. Samospráva mesta od tohto obdobia eviduje nárast počtu bezdomovcov, ktorí sa po prepustení z väzenia vrátili na „svoje pôvodné miesta“.

Vzniknutá situácia, najmä nedostatočný počet policajných hliadok súvisí s fenoménom suburbanizácie, ktorú v tomto kontexte chápem ako expanziu mesta do priestoru. Pod pojmom suburbanizácia sa chápe rast mesta do okolitej krajiny. Pod suburbánnou zónou rozumiem priestory, ktoré sú v počiatočnej fáze odlúčené od kompaktného mesta (Musil 2001). V meste X vzniká nová zástavba, ktorá rozširuje mesto a vplýva na počet a hustotu jeho obyvateľov. Pre suburbánne zóny je charakteristická absencia sociálnych vzťahov a kontaktov a odlišné vnímanie lokálnej identity, čo sa prejavuje aj na ľahostajnosti voči okoliu, teda aj mestu a jeho problémom (Lynch 1984, cit. podľa Hledíková 2009: 85). Obyvatelia týchto zón vnímajú problémy iba na základe svojich každodenných skúseností, ktoré väčšinou prebiehajú v blízkosti obydli alebo na prístupových cestách (Hledíková 2009: 85). Tým že ich život v lokalite je redukovaný na určité priestory, možno konštatovať, že reflexia určitých problémov ich obchádza. V praxi to znamená, že si neuvedomujú a nereflektujú problémy mesta, nakoľko suburbanizácia so sebou prináša aj iný spôsob života tým pádom aj odlišné vnímanie lokálnych problémov.

„Ja neviem čo sa deje v meste, ja tam nechodím. Ako som Vám hovoril, ja idem ráno do roboty, a potom idem rovno domov. Občas len sa idem prejsť, ale inak vám viac neviem povedať, nezaujímam sa o to bližšie“ (Muž 1974).

Ako sa ukázalo, otázka bezpečnosti je veľmi komplikovaným fenoménom. Sťažnosti obyvateľov voči obmedzeným právomociam polície sa javia ako neriešiteľná situácia. Napriek tomu, som počas rozhovorov narazila

na niekoľko zistení, ktoré by pravdepodobne pomohli aspoň čiastočne napraviť vzniknutú situáciu.

V prvom rade si treba uvedomiť, že informovanosť obyvateľov o právach a povinnostiach polície je veľmi nízka a obyvatelia nie sú oboznámení s jej činnosťou ani s problémami a obmedzeniami, s ktorými sa pri vykonávaní policajnej práce stretáva. Vedenie mesta a bezpečnostných zložiek síce argumentuje tým, že dokumenty sú prístupné prostredníctvom oficiálnej internetovej stránky, no je nevyhnutné si uvedomiť, že nie všetci obyvatelia majú prístup k internetu. Ďalším faktom je, že informácie nie sú aktuálne, nakoľko správy o činnosti sa uverejňujú so spätnou platnosťou.

Na potvrdenie slabej informovanosti obyvateľov o aktuálnych činnostiach polície by som uviedla konkrétne príklady z výskumu. Niekoľkí obyvatelia sa sťažovali, že mestskí policajti v čase dopravnej špičky neriadili dopravu tak ako obvykle. Vzniknutý stav si obyvatelia vysvetľovali po svojom, napríklad že príslušníci polície zaspali, alebo že určite ešte raňajkujú. Nakoľko má však policajný zbor v meste X 11 členov, ktorí pracujú na 12 hodinové smeny, dvaja policajti, ktorí mali práve v čase rannej špičky službu, boli odvolaní na akútny zásah do Parku a nemohli ráno riadiť dopravu. Keď som obyvateľov o tomto informovala, zmenili sa aj ich postoj k vzniknutej situácii. Obyvateľov je nevyhnutné informovať, že vzhľadom na nízky počet hliadok sú príslušníci polície povinní postupovať podľa priorit.

Počas výskumu obyvatelia vyjadrovali nespokojnosť s tým, že v centrálnych častiach mesta nie sú žiadne hliadky. Ako som zistila neskôr, obyvatelia mesta neboli v dostatočnej miere informovaní o prítomnosti mestského kamerového systému, ktorý monitoruje dodržiavanie verejného poriadku v meste X. Kamerový systém bol dokonca aj opakovane vylepšovaný v rámci Projektu prevencie kriminality.

Informátori tiež nevedeli o zmene prevádzkového poriadku a otváracích hodín v parku. Keď som ich o tomto kroku, ktorý iniciovala Mestská polícia mesta X s cieľom zlepšiť bezpečnosť a spríjemnenie pobytu v parku, informovala, reagovali s prekvapením.

Problémom v meste je aj narastajúci počet bezdomovcov. Táto otázka si podľa môjho názoru vyžaduje systematické riešenie, ktoré musí navrhnuť a schváliť samospráva mesta. Udeľovaním blokovaných pokút a napomínaním týchto osôb zo strany polície sa situácia nevyrieši, pretože takýto postup je iba krátkodobým riešením.

Treba si uvedomiť, že vedenie mesta a jeho obyvatelia by mali žiť v symbióze a obojstranne reagovať na situáciu

v meste. Moja práca sa zamerala na časť opatrení, ktoré by mohli postoj obyvateľov i samosprávy zlepšiť, čo by sa odzrkadlilo aj na zmene postoja a ale i odľahčenie bezpečnostnej zložky mesta od sťažností zo strany obyvateľov. Ako najväčší problém v tomto kontexte vnímam otázku informovanosti obyvateľov.

3.2 Problém: „Fyzické usporiadanie verejných priestorov“

Analýzou informácií s výskumu som zistila, že existujú dva hlavné faktory, ktoré vplývajú na spoločenskú dimenziu verejných priestorov. Prvým faktorom je celkové nevyhovujúce fyzické usporiadanie alebo fyzický vzhlad priestoru, druhým faktorom sú nevyhovujúce alebo chýbajúce fyzické elementy v tomto priestore. Takéto vnímanie vybraných verejných priestorov spôsobilo viacero faktorov. Prvým a kľúčovým faktorom, ktorý ovplyvnil vnímanie verejného priestoru boli zásahy do jeho fyzickej štruktúry bez akejkoľvek komunikácie s obyvateľmi. Ide najmä o revitalizáciu Hlavného námestia. Nové vedenie mesta si priznalo chybu, ktorá sa stala pri rekonštrukcii. Zásah do priestoru nerespektoval požiadavky obyvateľov a bol vykonaný na základe plánu, ktorý vypracovali výlučne architekti bez ohľadu na názory budúcich užívateľov. Výsledkom rekonštrukcie je revitalizovaný priestor námestia, ktorý zíva prázdnotou a nenaplnil očakávania investorov.

Ďalším faktorom, ktorý ovplyvňuje návštevnosť verejných priestorov je ich nedostatočné fyzické vybavenie. Obyvatelia pociťujú najmä nedostatok lavičiek a odpadkových košov v areály parku, Nového centra a v Amfiteátri, ale aj problém s verejným osvetlením v lokalite. Keďže Amfiteáter nie je majetkom mesta, nie je v kompetencii samosprávy mesta túto otázku riešiť.

„Jednoznačne si myslím, že s tými priestormi treba niečo robiť, pretože to vplýva na to či tam ľudia chodia. Keď som bola malá, tak Nové centrum bolo pre mňa kľúčovým miestom, teraz tam nie je čo robiť, nie sú tam žiadne lavičky, nič, je to holé. Keď ideš do Parku, to isté. Ja by som si aj sadla, ale nemám kam. Verejné osvetlenie? Nula bodov. Treba to riešiť“ (Žena 1990).

„Išli ste tadeto niekedy večer? Ak nie tak Vám to ani neodporúčam. Veď tu nejde ani jedno svetlo. Museli by ste byť samovrah aby ste sa cez Nové alebo cez hlavné námestie prešli podvečer“ (Žena 1948).

Ďalším problémom, ktorý sa týka stavu fyzických priestranstiev a ovplyvňuje ich návštevnosť je situácia ohľadom voľných plôch a chodníkov v priestoroch Nového centra a Parku. Priestor Nového centra z veľkej časti tvorí iba ušliapaná hlina, čo najmä za nepriaznivého počasia do veľkej miery vplýva na čistotu verejného priestoru. V prípade intenzívneho dažďa trvá tento problém aj niekoľko dní. Rovnaký problém sa týka chodníkov v Parku, ktoré neboli revitalizované niekoľko desaťročí a v súčasnosti ich tvorí zmes štrku a hliny. V prípade daždivého počasia je park plný blata a chodníky sú zaplavené, čo vplýva na jeho návštevnosť. Zatiaľ čo v prípade Nového centra sa tento problém premeny hlineného povrchu na blato javí ako akútny iba počas realizácie konkrétnych podujatí, v prípade Parku vplýva na jeho návštevnosť.

„No to keď naprší, tak to sa nedá ísť do parku aj týždeň. Áno vážne, to je katastrofa. Mali by to tam viac udržať“ (Muž 1945).

„Problém je v parku hlavne keď je zlé počasie, alebo keď skončí zima. Nie sú tam poriadne chodníky a tá voda a tam drží aj dlho po tom. Raz som tam chcela ísť so psom, ale to sa proste nedalo“ (Žena 1988).

K spomínaným problémom fyzického usporiadania a vybavenia verejných priestorov, som požiadala o stanovisko aj samosprávu mesta. Tá mala k citovaným námietkam obyvateľov zamietavý postoj. Podľa vedenia mesta nie je fyzický stav vybraných elementov verejných priestorov alarmujúci a nevyžaduje si zvýšenú pozornosť. Podľa ich názoru verejné priestory disponujú dostatočným počtom lavičiek, odpadkových košov, verejné osvetlenie funguje a je vyhovujúce. Sanácia zelene bola zamietnutá vzhľadom na vysokú finančnú náročnosť.

Vedenie mesta si bohužiaľ neuvedomuje sociálne dôsledky nedostačujúceho fyzického vybavenia verejných priestorov. Tieto elementy nie sú len estetickým doplnkom či súčasťou mestského mobiliára, ale v prvom rade majú účelový rozmer, ktorý vplýva na sociálnu dimenziu a návštevnosť verejných priestorov

Participáciou obyvateľov na revitalizácii a rekonštrukcii verejných priestorov by sa dal aspoň čiastočne eliminovať pokles spoločenskej dimenzie týchto priestorov. Ako som už viackrát spomínala, fyzický priestor má byť navrhnutý tak, aby slúžil ľuďom a ich požiadavkám a nie naopak. Nedodržovanie zásad občianskej participácie nesie so sebou niekoľko negatívnych dôsledkov, akými sú napríklad postupné strácanie lokálnej identity a významu priestoru pre lokálne spoločenstvo, najmä

v prípadoch keď fyzické zásahy narušili pôvodné funkcie. Nedostatočné fyzické vybavenie verejných priestorov je jeden z hlavných faktorov, ktorý ovplyvňuje návštevnosť verejných priestorov. Mesto k námietkam obyvateľov vyjadrilo zamietavý postoj, ktorý argumentovalo nedostatočnými finančnými prostriedkami, ale najmä neopodstatnenosťou týchto podnetov zo strany obyvateľov. Názory samosprávy som verifikovala prostredníctvom metódy zúčastneného pozorovania. Či napríklad Nové centrum nepotrebuje nové lavičky, alebo Park nové odpadkové koše, sa možno presvedčiť v obrázkovej prílohe.

K otázke potrebnej sanácie asfaltových plôch sa vedenie mesta nevyjadrilo.

3.3 Problém: „Komunikácia medzi vedením mesta X a jeho občanmi

Okrem názorov a postojov informátorov som považovala za nevyhnutné zistiť aj postoj vedenia mesta X. Keďže výsledkom opakovaných stretnutí s vedením mesta a obyvateľmi boli často protichodné stanoviská, môj ďalší výskum smeroval k vyriešeniu otázky opačných názorov na rovnakú problematiku. Orientácia výskumu touto cestou sa ukázalo ako dobrá voľba, pretože sa mi podarilo odhaliť problém, ktorý som pre potreby práce nazvala problémom komunikácie medzi vedením mesta a obyvateľmi mesta X. Táto problematika má rozsiahly kontext súvisiaci s organizáciou mestskej samosprávy, ale i početnými právnymi a legislatívnymi otázkami.

Počas výskumu som od informátorov zaznamenala množstvo pripomienok na adresu komunikácie s mestom. Obyvatelia sa sťažovali, že vedenie mesta X im neposkytuje možnosť vyjadriť svoj názor a miera občianskej participácie je na veľmi nízkej úrovni. Respondenti mi uviedli aj niekoľko príkladov, kde zlyhala komunikácia medzi mestom a obyvateľmi. Ako som predpokladala, mojim informátorom v pamäti najviac rezonuje revitalizácia historického centra mesta a fyzické zásahy do prostredia bez ohľadu na názory a požiadavky obyvateľov. Vedenie mesta mi potvrdilo, že si je vedomé niektorých chybných krokov, ktoré v minulosti vo vzťahu k obyvateľom vykonalo, a preto sa v súčasnosti snažia tieto chyby eliminovať. V súčasnosti majú preto obyvatelia niekoľko možností ako vyjadriť svoje názory, potreby či požiadavky.

Prvou možnosťou sú vybrané komisie Mestského zastupiteľstva mesta X. Jednotlivé komisie sa skladajú z maximálne 7 členov. Dvaja členovia komisie sú poslancami

miestneho zastupiteľstva. Ostatných 5 členov tvoria občania mesta X. Členstvo v komisiách je dobrovoľné a členovia musia byť zvolení mestským zastupiteľstvom. Práve členstvo v niektorej z komisií je vhodná voľba pre občanov, ktorí sa chcú aktívne zúčastňovať v rozhodovaní o dôležitých otázkach mesta. Takýmto spôsobom sa v meste vytvára platforma aktívnych občanov. Členovia komisií majú právo spolupracovať a podieľať sa na príprave prerokovaných materiálov a majú právo iniciatívne predkladať návrhy. V prípade, že sa komisia zaoberá podnetom, žiadosťou alebo návrhom zo strany občanov, osoba, ktorá podnet, žiadosť alebo návrh predložila, má právo byť prizvaná na rokovanie, ak to odsúhlasia členovia komisie. Z hľadiska aplikovanej antropológie hodnotím tento systém veľmi pozitívne, pretože takýmto spôsobom vznikajú tzv. lídri komunity, ktorí tvoria medzník medzi vedením mesta a občanmi (Nawrath 2004: 11-13).

Ďalšou alternatívou pre občanov sú zasadnutia Mestského zastupiteľstva, ktoré sú vždy verejné. Program rokovania mestského zastupiteľstva navrhuje primátor mesta, pričom vychádza najmä z úloh zaradených v pláne práce mestského zastupiteľstva a mestskej rady, ďalej z pôsobnosti mestského zastupiteľstva určenej zákonom a štatútom mesta a z prijatých uznesení mestského zastupiteľstva a mestskej rady. Časť programu tvoria aj návrhy z iniciatívy poslancov, ktorí predsedajú jednotlivým komisiám. Vedenie mesta práve prostredníctvom návrhov zo strany komisie dáva možnosť vyjadriť sa aj občanom. Primátor mesta dáva v priebehu mestského zastupiteľstva hlasovať o jednotlivých bodoch programu. Príspevky občanov mesta X môžu byť v priebehu mestského zastupiteľstva prerokované aj v bode rôzne. Mestské zastupiteľstvo sa počas svojich rokovaní zaoberá v tomto bode aj menšími občianskymi problémami, ktoré nevyžadujú prerokovanie v príslušných komisiách. Návrh programu rokovania sa oznamuje a zverejňuje na úradnej tabuli aspoň 7 dní pred zasadnutím mestského zastupiteľstva.

Z uvedeného vyplýva, že občania majú možnosť svoje podnety, žiadosti alebo návrhy predložiť členom jednotlivých komisií. Predseda komisie, ktorý je súčasne aj poslancom mestského zastupiteľstva má právo predložiť podnet, žiadosť alebo návrh primátorovi mesta, ktorý daný bod môže zaradiť do programu. Podnety občanov, ktoré primátor vyhodnotí ako problémy menšieho významu sú prerokované na mestskom zastupiteľstve v bode rôzne, pretože si nevyžadujú prerokovanie v príslušných komisiách. Tieto podnety však nemôžu občania

predkladať osobne. V prípade že majú občania nejaký podnet, žiadosť alebo návrh musia ho najprv predložiť niektorej z vybraných osôb z vedenia mesta (primátori, poslanci, prípadne skupiny poslancov, mestská rada, komisie, hlavný kontrolór, prednosta mestského úradu, vedúci oddelení, náčelník mestskej polície, riaditeľ mestom založených alebo zriadených právnických osôb, štatutárni zástupcovia právnických osôb, kde má mesto majetkovú účasť).

Vedenie mesta ma tiež informovalo, že občania majú právo sa prostredníctvom e-mailu alebo telefonicky obrátiť na ktoréhokoľvek pracovníka mestského úradu. Ich e-mailové kontakty a telefónne čísla sú uvedené na oficiálnej internetovej stránke mesta. Takisto môžu prísť osobne v čase stránkových hodín, t. j. každý pondelok, stredu a piatok.

Ďalšou možnosťou pre občanov je Mestské kultúrne a informačné centrum mesta X. Na centrum sa môžu obyvatelia obrátiť osobne, prostredníctvom e-mailu alebo telefonicky. Internetová stránka centra však ponúka aplikáciu, prostredníctvom ktorej môžete centrum kontaktovať priamo, správa sa verifikuje na uvedenú funkčnú e-mailovú adresu. K otázkam kultúry sa majú možnosť obyvatelia vyjadriť aj na zasadnutiach Komisie kultúry, ktorej zasadnutia sú ako jediné zásadne verejné. Ako som spomínala vyššie, predseda tejto komisie, ktorý je súčasne aj poslancom mestského zastupiteľstva, je kompetentný tieto podnety, žiadosti a návrhy následne predložiť primátorovi do programu mestského zastupiteľstva. Samospráva mesta X je presvedčená, že občanom poskytuje dostatočne široké spektrum možností na vyjadrenie svojich podnetov, názorov a žiadostí. Vedenie mesta sa mi bohužiaľ nemohlo vyjadriť k otázke, akým spôsobom sa tieto podnety vybavujú a urgujú a aký je proces ich riešenia, nakoľko by došlo k porušeniu interných predpisov vo veci mlčanlivosti.

Z výskum vyplynuli dva protichodné závery. Na jednej strane nespokojnosť informátorov s konkrétnymi postupmi mestskej samosprávy, na strane druhej nesúhlasné stanovisko s týmito názormi od vedenia mesta X.

Ako príklad postoja obyvateľov mesta uvádzam citáty, ktoré poukazujú na fakt, že problém sa dotýka viacerých generácií obyvateľov:

„Podania a podnety boli písomné aj ústne. Na písomné bola reakcia beriem na vedomie a ústne nikto nikdy neriešil. Medzi obyvateľmi a samosprávou je bariéra. Tieto dva subjekty akoby žili odlišnými životmi. Každý sa pozerá inými očami, miera vzájomného pochopenia

je nízka“ (Muž 1971).

„Podľa mňa sa tu pre ľudí nič nerobí, všetko sú to len zlaté doly. Jediné čo sa tu robilo spolu s nami bol Malý park zatiaľ“ (Muž 1994).

Problém, ktorý vzniká medzi mestom a jeho občanmi spočíva v komunikácii. Počas výskumu som narazila na dve roviny tohto problému.

Prvým problémom je nedostatočná informovanosť obyvateľov o možnostiach pre vyjadrenie podnetov, žiadostí a návrhov, ktoré poskytuje samospráva mesta X. Vedenie mesta ma informovalo, že tieto informácie sú dostupné iba na informačnej tabuli, ktorá sa nachádza v tesnej blízkosti budovy Mestského zastupiteľstva alebo prostredníctvom oficiálnej internetovej stránky mesta.

„Informovanosť v meste je podľa mňa celkovo nedostatočná, nielen podnetoch, ale aj o dani, ale aj kultúrnych a iných podujatiach. Čo napríklad aspoň informovať cez vývesné tabule umiestnené na viacerých miestach mesta, tam kde sa ľudia najviac pohybujú, napríklad Billa, pri kostole alebo pri Kultúrnom dome“ (Žena 1976).

Internetová stránka mesta obsahuje informácie, ktoré usmerňujú obyvateľov v otázke ich podnetov, návrhov alebo žiadostí, no informácie sú iba v pdf formáte vo forme štatútu jednotlivých komisií. Štatúty sú na stránke uverejnené ako „dokumenty na stiahnutie“. Keď si daný dokument čitateľ otvorí, najprv si musí prečítať náplň činnosti jednotlivých komisií a až potom sa dostane k informáciám ohľadom podnetov, návrhov a žiadostí. Ďalšou možnosťou, kde sa dajú nájsť potrebné informácie je rokovací poriadok Mestského zastupiteľstva mesta, ktorý do dostupný na stiahnutie. Väčšina opýtaných, nevedela, že tieto informácie je možné nájsť aj prostredníctvom internetu. Ďalším faktom je, že keďže informátori ani nevedeli o možnosti podania podnetov, návrhov a žiadostí prostredníctvom Mestského zastupiteľstva mesta X a jeho komisii, je teda málo pravdepodobné, že tieto informácie hľadali v ich štatútoch.

Druhým problémom je otázka postoja k jednotlivým podaniam, návrhom a žiadosťami. Iba malá časť informátorov, ktorá sa podujala na vyplnenie dotazníka vie, kam je potrebné adresovať svoje podnety, návrhy a žiadosti a túto možnosť aj využila, od mesta však na svoje podanie neodstala odpoveď, a to napriek opakovaným žiadosťami a urgenciám, alebo bol ich problém zo strany vedenia mesta vyhodnotený za irelevantný.

„Myslím si že mesto neposkytuje obyvateľom dostatok priestoru na to aby sa vyjadrili. Nemyslím si to a dokonca som presvedčená, že poslanci nespĺňajú úlohy, na ktoré boli zvolení. Aj poslanci aj primátor mesta. Ale ako je to v našej samospráve, , to je odraz diania v celej SR podľa mňa“ (Žena 1950).

„Podľa mňa chýba otvorenosť z strany vedenia mesta a preto si myslím, že ľudia tu nemajú dosť priestoru ma to aby sa vyjadrili. Otvorenejšia politiku zo strany Mestského úradu z hľadiska komunikácie s verejnosťou by bola riešením“(Muž 1982).

Iba jedna respondentka uviedla, že jej podanie bolo vybavené kladne.

„Pri výstavbe nových bytoviek za našim domom chceli viesť cestu cez náš pozemok, vykopali náš strom. Boli sme na viacerých rokovaniach a nakoniec sme dosiahli, že sa cesta i chodník posunuli o niekoľko metrov“(Žena 1967).

V tejto súvislosti by som preto navrhovala súbor opatrení na zlepšenie komunikácie medzi vedením mesta a jeho obyvateľmi, či už prostredníctvom oficiálnej internetovej stránky mesta, alebo prostredníctvom informačných tabulí, ktoré sa nachádzajú na viacerých miestach mesta. Nevyhnutnou súčasťou je aj zmena postoja oboch strán. Vedenie mesta si musí uvedomiť, že obyvateľov musí informovať o zmene svojich postojov, obyvatelia zase musia k veci pristupovať menej skepticky. Myslím si, že práve propagácia by bola na začiatok dobrým riešením problému.

Vedenie mesta si tiež musí uvedomiť, že prijímanie podnetov, návrhov a žiadostí od obyvateľov mesta tvorí nevyhnutnú súčasť fungujúcej komunitnej politiky, ale i spoločenskej a kultúrnej dimenzie v meste. Tí informátori, ktorí podali prostredníctvom Mestského úradu mesta nejaký podnet, žiadosť alebo návrh, buď dostali negatívne vyrozumienie, alebo bola ich žiadosť ignorovaná. Ako som uviedla vyššie, iba jedna respondentka uviedla, že jej podanie bolo vybavené kladne. Riešením by mohla byť napríklad zákonom stanovená lehota na vybavenie podaní, návrhov a žiadostí odo dňa doručenia. Nevyhnutným krokom je podľa mňa nový koncept riešenia podaní od obyvateľov.

Mnohí informátori sa vyjadrili, že by privítali na stránke mesta diskusné fórum. Úspešné a obľúbené diskusné fórum v minulosti fungovalo na internetovej stránke občianskeho združenia Pour Art. Z finančných dôvodov

bola platnosť stránky dočasne zrušená. V súčasnosti majú návštevníci tejto stránky možnosť pridať komentár k jednotlivým článkom, ktoré sa týkajú aktuálneho diania v meste X, primárne však z oblasti kultúry. Myslím, že diskusné fórum ako súčasť oficiálnej stránky mesta by bolo dobrým riešením aj z hľadiska občianskej iniciatívy. Práve internetové diskusné fórum by mohlo byť dobrou platformou pre aktívnych občanov, pretože by dali jednoducho o svojich podnetoch a návrhoch aj ostatným obyvateľom, čo by mohlo viesť k občianskym iniciatívam.

4 Záver

V predloženej štúdií som spracovala problematiku verejných priestorov v meste X. Z výskumu vyplynulo, že v meste existuje niekoľko zásadných činiteľov, ktoré vplyvajú na stagnáciu návštevnosti a devalváciu spoločenskej dimenzie.

Hlavným cieľom bolo zhodnotenie vybraných verejných priestorov a určenie faktorov, ktoré vplyvajú na návštevnosť a na ich spoločenskú dimenziu. Výsledkom je konkretizácia a analýza lokálnych problémov, ktoré ovplyvňujú užívanie vybraných verejných priestorov v meste X a tým pôsobia na ich súčasný význam a funkciu. Na základe dlhodobého terénneho výskumu som určila tri základné problémy.

Ako najvýraznejší problém sa ukázala otázka bezpečnosti. Informátori sa pri pohybe na verejných priestranstvách necítili bezpečne, čo sa odráža na návštevnosti a na ich vzťahu k týmto priestorom. Ako hlavné faktory, ktoré ovplyvňujú postoje informátorov v tejto problematike som identifikovala otázku pohybu nežiadúcich osôb (najmä bezdomovcov) na verejných priestranstvách a otázku lokálnych mechanizmov na zaobstaranie bezpečnosti v meste.

Druhým problémom je otázka fyzického usporiadania verejných priestorov. Výskum potvrdil môj predpoklad, že fyzické usporiadanie a primárne absencia niektorých hmotných elementov vo výraznej miere vplýva na návštevnosť verejných priestorov.

Protichodnosť názorov medzi vedením mesta a mojimi informátormi ma doviedlo k odhaleniu posledného, tretieho faktoru, ktorým je problém komunikácie medzi mestom a jeho obyvateľmi.

Pretože som považovala za nevyhnutné uchopiť túto problematiku v širšom kontexte, sekundárnym cieľom práce bola analýza významu a funkcie verejných priestorov. Súčasťou sekundárneho cieľa bola v prvom rade charakteristika týchto verejných priestorov so zameraním

na ich funkciu a význam pre obyvateľov mesta a s tým spojená kategorizácia aktivít, ktoré sa s jednotlivými priestranstvami spájajú. S použitím teoretického konceptu Jana Gehla som tieto aktivity kategorizovala na nevyhnutné, voliteľné a spoločenské. Výsledky z výskumu ukázali, že pod vplyvom troch hlavných faktorov dochádza k úpadku spoločenskej dimenzie a ľudské aktivity sú redukované najmä na tie nevyhnutné, ako je napríklad chodenie do práce, školy alebo na nákupy (Gehl 2000).

Počas dlhodobého terénneho výskumu v lokalite som zistila, že otázka verejných priestorov a ich spoločenskej dimenzie je vskutku alarmujúcou témou, pretože pokles ich významu sebou prinášajú negatívne sociálne dôsledky. Verejný priestor považujem za dôležitý fenomén každej spoločnosti. Dlhodobé zanedbávanie otázky verejných priestorov vedie k úpadku spoločenského života so všetkými negatívnymi konzekvenciami (Marcelli 2001).

Práca poukázala na absenciu funkčného verejného priestoru v meste X. Verejné priestory, s ktorými som sa vo svojej práci zaoberala, sú jedinými voľnými plochami v meste, ktoré aspoň čiastočne naplňajú funkciu a význam klasického verejného priestoru. Mesto X by malo v najnovšom územnom pláne a pláne sociálneho a hospodárskeho rozvoja preklasifikovať tieto územia a zamyslieť sa nad sociálnymi dôsledkami vzniknutej situácie a reagovať na súčasné potreby mesta a jeho obyvateľov.

Neriešenie spomenutých faktorov, nedostatočná komunikácia medzi vedením mesta a jeho obyvateľmi a v prvom rade zlé podmienky na prežívanie voľnočasových aktivít redukujú spoločenský život a stretávanie sa na verejných priestranstvách.

Literatúra

Auge, M. (1995). *Antropologie současných světu*. Brno: Atlantis.

Darulová, J. (2002). *Mesto – priestor etnologických výskumov na príklade Banskej Bystrice*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela.

Dorst, J.M. (2005). *Physical conditions for social interaction in the home environment*. Conference paper.

Gehl, J. (2000). *Život medzi budovami*. Brno: Nadace Partnerství.

Hledíková, M. (2009). *Několik enviromnetálních pohledu na město*. Město: proměnlivá ne/samozřejmost, 69-92.

Marcelli, M. (2001). *Mesto a jeho verejný priestor*. *Životné protredie*, 42, 8-12

Miková, K., Paulíková, M. & Paulíniová, Z. (2010). *Verejné priestory (Ako tvoriť verejné priestory s príbehom, pre ľudí a s ľuďmi)*. Banská Bystrica: Nadácia Ekopolis.

Nawarath, M. (2004). *Tvorba vize komunity*. Brno: Nadace Partnerství.

Pospěch, P. (2009). *Nákupní centrum jako privatizovaný prostor*. Město: proměnlivá ne/samozřejmost, 177-195.

Psopěch, P. (2010). *Význam a normalita ve veřejném prostoru v nákupním centru*. *Československé město včera a dnes: Každodennost, reprezentace, výskum*, 113-236.

Šuleřová, M. (2006). *Potenciál a limity městského prostoru*. *Sociální studia –Město*, 2, 41-63.

Washburn, A. (27.4.2013). *Ulice jsou na městě to nejdůležitější*. Získané z <http://art.ihned.cz/architektura/c1-55970650-alexandros-e-washburn-pan-chodnik>

Vplyv hierarchie v detskej rovesníckej skupine a sociálneho statusu rodiny na hodnotenie dieťaťa učiteľom/ Impact of hierarchy in children's peer group and social status of a family on teacher's attitudes towards children

Ondrej Kusý¹, Martin Kanovský¹

¹ Ústav sociálnej antropológie, Fakulta sociálnych a ekonomických vied, Univerzita Komenského v Bratislave, ondrejvelky@gmail.com, kanovsky@fses.uniba.sk

Abstrakt:

Článok skúma vplyv detskej rovesníckej skupiny a sociálneho statusu žiakov na hodnotenie detí učiteľom, konkrétne to, ako sociálna štruktúra detskej rovesníckej skupiny a sociálna stratifikácia žiakov ovplyvňujú toto hodnotenie učiteľa. Na získanie údajov v prostredí slovenskej dediny boli použité polo-štrukturované rozhovory a techniky zúčastneného pozorovania. Na určenie sociálneho statusu dieťaťa a (neformálneho) hodnotenia detí učiteľom bolo použité axiálne kódovanie. Pri výpočte hierarchického ranku boli použité behaviorálny zber a skóre dominancie (Davidovo skóre). Na zistenie vplyvu sociálneho statusu a hierarchie na (ordinálne) hodnotenie bola použitá ordinálna regresia (v programe R). Ukazuje sa, že sociálna štruktúra detskej rovesníckej skupiny nemá systematický vplyv na hodnotenie učiteľom. Na druhej strane sa ukazuje, že sociálny status žiaka hrá kľúčovú úlohu pri tom, ako ho bude pedagóg hodnotiť.

Kľúčové slová: sociálny status, sociálny kapitál, detská rovesnícka skupina, hierarchia, dominancia

Abstract:

This paper deals with the influence of kid's peer group and pupil's social status on teacher's evaluation of students, namely on how social hierarchy of the kid's peer group and different social stratification of pupil's families influence teacher's evaluation. Semi-structured interviews and participant observation techniques have been used in collecting the data in the Slovak village. The axial coding has been used to infer the social status of children and the (informal) evaluation rank of children by teacher. The behavioural sampling and dominance scores (David's scores) have been used in calculating hierarchical rank. Ordinal regression (in R) has been used to assess the influence of the social status and hierarchy on (ordinal) evaluation. It shows up that the social structure of kid's peer group doesn't matter in teacher's evaluation of students. On the other hand, pupil's social status

plays key role in the teacher's evaluation of students.

Keywords: social status, social capital, kid's peer group, hierarchy, dominance

1 Úvod

Školské inštitúcie hrajú v našich podmienkach dôležitú úlohu. Existujú pomerne rozšírené názory, že škola je alebo by mala byť akýmsi priestorom, kde sa k žiakom pristupuje rovnocenne a pomocou výučby a výchovy by tak mala škola stierať sociálne nerovnosti, vyrovnávať šance a vyhliadky do budúcnosti. Viaceré výskumy však poukazujú na to, že sa to nedeje, ba práve naopak. V skutočnosti sa v škole sociálne rozdiely reprodukujú, prístup pedagógov k žiakom, či už v učení alebo v iných aspektoch je odlišný a vedome alebo nevedome ovplyvnený sociálnym statusom žiaka a rodiny, z ktorej pochádza. Žiaci pochádzajú z rôznych prostredí a školský systém je nastavený potrebám „vyšších tried spoločnosti“. V škole potom dochádza k zvyhodňovaniu a znevýhodňovaniu žiakov, a to skôr nepriamymi než priamymi prostriedkami. Táto reprodukcia sociálnych rozdielov sa však vykonáva prostredníctvom inštitúcie (teda učiteľov), a nemá priamy vplyv na sociálnu štruktúru detskej skupiny. V tomto článku sa pokúsime zistiť, čo vplýva na hodnotenie žiaka učiteľmi – hierarchia v detskej skupine alebo sociálny status rodiny dieťaťa. Predpokladáme, že hierarchia v detskej skupine nebude mať vplyv na hodnotenie učiteľmi, ale sociálny status rodiny bude mať vplyv na toto hodnotenie. Ďalej predpokladáme, že sociálny status rodiny nebude mať vplyv na hierarchiu v detskej skupine, teda že detská rovesnícka skupina (na rozdiel od školskej inštitúcie) nie je miestom reprodukcie sociálnych rozdielov.

² Detské kultúry, sociálny a kultúrny kapitál, sociálny status

Viacerí antropológovia (Hirschfeld, 2002; Kanovský, 2011; Rybanská, 2011) poukazujú na to, že záujem o skúmanie detí je v antropológii veľmi malý. Ako vraví Hirschfeld (2002), panuje predstava, že deti sú akýmsi „príveskom spoločnosti dospelých“ a detská kultúra je vlastne nekompletným, nedokonalým obrazom kultúry dospelých, takže nie je potrebné sa jej venovať. Avšak „práve to, čo sa deje v detskej subkultúre, rozhoduje významným spôsobom o tom, aká bude kultúra ako celok. Medzigeneračné uchovávanie kultúry a kultúrnu zmenu zrejme nemôžeme v úplnosti pochopiť bez znalostí o tom, ako sa kultúrne poznanie a sociálne praktiky prenášajú v detských skupinách a aký podiel na tom majú vyvíjajúce sa kognitívne a sociokultúrne schopnosti detí“ (Kanovský, 2011, s. 259). Z toho sa dá vyvodiť, že „mnohé poznatky, presvedčenia a praktiky dospelých sú takými, akými sú preto, lebo v detstve si ich myseľ osvojila a zorganizovala určitým špecifickým spôsobom“ (Kanovský, 2011, s. 259). Ďalším dôvodom, prečo sa venovať skúmaniu detských kultúr je, že „na rozdiel od iných subkultúr a špecifických sociálnych skupín, z ktorých sa skladá každá kultúra, jedine členstvo v detskej kultúre je absolútne povinné: nikto nie je v našej kultúre povinný stať sa členom subkultúry priaznivcov jazzu alebo punku či subkultúry zberateľov známok – lenže nikto nemôže uniknúť členstvu v detskej subkultúre“ (Kanovský, 2011, s. 259).

Ukazuje sa, že poznatky zo sveta dospelých detí v detskej skupine tvorivo pretvárajú a interpretujú. Teda detská kultúra sa tvorí, interpretuje a reprodukuje, a nie je len pasívnou imitáciou sveta dospelých (Corsaro, 2003). Interpretácia je odlišný spôsob učenia sa ako imitácia. Interpretáciou sa dieťa učí nielen to, čo má použiť, ale aj ako a kedy to použiť s príslušnými modifikáciami. Corsaro (2003) poukazuje na to, že v detskej rovesníckej skupine nastáva interpretatívna reprodukcia tým, že sa vytvárajú reprezentácie činov dospelých a dochádza k nevedomej reflexii sociálneho zázemia prostredníctvom detských hier a iných sociálnych praktík. A to sa nedá len jednoduchým imitovaním: dieťa sa učí, čo použiť v sociálnom kontexte svojej detskej rovesníckej skupiny, kedy to použiť a akým spôsobom to použiť, aby dosiahlo efekt vo svojej detskej skupine. Poznatky z rodín a sociálneho prostredia dospelých sa v detskom kolektíve prispôbujú detskej skupine a jej štruktúre. Takže detská rovesnícka subkultúra je výsledkom kolektívnej, sociálnej aktivity a teda deti sú aktívnymi účastníkmi a tvorcami svojej socializácie a nielen jej pasívnymi preberateľmi (Corsaro, 2003).

Detská rovesnícka skupina má vždy svoju sociálnu organizáciu, svoju sociálnu štruktúru, teda má svoje sociálno-asymetrické spôsoby organizovania jednotlivcov v nej. Jedným z druhov sociálno-asymetrického organizovania detskej skupiny je sociálna hierarchia. Hierarchia predstavuje usporiadanie žiakov podľa dominance a submisie, teda ide o behaviorálnu charakteristiku, a tento vzťah je chápaný ako lineárny a tranzitívny. To znamená, že deti v nej majú rôznu rank, teda rôznu pozíciu, ktorá je výsledkom toho, nad kým dieťa v skupine dominuje a kto z rovesníkov dominuje nad ním (Russon & Waite, 1991). Netvrdíme striktné, že všetky vzťahy v detskej skupine sú výhradne lineárne a tranzitívne: ide skôr o určité metodologické zjednodušenie, pretože vzťahy v detskej skupine sú určite komplexnejšie. Deti vstupujú aj do vzťahov prestíže a reputácie, do afektívno-emocionálnych vzťahov priateľstva a sympatií, atď. Avšak lineárna sociálna hierarchia, teda to, čo vysvetľuje pravdepodobnosť, že dané dieťa sa priamo podriadi inému dieťaťu, môže byť považovaná pri prvom priblížení za lineárnu a tranzitívnu.

Pokiaľ ide o inštitucionálny vplyv školského prostredia, školy na Slovensku navštevujú deti z rôznych sociálnych vrstiev. Deti nenastupujú do základnej školy takpovediac zo „sociálnej prázdnoty“. Berú si so sebou to, čo im ponúklo sociálne zázemie rodiny. Bourdieu & Passeron (1990) tvrdia, že deti si so sebou prinášajú rôznu kultúrny a sociálny kapitál a školy pracujú z rôznymi sociálnymi a kultúrnymi podmienkami. Podľa nich škola tieto rozdiely nestiera, ale naopak, prehľbuje a reprodukuje. Pedagogická práca je podľa nich v súlade s objektívnymi záujmami dominantných skupín, a tým sa reprodukuje sociálne rozdiely (Bourdieu & Passeron, 1990; Bourdieu, 1998). Kaščák & Filagová (2007) hovoria o skrytom kurikule, akejsi neoficiálnej forme výchovy a vzdelávania, ktorej systematické pôsobenie môže byť zámerné aj nezámerné a nedeklarovaným cieľom je reprodukcia sociálnych nerovností.

Bourdieu charakterizuje sociálny kapitál ako „súhrn aktuálnych alebo možných zdrojov, ktoré sú spojené s majetnosťou trvanlivých sietí viac či menej inštitucionalizovaných vzťahov vzájomných známostí a poznání, alebo inými slovami, členstvu v skupine, ktoré poskytuje každému z jej členov oporu spoločne vlastneného kapitálu, poskytujúci mandát k prospechu v rôznom slova zmysle“ (Bourdieu, 1997, s. 51). Sociálny kapitál má svoju kvalitatívnu aj kvantitatívnu stránku, inak povedané, hodnotu a rozsah. Pokiaľ ide o kultúrny kapitál, zjednodušene by sa dalo povedať, že kultúrny kapitál

je to, čo si človek so sebou berie z rodinného a aj z iného prostredia prostredníctvom výchovy a vzdelávania. Je to súbor vlastností, vedomostí a know-how, ktoré jediniec získava: „Kultúrny kapitál môže byť nadobudnutý v rôznom rozsahu, v závislosti od obdobia, spoločnosti a sociálnej triedy, v neprítomnosti akéhokoľvek zámerného vstúpenia, a teda celkom nevedome“ (Bourdieu, 1997, s. 48-49). Bourdieu (1997) rozlišuje tri formy kultúrneho kapitálu: inkorporovaný kultúrny kapitál, kultúrne artefakty a inštitucionalizovaný kapitál. Ich nadobúdanie prebieha odlišným spôsobom. Inkorporovaný kultúrny kapitál je celok dispozícií a vlastností, ktoré sa nedajú nadobudnúť okamžite, ale je potrebné osvojiť určité zručnosti v určitom prostredí. Druhou formou kultúrneho kapitálu sú kultúrne artefakty. Kultúrny artefakt je kultúrnym kapitálom v objektivizovanej podobe. Bourdieu (1997) tvrdí, „že kultúrne artefakty môžu byť privlastnené materiálne – čo predpokladá ekonomický kapitál“... na vlastnenie stroja stačí ekonomický kapitál, na jeho správne využívanie podľa špecifických potrieb treba vtelený kultúrny kapitál“ (s. 50). Treťou formou je inštitucionalizovaný kultúrny kapitál. Je to forma kultúrneho kapitálu, ktorá sa získava inštitucionálnym garantovaním určitých originálnych schopností a vlastností.

V článku budeme používať termín sociálny status ako súhrn sociálneho, kultúrneho a ekonomického kapitálu. Aj keď hodnota sociálneho, kultúrneho a ekonomického kapitálu býva navzájom prepojená, neznamená to, že hodnota všetkých vymenovaných kapitálov musí byť na rovnakej úrovni. Môže sa stať (a aj sa stáva), že hodnota jedného druhu kapitálu u človeka prevažuje nad hodnotami ostatných druhov kapitálu. Vysoký ekonomický kapitál nezaručuje, že človek bude mať aj vysoký kapitál kultúrny. Sociálny status teda nebudeme vnímať ako synchronickosť kultúrneho, sociálneho a ekonomického kapitálu (aj keď výskyt tejto synchronickosti nie je vylúčený), ale ako celkovú hodnotu zázemia žiaka v porovnaní s ostatnými žiakmi.

3 Výskumná vzorka a výskumné metódy

Výskumná vzorka sa skladala z dvoch skupín:

(1) Žiaci prvého ročníka – deti vo veku 6 až 8 rokov. Všetky deti boli žiakmi dvoch tried, 1.A a 1.B spolu počtom 29 (14 + 15). Na ich skúmanie bolo využívané zúčastnené pozorovanie a to na vyučovacom procese a v školskej družine.

(2) Dve triedne učiteľky a družinárka – učiteľka 1.A a družinárka pochádzala priamo z obce, učiteľka 1.B

pochádzala z blízkeho okolia obce, no do danej lokality dochádza dlhšiu dobu a pozná lokálne pomery. Žiaci z oboch tried prvého ročníka boli skúmaní preto, lebo boli spojení v školskej družine, taktiež spolu prichádzali do kontaktu už v lokálnej škôlke, z ktorej sa poznajú a majú už od nej vybudované vzťahy, takže pri pozorovaní sociálnych vzťahov bola pozorovaná celá skupina, vytvorená z dvoch tried.

3.1 Hierarchia v detskej skupine

Zúčastnené pozorovanie sa vykonávalo jeden mesiac nepretržite stacionárnym pobytom v obci. Agonistické správanie respondentov v dyadických skupinách (vždy dvojica detí) bolo pozorované a zaznamenávané primárne v detskej družine, no aj cez prestávky medzi vyučovacími hodinami a na konci roka, keď sa už niektorých hodinách nevyučovalo na. Pozorovali sa iba interakcie bez kontroly učiteľa. V družine doba pozorovania tohto druhu správania trvala v priemere asi 3 hodiny denne. Pozorované epizódy boli zaznamenávané v podobe zapísania celej epizódy z dôvodu prípadnej neskoršej korekcie pri kódovaní dát v prípade, že situácia nenapĺňa charakter dyadicko-agonistického vzťahu. Za dyadicko-agonistické správanie považujeme takú interakciu dvojice detí, v ktorej sa presadí vôľa jednotlivca nad iným jednotlivcom (Russon & Waite, 1991), teda je možné jednoznačne určiť výsledok. Z údajov vznikne matica interakcií, z ktorej je zaznamenané celkové skóre dominancii a submisii (alebo „víťazstiev a prehiev“ každého dieťaťa s každým. Počet dominancii a submisii sa u každého jedinca zrátaval a z celkového rozdielu skóre dominancie a submisivity získava jednotlivé dieťa finálne skóre, vypočítané podľa Davidovho skóre.

3.2 Sociálny status žiakov, hodnotenie učiteľmi

Informácie o sociálnom statuse žiakov a rodín, z ktorých pochádzajú, boli získané rozhovormi s družinárkou, ktorá mala na starosti v družine zlúčené obe triedy. Verbálne hodnotenie učiteľmi sa získali z rozhovorov s triednymi učiteľkami. Boli vykonané 3 rozhovory s každou učiteľkou a jeden s družinárkou.

V prvom rozhovore s učiteľkami bolo témou to, kedy si učiteľka myslí, že hodnotí žiakov, za čo ich hodnotí, aký priestor im dáva na vyvolávanie na základe prejavenej aktivity žiaka. Druhý rozhovor sa zamerával na jej informácie o socio-ekonomickom zázemí rodín žiakov a na jej hodnotenie študijných výkonov žiaka. Každého

žiaka sme prebrali osobitne. Otázky boli zamerané na zamestnanie rodičov, na ekonomickú situáciu rodiny žiaka, na prípadných súrodencov a na ďalšie informácie týkajúce sa žiakovej rodiny pre prípad, že by tieto informácie mohli zavážiť v učiteľkinom hodnotení žiaka, ďalej na samotné výkony žiaka a na to, ako učiteľka vníma prejav daného žiaka na hodine. Tretí rozhovor sa zamerával na doplňujúce informácie. Jeden rozhovor bol uskutočnený aj s družinárkou. Od nej boli získané krátke, ale užitočné informácie o sociálnom statuse rodín žiakov, prípadne na zistenie toho, aké informácie sa o rodine šíria v obci. Na základe získaných informácií o sociálnom statuse boli žiaci pri analýze zaradení do troch skupín, s vyšším, stredným a s nižším sociálnym statusom. Hodnotenie žiakov učiteľkami bolo kódované tak, že za každú pozitívnu informáciu dostal žiak jeden plusový bod a za každú negatívnu informáciu týkajúcu sa jeho štúdia dostal jeden mínusový bod.

3.3 Informácie o lokalite

Obec, v ktorej bol výskum uskutočnený sa nachádza približne 40 kilometrov od Bratislavy. V obci sa nachádza základná škola, pri ktorej je pridružená aj materská škola. Na rovnakej ulici sa nachádzajú ďalšie významné inštitúcie obce a to pošta a miestny úrad. Základnú školu navštevujú žiaci hlavne z daného okresu, z celkového počtu 230 žiakov až 219 pochádza z okresu. Obec má spolu 2230 obyvateľov.

Z 2230 obyvateľov je oficiálne 2154 slovenskej národnosti. Podľa Štatistického úradu Slovenskej republiky (2011) je v obci iba jeden obyvateľ hlásiaci sa k rómskej národnosti. Osobne neboli zaznamenané sociálne vylúčené oblasti s občanmi rómskej ani inej národnosti. Podľa údajov školy sú všetci žiaci slovenskej národnosti.

Obyvatelia obce sú zamestnaní vo verejnej či štátnej správe, ako aj v súkromnom sektore. V obci sú zamestnaní hlavne v školských zariadeniach a iných verejných inštitúciách a v oblasti gastronómie a potravín. Obyvatelia však najmä dochádzajú za prácou mimo obec, do automobilového priemyslu alebo do Bratislavy do verejnej a štátnej správy. V obci sa nachádza rozľahlá robotnícka ubytovňa.

3.4 Metódy kvantitatívnej analýzy

Keďže hodnotenie zo strany učiteľiek, teda závislá premenná, je ordinálnou škálou (nadobúda hodnoty od 1 po 5), na testovanie prvého predpokladu – teda že na

hodnotenie učiteľmi nebude mať vplyv hierarchia, ale bude mať vplyv sociálny status sme použili ordinálnu regresiu (program R verzia 3.1.1, package „ordinal“). Nezávislou premennou (prediktorom) bol sociálny status, kovariačnými premennými boli hierarchia a pohlavie dieťaťa. Na testovanie druhého predpokladu – teda že sociálny status nebude mať vplyv na hierarchiu – sme použili robustnú ANOVA.

4 Výsledky

4.1 Sociálny status detí

Na tomto mieste uvedieme príklady profilov niektorých žiakov, podľa ktorých sa určoval ich sociálny status. Tieto profily boli vypracované na základe hodnotenia učiteľky.

Žiacka 8a má z triedy najvyšší sociálny status. Jej rodičia sú pracovne vyťažení ako podnikatelia. V obci vlastní čerpaciu stanicu, ktorú zdedili a aj fitnesscentrum. Posilňovňu vlastní aj v Trnave aj v Modre. Rodičia dávajú ju aj brata na rôzne krúžky. Aj keď je zo solventnej rodiny, tak je skromná a šetrná – podľa učiteľky to nedáva najavo. Učiteľka ju hodnotí ako veľmi šikovnú aj aktívnu s dobrým prospechom a vedomosťami. Zapája sa aj do súťaží. Chce a aj si pýta zadania na známku. Keď dostala z diktátu dvojku, tak bola z toho nešťastná.

Žiak 27a je žiakom s druhým najvyšším sociálnym statusom z triedy. Jeho rodičia sú veľmi pracovne vyťažení, takže veľa času trávi s babkou. No učiť sa s ním chcú rodičia, čo zvládajú napriek vysokej pracovnej vyťaženosti. Učiteľka nevedela úplne presne povedať, čo robia jeho rodičia. Mama podľa nej pracuje niekde na ministerstve. Jeho otec podľa učiteľky tiež pracuje na ministerstve a pracoval aj v zahraničí. Bolo z nej cítiť, že prácu jeho rodičov, hlavne otca vníma ako lepšiu s vyššou pozíciou a sama mi ho zaraďovala do skupiny mimo priemeru. Zarádiť ho vedela družinárka. Otec je veliteľom hasičského zboru v Bratislave a podľa jej tvrdení sa vyskytol aj v televíznom vysielaní. Jeho sociálny status je založený hlavne na vysokom kultúrnom kapitále. Učiteľka ho považuje za flegmatického chlapca v každej oblasti, aj študijnej, pričom uviedla, že jeho slabá aktivita na hodine nie je prekážkou v jeho dobrom hodnotení.

Žiak 28b je pestúnsky syn učiteľky zo základnej školy, ktorú navštevuje (jeho matka učí v inej triede). Aktuálne je u učiteľky v pestúnskej starostlivosti, ale čoskoro bude adoptovaný. Mama (zatiaľ pestúnka) je naňho veľmi zaťažená (učiteľka sa vyjadrila, že je to také „jej zlatičko“). Má dve sestry na VŠ. Pani Š. (jeho pestúnka)

má v okolí vysoké postavenie. Je to bývalá starostka v susednej obci. Organizuje rôzne voľnočasové podujatia pre deti. Aj letné tábory u nich „doma“ (podľa učiteľky občas spolupracuje s cirkvou). Veľa spravila pre susednú obec a pre deti. Organizuje rôzne opekačky, stavala preliezky. V organizovaní takýchto aktivít je aktívna a je veľmi obľúbená. Pestún 28b má tiež výrazné postavenie, je riaditeľom školy v obci vzdialenej asi 30 km. Vysoký sociálny status 28b má teda korene hlavne vo vysokom kultúrnom a sociálnom kapitáli. 28b veľmi neposedný, stále rozpráva a všetko komentuje. Medzi deťmi nie je veľmi obľúbený, pretože komentuje výkony ostatných detí a im to vadí. No je veľmi aktívny, hlási sa aj vykrikuje, aj oboje naraz. No je šikovný a dobrý po vedomostnej stránke. Učiteľka pri jeho hodnotení často hovorila o jeho neposednosti a vyrušovaní na hodine, čo jej prekážalo na 28b najviac. Jeho hodnotenie učiteľom patrilo medzi tie horšie..

Rodina 13b má lokálne vysoké postavenie. 13b má zázemie z bohatej rodiny, hlavne z otcovej strany. Jej starý otec bol za bývalého režimu predsedom družstva a tam sa vraj aj značne obohatil a z toho neskôr profitovala jeho celá rodina. Zamestnal aj jej otca, jeho vlastného syna, ktorý sa na družstve obohatil tiež. Vlastnia veľké množstvo rolí, ktoré obhospodarujú. Jej matka síce nepochádza z bohatých pomerov, no jej postavenie v obci nie je zlé, je to učiteľka v materskej škole. Učiteľka hodnotí 13b veľmi pozitívne. Hodnotí ju ako nenápadnú, tichú, poslušnú žiačku. No to neznamená, že nie je aktívna, len pritom nevykrikuje. Učiteľka tvrdí, že je veľmi šikovná, učivo zvláda veľmi dobre a celkovo jej škola ide veľmi dobre..

Žiačka 25b je z veľmi zlých sociálnych pomerov – odsťahovali sa od otca, lebo ich týral. Teraz bývajú u sestry a má tam zlé podmienky – je ich tam dosť veľa. Nikto z jej rodinou nechce nič mať. Aj od učiteľky, aj od družinárky pochádzali informácie, že v ich rodine sa vyskytoval incest. Bolo vidno, že učiteľka sa veľmi nechcela o 25b rozprávať. Jej sociálne pomery zhodnotila relatívne stručne, aj jej študijné výsledky. Sú podľa nej odrazom situácie v rodine. 25b nie je aktívna a má aj slabé študijné výsledky.

Nízky sociálny status v triede má aj žiak 18a. Jeho rodina zatiaľ býva v obci, no čakajú na pridelenie sociálneho bytu v Modre. Jeho matka je podľa učiteľky prostý človek, je na materskej, majú nový prírastok, ktorý je zdravotne znevýhodnený. Jeho otec je v obci známy tým, že je s ním ťažká komunikácia. V rozhovoroch to potvrdila aj učiteľka aj družinárka. Učiteľka ho hodnotí ako rozmazaného, ktorí si vydobýja krikom, čo sa prejavuje aj

na vyučovaní. Tiež ho hodnotí ako agresívneho žiaka, ktorého aktivita sa spolu s agresivitou časom ešte zvýšila. Chce odpovedať skôr, ako ostatní, podľa učiteľky preto, aby „ostatní videli“, aj keď správnu odpoveď nevie. Keď má niečo zle alebo nestíha, tak sa hneď začne hnevať, raz dokonca musela učiteľka volať jeho mame, aby ho upokojila.

Žiak 15a má z triedy jednoznačne najnižší sociálny status. Jeho rodičia sú nezamestnaní a majú ukončené základné vzdelanie. Triedna učiteľka sa o nich vyjadrila, že sú sociálny prípad. No aj tak je rozmazaný, čo je pre učiteľku prekvapujúce. Napr. keď učiteľka doniesla do školy salónky, tak si ostané deti brali, len on svoju odhodil do koša, že takú nechce, pričom by predpokladala, že to bude opačne. Družinárka sa o ňom vyjadrila, že jeho rodina je výrazná skôr v negatívnom zmysle. Jeho mama mala pred jeho narodením problémy so zákonom. Mala na svedomí krádeže na pracovisku a dokonca aj vydierala nejakú pani. Mala byť za to aj trestne stíhaná, ale otehotnela a potom sa to nejakou ututlalo.

4.2 Vplyv sociálneho statusu a hierarchie na hodnotenie

Ako sme už uviedli, pri analýze dát sme použili ordinálnu regresiu. Ak k nulovému modelu (hodnota -2 log likelihood je 92,13) pridáme ako premennú sociálny status, hodnota -2 log likelihood klesne na 85,55. Takže rozdiel 6,58 je pri 2 stupňoch voľnosti signifikantný, $p < 0,05$. Naproti tomu ak pridáme ako premennú hierarchiu, -2 log likelihood má hodnotu 90,67 a rozdiel 1,46 je pri 1 stupni voľnosti nesignifikantný, $p = 0,23$. Ak sa bližšie pozrieme na hodnoty, vidíme, že žiaci so stredným sociálnym statusom, ako aj žiaci s vyšším sociálnym statusom mali takmer 10-krát vyššiu šancu, že budú hodnotení lepšie než žiaci s najnižším statusom – pomer šancí (odds ratio) bol 9,68 a 9,57.

Potvrdil sa teda predpoklad, že sociálny status žiakov má vplyv na ich hodnotenie učiteľmi, ktorí systematicky hodnotia žiakov s vyšším a dokonca aj so stredným sociálnym statusom vyššie než žiakov s nízkym sociálnym statusom. Naproti tomu sa nepreukázal nijaký vplyv hierarchie v detskej skupine na hodnotenie učiteľmi: deti, ktoré boli behaviorálne rešpektované inými deťmi, neboli učiteľmi hodnotené vyššie než ostatné, submisívne deti.

4.3 Vplyv sociálneho statusu na hierarchiu v detskej

skupine

Zostáva preveriť predpoklad, že aj keď hierarchia nemá vplyv na hodnotenie, sociálny status detí má vplyv nielen na hodnotenie detí učiteľmi, ale aj na samotnú hierarchiu v detskej skupine. To by zodpovedalo situácii, že sociálny status (teda sociálne rozdiely) sú nezávislé od seba reprodukovateľné tak školskou inštitúciou, ako aj detskou skupinou, bez toho, aby hierarchia v detskej skupine korelovala s hodnotením učiteľov. Je zrejmé, že túto situáciu bolo potrebné overiť, lebo sa nijako nedá odvodiť z predošlých výsledkov.

Vzhľadom na to, že škála hierarchie vykazuje niekoľko extrémnych hodnôt, ktoré by mohli skresliť výsledky pri použití klasických parametrických testov, použili sme robustnú ANOVA s t-bootstrap, ako aj na rankoch založenú robustnú, heteroskedastickú analógiu k známemu neparametrickému Kruskal-Wallisovmu testu. Oba testy ukázali, že sociálny status nemá signifikantný vplyv na hierarchiu, robustná t-bootstrap ANOVA $F = 1,19$; $p = 0,42$, Brunner-Dette-Munkov test $F(1,58; 8,15) = 1,54$, $p = 0,27$.

Ukázalo sa teda, že sociálne rozdiely sa nereprodukovujú v detskej skupine, ale skôr prostredníctvom učiteľov. Neplatí teda, že deti s vyšším sociálnym statusom patria medzi dominantné deti, ktoré ostatné deti poslúchajú a rešpektujú.

Záver

Potvrdila sa hypotéza, že sociálny status žiakov má signifikantný vplyv na ich hodnotenie učiteľkami. Tie systematicky hodnotia žiakov s vyšším a dokonca aj so stredným sociálnym statusom vyššie než žiakov s nízkym sociálnym statusom. Naproti tomu sa nepotvrdila hypotéza o vplyve hierarchie v detskej skupine na hodnotenie učiteľkami: deti, ktoré boli behaviorálne rešpektované inými deťmi, neboli učiteľkami hodnotené vyššie než ostatné, submisívne deti, a ani submisívne deti nimi neboli hodnotené nižšie.

Overili sme aj hypotézu, že aj keď hierarchia v detskej skupine nemá signifikantný vplyv na hodnotenie detí učiteľkami, sociálny status detí by mohol signifikantne pôsobiť nielen na hodnotenie detí učiteľkami, ale aj na samotnú hierarchiu v detskej skupine. To by zodpovedalo veľmi dobre predstaviteľnej situácii, že sociálne statusy detí (teda sociálne rozdiely) sú nezávislé reprodukovateľné tak školskou inštitúciou, ako aj detskou skupinou samotnou, bez toho, aby hierarchia v detskej

skupine nevyhnutne korelovala s hodnotením detí učiteľkami. Je zrejmé, že aj túto hypotézu bolo potrebné nezávisle overiť.

Ukázalo sa však, že sociálny status nemá signifikantný vplyv na hierarchiu v detskej skupine. Sociálne rozdiely sa teda nereprodukovujú v detskej skupine, ale skôr prostredníctvom učiteľov. Neplatí teda, že deti s vyšším sociálnym statusom patria medzi dominantné deti, ktoré ostatné deti (s nižším sociálnym statusom) poslúchajú a rešpektujú.

Literatúra

Bourdieu, P. & Passeron, J. C. (1990). *Reproduction in education, society and culture*. London: SAGE.

Bourdieu, P. (1998). *Teórie jednání*. (V. Dvořáková, Prekl.) Praha: Karolinum.

Bourdieu, P. (1997). *The Forms of Capital*. In Halsey A., Lauder H., Brown P. & Stuart Wells A. (Eds.) *Education: Culture, Economy and Society* (47-58). Oxford: Oxford University Press.

Corsaro, W. A. (2003). *We're friends, right?: inside kids culture*. Washington, DC: Joseph Henry Press.

Hirschfeld, L. A. (2002). *Why don't anthropologists like children?* *American Anthropologist*, 104, 2, s. 611-627.

Kanovský, M. (2011). *Deti a detské kultúry v antropológii a etnológii*. *Slovenský národopis*, 50(3), s. 256-262.

Kaščák, O. & Filagová, M. (2007). *Javisko a zákulisie školy: O materskej škole a skrytom kurikule*. Bratislava: Typi Universitatis Tyrnaviensis.

Russon, A. E., & Waite, B. E. (1991). *Patterns of Dominance and Imitation in an Infant Peer Group*. *Ethology and Sociobiology*, 13(1), s. 55-73.

Rybanská, V. (2011). *Formovanie sociálneho poznania v detskej kultúre*. *Slovenský národopis*, 59(3), s. 263-281.

* Tento článok vznikol vďaka podpore v rámci OP Výskum a vývoj pre dopytovo-orientovaný projekt: Univerzitný vedecký park Univerzity Komenského v Bratislave, ITMS 26240220086 spolufinancovaný zo zdrojov Európskeho fondu regionálneho rozvoja Podporujeme výskumné aktivity na Slovensku/Projekt je spolufinancovaný zo zdrojov EÚ.

Rituál v prostredí materskej školy/The role of ritual in preschool settings

Zuzana Stoláriková ¹

¹ *Ústav sociálnej antropológie, Fakulta sociálnych a ekonomických vied UK, susan.stolarikova@gmail.com*

Abstrakt:

Cieľom príspevku je prostredníctvom empirických príkladov z terénneho výskumu k mojej diplomovej práci, poukázať na uplatnenie moci v prostredí materskej školy, ktorej konkrétnym nástrojom sú rituálne aktivity, slúžiace na upevnenie žiadúceho správania. Teoretický rámec tvoria diela Michela Foucalta, Pierra Bourdieuho, Arnolda van Gennepa a Victora Turnera. Konkrétnym príkladom, ktorý analyzujem, je akt „pasovania detí za školákov“. Príspevok má zároveň ambíciu ukázať, že v relatívne všednej školskej slávnosti možno nájsť prvky prechodového rituálu tak, ako ho popisuje van Gennep.

Kľúčové slová: rituál, liminalita, materská škola, deti

Abstract:

The aim of this paper is to show through empirical examples from my field research the various forms of ritual as they are played out in preschool settings. Ritual is a fact of school life and is enacted by teachers in their everyday classroom activities. It is used to achieve the desired behavior of children. The theoretical framework is based on works of Michel Foucault, Pierre Bourdieu, Arnold van Gennep and Victor Turner. This paper also has the ambition to show, that elements of transition rituals as described by van Gennep can be found in relatively standard school celebrations.

Keywords: ritual, liminal stage, preschool, children

Úvod

Materská škola disponuje inštitucionálnou formou moci, i keď sa nám v súčasnosti môže zdať, že je do veľkej miery redukovaná. Plní však mnohé integračné funkcie a prispieva k vstúpeniu správania, ktoré je sociálne aj kultúrne očakávané. Moc, ktorou disponujú pedagógovia, sa prejavuje prostredníctvom disciplíny. Dodržiavanie disciplíny v materskej škole pozostáva predovšetkým z vykonávania pedagogických aktivít.

Učiteľky tak navodzujú žiaduce správanie, vďaka ktorému sa trieda homogenizuje (Foucault, 2004). V praxi to znamená, že celá trieda vykonáva v ten istý čas a na tom istom mieste rovnakú aktivitu. Tento druh aktivít vyplýva z pedagogických štandardov, ktoré sú učiteľky povinné dodržiavať (1999). Požiadavka dodržiavania pravidiel v materskej škole je veľmi silne prítomná a je zrejme, že ich dodržiavanie je vynucované na každodennej úrovni.

Príspevok otvára niekoľko tém, ktoré sú v súčasných diskusiách o sociológii školy a vzdelávania vysoko aktuálne: Vzťah rodiny a školy (resp. materskej školy), prispôsobovanie sa pravidlám inštitúcie (a obchádzanie týchto pravidiel) a napokon význam slávnosti „pasovania za školákov“ ako exemplárneho prípadu školských rituálov.

Prostredníctvom dát z terénneho výskumu, ktorý som realizovala k mojej diplomovej práci, sa pokúsím poukázať na rituálne aktivity na úrovni materskej školy a prepojiť ich s teoretickými východiskami. Konkrétnym príkladom, ktorý analyzujem, je akt pasovania detí za školákov. Pre väčšinu detí, ktoré sa ho zúčastnili to boli posledné okamihy, ktoré strávili v materskej škole.

Predkladaný príspevok možno rozdeliť do štyroch častí. V prvej časti objasňujem výber metód, informátorov, časové zaradenie a ohraničenie. Cieľom druhej časti je popísať špecifickú koncepciu moci v prostredí materskej školy tak, ako je interpretovaná v okruhu francúzskych sociálnych vied zastúpených autoritami, akými sú M. Foucault a P. Bourdieu. V tretej časti sa zameriavam na popis školskej slávnosti, v ktorých analyzujem prítomnosť prvkov prechodového rituálu. V tejto časti zároveň poukazujem na skutočnosť, že aj keď ide inštitúciou oficiálne deklarovaný akt prechodu dieťaťa zo stavu „škoľkara“ do stavu „škoľáka“, nemožno hovoriť o typickom prechodovom rituále, pretože, ako popíšem neskôr, samotný rituál prechodu nie je v danej chvíli zavŕšený. Opisovaný jav sa pokúsím teoreticky prepojiť s charakteristikou jednotlivých fáz prechodového rituálu tak, ako ich popisuje van Gennep a konceptom liminality Victora Turnera. V závere stručne zhodnotím celú

prácu a pokúsím sa naznačiť ďalšie spôsoby analýzy pozorovaného sociálneho javu.

1. Výskumná vzorka, lokalita a metódy výskumu

Výskum bol uskutočnený v obci na západnom Slovensku, v bratislavskom kraji, v blízkosti mesta Malacky. Miestom, kde som počas môjho výskumu trávila najviac času, bolo prostredie materskej školy. Počas trvania môjho výskumu bolo v nej zapísaných vyše 100 detí, z toho 10 tvorili, podľa slov riaditeľky, deti rómske, ktoré boli plne integrované.

Výskumná vzorka pozostávala z troch skupín a síce:

1. Skupina 20 predškolských detí, vo veku 5-6 rokov, ktoré navštevujú miestnu materskú školu. V skupine je 11 dievčat a 9 chlapcov. V rámci tejto skupiny je jeden rómsky chlapec, čo viem na základe informácií získaných od riaditeľky,
2. Rodičia týchto detí, ktorí boli na slávnosti prítomní,
3. Dve (triedne) učiteľky spomínaných detí.

Inštitucionálny vplyv materskej školy som skúmala počas dvoch mesiacov mojej prítomnosti v obci a danej materskej škole. V mojom výskume znamenal pre mňa takýto druh vplyvu materskej školy edukačné praktiky a aktivity, ktoré svojim charakterom vplývali na rozvoj spoločensky prijateľného správania detí tak, ako ho popisuje tematický plán pre materské školy (Program výchovy a vzdelávania detí v materských školách, ktorý schválilo Ministerstvo školstva Slovenskej republiky rozhodnutím č. 197/99-41 z 28.5.1999 ako základný pedagogický dokument pre materské školy).

Pri výskume som využila štandardné metódy antropologického výskumu, v prípade opisovanej slávnosti, zúčastnené pozorovanie, kedy som zaznamenávala najmä:

1. Aktivity spojené s nácvikom kultúrneho programu na slávnosť (piesne, riekanky, tance). V období, keď som trávila výskum v materskej škole, sa deti intenzívne pripravovali na školskú slávnosť „pasovania za školákov“. Príprava tohto programu pozostávala z nácviku veľkého množstva umeleckých žánrov, v ktorých boli prítomné prvky prechodu do iného sociálneho prostredia.
2. Verbálne vyjadrenia učiteliek a detí, v ktorých je zrejme uvedomovanie si zmenu statusu detí (pomenovanie školákov apod.).

3. Činnosti, ktoré odporovali zaužívanému dodržiavaniu pravidiel v materskej škole (napr. odvrávanie, vykrikovanie, ponechanie detí bez dozoru).

2. Disciplína v prostredí materskej školy

Prostredie materskej školy je typom prostredia, kde dochádza, rovnako ako v každom inom sociálnom prostredí, k uplatňovaniu mocenských vzťahov. Moc vo svojej práci chápem tak, ako o nej hovorí Foucault. Podľa neho je moc prítomná v akýchkoľvek rôznych vzťahoch. Ide o vzťah, „v ktorom sa jeden pokúša usmerňovať konanie druhého“ (Foucault, 2000, s. 144). Mocenské vzťahy, ktoré Foucault popisuje sú rôzne. Rovnako, ako sa môžu uplatňovať v prostredí rodiny alebo inštitúcie, dochádza k ich uplatneniu v súkromnej alebo verejnej sfére. Tento typ vzťahov existuje iba vtedy, ak sú subjekty aspoň trochu slobodné a majú aspoň minimálnu možnosť odporovať. Deti v materskej škole sú síce slobodnými jedincami, no podriaďujú sa autorite učiteľa. To však neznamená, že sa nesnažia o porušenie pravidiel daných dospelými. V inštitúcií materskej školy dochádza k uplatneniu moci na všetkých úrovniach tak, ako ich analyzuje Foucault (ibid, 2000): (1) na úrovni strategických vzťahov, (2) na úrovni techník riadenia a (3) na úrovni stavu nadvlády. Učítelia a rodičia si z autoritatívnej pozície dospelých vynucujú dodržiavanie pravidiel. Inštitúcia materskej školy sa tak stáva prostredím, kde dochádza prostredníctvom edukačných techník k určitej forme nadvlády. Kombináciou uvedených úrovní vzniká „gouvernementalita“. Gouvernmentalita predstavuje „súbor praxí...ktorými sa dajú inštrumentalizovať stratégie, akými sa individua vo svojej slobode môžu na seba vzťahovať“ (ibid, 2000, s. 152-153). Materská škola uplatňuje stratégie, ktorých primárnou snahou je udržať disciplínu vo veľkom kolektíve. Presný harmonogram a jeho dodržiavanie vytvárajú podmienky na upevnenie autoritatívnej pozície učiteľa. Foucault (2004) prirovnáva školské praktiky k väzenským postupom a nazýva ich „mocenskou technológiou tela.“

Nadväzujúc na Foucaulta chápe Kaščák (2010) ritualizované praktiky, spojené s kontrolou nad detským telom, ako snahu o koordináciu telesných potrieb (príjem potravy, návšteva toalety), ktoré sú obmedzené najmä na prestávky. Pohyb je limitovaný školskými kanálmi, ktoré tvoria prechodovú hranicu (napr. chodby, šatne, vestibuly). V rámci špecifík pedagogickej interakcie, dochádza aj k štruktúrovanosti vlastných pohybov (napr. hlásenia sa, spôsobov sedenia a pod.).

Rovnako ako škola pôsobí na dieťa vo všetkých sférach jeho pohybu, zasahuje aj do rodiny. Preto nie je možné školu a rodinu celkom oddeliť. Na jednej strane sa prostredníctvom familizácie učiteľ snaží zapojiť rodiča do udalostí v materskej škole, čo môže vytvárať napätie. Zároveň, na strane druhej, sú na základe inštitucionalizácie, rodičia kontrolovaní.

Familizácia odkazuje na tendenciu rodín, kde je dieťa pod aktívnym rodičovským alebo rodinným dozorom. Môže byť v čiastočnom rozpore s inštitucionalizáciou, pretože predpokladá napríklad väčšie zapojenie rodičov do školských aktivít (Brannen, O'Brien, 1995). Rodičia detí, ktoré navštevovali materskú školu, kde som realizovala svoj výskum, sa aktívne zúčastňovali rôznych spoločenských a kultúrnych podujatí, akou bola napríklad slávnosť pasovania za školákov alebo športový deň. Ich účasť bola danou inštitúciou očakávaná a vítaná. S menšou nevôľou zo strany učiteliek som sa však stretla pri adaptácii nových detí na prostredie materskej školy, kedy mohli byť rodičia niekoľko hodín denne spolu so svojim dieťaťom v škôlke, čo vyvolávalo napätie. Učiteľky mali pocit prílišnej rodičovskej kontroly, boli pod priamym dohľadom rodičov a museli odpovedať na ich otázky, čo bolo podľa slov učiteliek, vyčerpávajúce a stresujúce.

Inštitucionalizácia, silne prítomná napríklad v severských krajinách, je charakteristická tým, že deti sú čím ďalej, tým viac zverované do dennej starostlivosti inštitúcií (napr. jasle, materská škola, školské a mimoškolské kluby). Dokonca aj voľný čas je zostavený týmto spôsobom, pretože účasť na činnostiach, akými sú napríklad športové alebo hudobné aktivity, podlieha nejakému inštitucionálnemu charakteru (Christensen, Prout, 2005). Dieťa aj rodič je teda pod neustálym dozorom inštitúcie. Každé dieťa v materskej škole má svoj spis, ktorý obsahuje podrobné informácie o každom dieťati i o jeho rodičoch. Materská škola plní funkciu dozoru zvonka a vytvára tak zónu kontroly (Foucault, 2004). Nie je nezvyčajné, že deti sú už v materskej škole hodnotené pridelovaním červených alebo čiernych bodov.

Disciplína materskej školy zasahuje aj do inštitúcie rodiny. Je zrejmé, že potom dochádza k určitým tenziám. V jednej z rodín, kde som dlhodobo bývala a ktorej dcéra navštevuje materskú školu, kde som výskum realizovala, bol opakovane vyslovený názor, že materská škola ich dieťaťu nič nedáva, že je to len odkladací priestor pre deti na čas, kedy sú rodičia v práci. Učiteľky boli hodnotené ako tie, ktoré kritizujú rodičov. Dochádzalo aj k spochybňovaniu ich kompetencií a tým aj kvality ich sociálneho kapitálu. Na druhej strane učiteľky zastávali spoločné

stanovisko, že materská škola je len doplnkom rodinnej výchovy a hovorili o dlhodobej absencii rodičovského zapojenia sa do výchovy svojich detí.

To, akým spôsobom si deti osvojujú pravidlá spoločnosti, zahŕňa nielen vyučovanie, ale aj iné činnosti, ktoré sú realizované v prostredí materskej školy. Detské hry, či už riadené, alebo spontánne, sú zásadným priestorom na uplatnenie moci. Pedagogické aktivity spojené s ranným detstvom nazývajú Bourdieu a Passeron (1976) primárnou pedagogickou prácou. Jej zámerom je snaha rodičov pripraviť deti na vstup do oficiálnej vzdelávacej inštitúcie, teda inštitúcie materskej školy. Počas tejto fázy dochádza k vytváraniu primárneho habitusu, ktorý predstavuje schopnosť detí učiť sa, sústrediť a vedieť počúvať. Primárny habitus vytvára základ pre ďalší, sekundárny habitus. K jeho budovaniu dochádza na úrovni pôsobenia školy. V materskej škole som sa stretla s kritickým pohľadom na domácu prípravu. Učiteľky všeobecne vnímali nové deti, ktoré prichádzali do materskej školy, ako absolútne nepripravené, neschopné sústredenia a ťažko učiace sa novým návykom. Tvrdili, že to, čo absentuje v rodine, musia nahrádzať ony. Primárny habitus sa vstupuje už v rodine. Keďže na primárnom habituse ten sekundárny stavia, je náročné v rámci pedagogickej praxe znižovať rozdiely medzi jednotlivými deťmi. Habituácia sa v prostredí materskej školy dosahuje prostredníctvom štrukturálnych cvičení, ktoré môžu mať rozličné podoby. Podľa Bourdieuho a Passerona (1976) sa habitus konštituuje prostredníctvom rituálnych aktivít. Existuje množstvo názorov na to, čo je špecifické a kľúčové pre javy označované ako rituály. Rituál má v prostredí materskej školy dve funkcie, z ktorých prvá je funkcia uplatňovania moci. Všetky činnosti spojené s hygienou, premiestňovaním, pohybom detí, nástupmi, prípravou na výučbu (ako a kde si sadnúť), samotná výučba (pedagogická komunikácia, sedenie za stolom, poradie aktivít ako je napríklad rozdávanie pracovných zošitov, papiera na kreslenie), sú pravidelné a podľa Kaščáka (2009) tvoria akúsi rutinu majúcu sklony k repetícií. Škola je teda miestom mnohých ritualizovaných aktivít.

Na rozdiel od autorov, ktorý vychádzajú z koncepcie rituálu tak, ako ho vníma Foucault, teda v kontexte diskurzívnych nástrojov moci a nachádza ho práve vo sfére bežného života, v antropológii je rituál vnímaný inak. Murphy (1998), definuje rituály ako špecifické aktivity, ktoré sa dejú v odtrhnutosť od bežného života. Ich priebeh je taký, že začínajú a končia špecifickou ceremóniou, majú silný symbolický obsah, z ktorého sa odvíja ich takmer sakrálna funkcia, teda funkcia zasvätenia, či

vysvätenia. Slávnosti súvisiace s mimoriadnymi udalosťami majú z hľadiska skúmania rituálov v materských školách významné postavenie. V tomto ohľade nadobúda rituál v prostredí materskej školy svoju druhú, slávnostnú funkciu. Ide spravidla o udalosť, ako sú napríklad rôzne podujatia spojené s udeľovaním ocenenia pri príležitosti športových aktivít (napr. športový deň), s výročnými oslavami (výročie založenia materskej školy), alebo so sviatkami, ktoré sú v kultúre tradičnými (vianočné, veľkonočné besiedky a pod.).

V prostredí, v ktorom som realizovala výskum k mojej diplomovej práci, som bola svedkom dlhodobej prípravy na slávnosť "pasovania detí za školákov". Dané deti sa nachádzali v poslednom a teda prípravnom ročníku predškolského vzdelávania. V našich podmienkach nie je problematika vnímania týchto slávností ako prechodového rituálu ničím novým. Dlhodobo sa venuje tejto téme Ondrej Kaščák (napr. Kaščák, 2010), avšak prvé seriózne etnografické štúdiu výročných a prechodových rituálov v podmienkach materských a základných škôl pochádzajú z Nemecka (napr. Wulf, 2004; Wagner-Will, 2004). Göhlich (2004) popisuje slávnosti spojené s ukončením nejakej etapy štúdia, ako snahu o upevnenie a udržanie sociálnych kompetencií a adekvátneho správania. Podľa Kaščáka (2010) má spoločná participácia a predvádzanie v rámci školského rituálneho kontextu vyvolať nenahraditeľný pocit spolupatričnosti a vzájomnej náklonnosti medzi deťmi, učiteľmi a rodičmi. V prípade typu rituálu, akým je slávnosť "pasovania za školákov", je možné hovoriť o rituále, kedy deti nadobúdajú nový status. Je zrejmé, že nesie prvky prechodového rituálu. Podľa van Gennepa (1996) je pre prechodový rituál typické členenie na tri samostatné časti: fázu oddelenia, fázu "na pomedzí" a fázu znovuprijatia.

Inštitúcia materskej školy zohráva v príprave na prechod do školského prostredia zásadnejšiu úlohu ako rodina. Materská škola pripravuje deti na celý rad kompetencií, ktoré budú v novom prostredí využívať. Preto sú podľa Kaščáka (2010) slávnosti spojené s ukončením etapy štúdia v priamej súvislosti so snahou o upevnenie a udržanie sociálnych kompetencií. Kľúčové momenty vidí v motíve opakovania, utužovania, posilňovania absolventov vyjadrením uznania, prípadne odovzdávania pamätných listín. Uvedené kľúčové momenty, spolu s van Gennepovým členením fáz prechodového rituálu, sa v mojom prípade stávajú kritériami na analýzu školskej slávnosti pasovania za školákov, ktorú s prihliadnutím na teoretické koncepty popisujem v nasledujúcej časti. Výber tejto slávnosti je podmienený

skutočnosťou, že počas môjho výskumného pobytu v danej materskej škole, bola na prípravu tohto podujatia vynaložená veľká časová dotácia a že samotnej udalosti pripisovali deti veľký význam, čo sa odzrkadľovalo nielen v ich každodennom harmonograme, ktorý táto (pre ne budúca) udalosť ovplyvňovala, ale aj v ich bežných sociálnych interakciách.

Uvedomenie si vlastnej hodnoty zosobnenej v pomenovaní "školák", bolo explicitne prítomné počas celého mnou sledovaného obdobia. V jednej zo situácií, ktorej som bola svedkom, sa jeden z chlapcov obrátil pri spoločnom kreslení na iného s požiadavkou, aby mu doniesol čistý papier. Ten ho však odbil slovami: „Choď si zobraj sám, šak si školák, v škole sa s tebou kašlat nebudú!“

Stabilným prvkom organizácie v materskej škole je režim, ktorý predstavuje komplexnú časovú organizáciu priebehu školských aktivít. Podľa Foucaulta (1996, s. 73) predstavuje časová organizácia v škole „spôsob distribúcie prvkov rozptýlených v priestore.“ V prostredí materskej školy to môže znamenať harmonogram jednotlivých aktivít, na ktoré dozerá autorita, teda učiteľka. Deň v materskej škole má presnú časovú následnosť. Deti samé vedia, kedy nasleduje desiata, hromadná hygiena, výučba, voľný program, odpočinok a podobne. Častá je snaha detí vzbúriť sa proti tomuto vopred stanovenému vymedzeniu. Corsaro (1988) tvrdí, že v snahe obísť pravidlá dospelých, deti často vytvárajú sofistikované stratégie, ako dosiahnuť to, čo chcú. Pravidelne opakujúcim sa javom je napríklad predstieranie bolesti. Jedno z detí, ktoré patrilo do mojej výskumnej vzorky sa niekoľkokrát pokúšalo obísť spoločné upratovanie hračiek. Sadlo si do kúta a tvrdilo, že ho „bolí bruško“. Po uprataní však nastúpilo do radu, ako keby sa nič nedialo. Iné dieťa sa zase snažilo obísť hygienickú aktivitu umývania rúk pred obedom. Učiteľka poznala jeho zámer, preto sa ho často pýtala, či si umylo ruky. Ubezpečovala sa tak, že dieťa požiadala, aby jej dalo ovoňať ruky. Ak necítila vôňu mydla, poslala ho naspäť.

Odoľovanie pravidlám dáva deťom pocit kontroly. Deti si tak vytvárajú účinné stratégie, ktorými sa vymedzujú voči pravidlám dospelých. Typické je napríklad tajné pašovanie predmetov a hračiek z domu. Porušovanie zákazu a zdieľanie spoločného tajomstva je u detí veľmi obľúbené (Corsaro, 1988). Takéto zdieľanie tajomstva bolo veľmi obľúbené aj u detí v materskej škole počas môjho výskumu. Zdanlivo bezvýznamné veci ako lesklý obal od žuvačky alebo sklenené guľôčky, sa stali predmetom tajného ukazovania, požičiavania a stráženia. Deti tak získali aspoň na chvíľu prevahu nad učiteľkou. U dievčat

bolo zase všeobecne obľúbené porušovanie zákazu lako-
vať si nechty. Učiteľka ich často za to karhala.

3. Pasovanie za školákov ako prechodový rituál?

Rozšírenú oblasť rituálov materskej školy tvoria sláv-
nosti, ktoré sú spojené so vstupom do školy, alebo s jej
opustením. Podľa van Gennepa (1997) ide v obdobných
rituáloch o tzv. prechodové rituály, teda rituály, pros-
tredníctvom ktorých dochádza k prechodu z jedného
sociálneho stavu do iného. V mojom výskume to zname-
nalo prechod zo stavu „škôlkara“ do stavu „školáka“.

Orientujúc sa na koncept liminality V. Turnera
(1969/2004) a M. Göhliche (2004), som sa v analýze
slávnosti pasovania za školákov, zamerala na viacero
aspektov. Skupina detí, ktorú som dlhodobo pozorovala,
nacvičovala program na slávnosť niekoľko týždňov pred
oficiálnym ukončením školského roka. Scenár aj jednotli-
vé body programu boli premyslené a opakujúce sa každý
rok rovnakým spôsobom, obdobný bol aj výber piesní,
tancov a básní, ktoré deti predvádzali. Opakovanie a
precvičovanie jednotlivých výstupov predstavenia pre-
biehalo zvyčajne v doobedňajších hodinách, alebo keď
vznikol v harmonograme aktivít voľný čas, ktorý mohol
byť takýmto spôsobom využitý.

Deň, kedy sa konala slávnosť, bol posledným dňom
školského roka. Oslava prebiehala na školskom dvo-
re, ktorý učiteľky vopred na túto udalosť pripravili.
Rozmiestnili tam lavičky, stoly a stoličky, ktoré vynies-
li zo škôlky. Na stôl umiestnili drobné občerstvenie.
Asi hodinu pred samotným začiatkom začali prichá-
dzať rodičia s deťmi, prípadne súrodenci detí. Rodičia
zaviedli deti do triedy, ktorá bola v blízkosti vchodu.
Oni samotní sa po „odovzdaní“ detí učiteľkám zdržia-
vali na dvore, kde vzájomne debatovali a čakali na ich
príchod. V tom čase sa za zatvorenými dverami triedy
časť dievčat prezliekala do kostýmu mažoretiek a uč-
iteľky spolu s trénerkou mažoretiek a riaditeľkou, ktorá
mala predniesť príhovor, sumarizovali predpokladaný
priebeh programu. Keď dokončili svoj rozhovor, zvolala
jedna z triednych učiteliek všetky deti k sebe a zavelila
im, aby sa postavili do rady: „Už ste školáci a dnes je tá
chvíľa, keď ukážete, čo všetko ste sa naučili.“ Nastalo
zopakovanie celého programu, všetkých tancov a ďal-
ších výstupov. Bolo zrejmé, že deti boli nervózne. Potom
učiteľky s trénerkou odišli, deti ponechali asi pätnásť
minút samé. Zostali tak bez priameho dozoru dospe-
lých (učiteľky však boli vo vedľajšej miestnosti oddelenej
pootvorenými dverami, dokončovali posledné prípravy)

a bez prítomnosti ďalších detí. V týchto chvíľach sa vzá-
jomne seba samých pýtali, čo sa stane ak sa náhodou
pomýlia alebo niečo zabudnú. Vzájomne sa posmeľovali
a utešovali. Prichádzajú učiteľky a deti sú organizova-
ne pripravené k odchodu na javisko, betónovú plochu
dvora, okolo ktorej sedeli na lavičkách rodičia a ostatné
učiteľky. Máme tak možnosť vidieť fázu oddelenia tak
ako ju chápe van Gennepe (1997), ktorá je charakteristická
vytrhnutím jedinca alebo skupiny z predchádzajúceho
spoločenského stavu. Tým, že deti sú úplne oddelené od
dospelých a iných detí a že zostávajú samé, dochádza k
ich vzájomnému utužovaniu. Vyčlenenie detí spadá tiež
do konceptu, Turnera (2004), podľa ktorého predstavuje
prechodový rituál sociálny mechanizmus umožňujúci
zmenu a vývoj dočasným vyčlenením jedinca z danej
sociálnej štruktúry (spoločenstva dospelých, súrodencov,
iných detí) do spoločenstva liminálnych bytostí. (vrs-
tovníkov). Zároveň dochádza k porušeniu dovtedajších
pravidiel (deti zostávajú samé). Pre jednotlivca i skupi-
ny je spoločenský život druhom dialektického procesu,
ktorý v sebe zahŕňa prežitie vyšších i menších druhov
postavení. Prechod od vyššieho k nižšiemu postaveniu
vedie cez prázdne miesto, kde neexistuje žiaden status.

Bezprostredne po fáze oddelenia dochádza k druhej
fáze, ktorú van Gennepe (1997) nazýva fázou „na pome-
dzi“, čo je prechod kultúrnou oblasťou, ktorá nemá žiad-
nu predchádzajúcu ani budúcu súvislosť. V tejto situácii
to znamená samotný program. Ide o istý typ „skúšky“,
záťaž, ktorá je navyše emocionálne intenzívna. Ako prvé
prichádzajú mažoretky pod vedením trénerky, ktorá
však zostáva na okraji javiska a stáva sa tak pre publi-
kum neviditeľná. Vystúpenie mažoretiek je sprevádzané
búrlyvým potleskom a písaním rodičov, súrodencov a
iných detí. Göhlich (2004) vidí v školských slávnostiach
tohto typu performatívnu produkciu školského spo-
ločenstva formou predvádzania. Liminalitu a antištruk-
túru možno nájsť v predvádzaní sa detí, ktoré možno v
pozorovanej skupine detí označiť za najviac dominantné.
Volajme ich Alex a Ema. Počas vystúpenia mažoretiek
kričal Alex na Emu: „Ema, nudím sa!“ Ema, nedbajúc na
prebiehajúce vystúpenie zvolá: „Po tomto (vyfahujú z
blízkej krabice igelitové rekvizity) sa nudíš nebudeš!“
Inokedy sú deti za takéto správanie napomínané, teraz
však nie. Nasleduje ďalšia časť detského vystúpenia. Deti
spoločne tancujú, recitujú a spievajú piesne s motívmi
priateľstva a odchodu zo škôlky. Na záver sa uklonia
a na javisko prichádza riaditeľka. Prednesie emotívny
príhovor o deťoch a ich pripravenosti na prostredie ško-
ly. Po jeho ukončení sa deti postaví do radu. Učiteľky

im dajú na hlavy papierové čiapky. Ticho stoja v rade a čakajú, kedy bude prečítané ich meno. Je možné predpokladať, že práve teraz sú liminálnymi bytosťami, i keď v značne odľahčenej forme. Títo jedinci sa podľa Turnera (2004) chovajú pasívne a pokorne a musia bezvýhradne poslúchať. V takejto komunite vznikajú silné kamarátske a rovnostárske zväzky, pretože miznú sekulárne rozlíšenia. Kamarátstvo sa u detí prejavovalo spontánnym držaním sa za ruky. Riaditeľka ich po prečítaní mena veľkou drevenou ceruzkou pasovala za školákov na rytiersky spôsob. Podáva im ruku, každému povie pár povzbudzujúcich slov a odovzdáva knihu a dokument o absolvovaní vzdelania. Každé dieťa obdrží búrlivý potlesk.

Po tom, čo sú slávnostne pasované všetky deti, nastáva hromadné znovuprijatie k rodičom a spoločné fotoграфovanie. I keď máme na základe popisovaného javu možnosť vidieť etnografický príklad fázy znovuprijatia detí, teraz už ako školákov tak, ako ju popisuje van Gennep (1997), nemožno hovoriť o završení prechodového rituálu, pretože spoločenstvo, do ktorého boli deti prijaté, je formované rozličným statusom aktérov. Göhlich (2004) popisuje týchto aktérov predovšetkým ako generačných. Vyzdvihuje pritom mocenskú konfrontáciu ako konfrontáciu učiteľov, rodičov a žiakov. Všetky aktivity - recitovanie, spoločné tance, príhovor atď. sú spoločným zážitkom, ktorých cieľom je potlačiť túto konfrontáciu a vyvolať pozitívne emócie. Cieľom učiteľiek bolo zase ukázať, ako dochádza k pozitívnemu usmerňovaniu detí.

Záver

Akokoľvek nazeráme na aktivity v materskej škole a na slávnosti s nimi spojené, prítomnosť ritualizácie rôznych činností je zjavná na prvý pohľad. Prostredníctvom nich dochádza k homogenizácii skupiny, ktorá priamo podlieha inštitucionálnej moci materskej školy. Analýza školskej slávnosti vykazuje prvky iného, prechodového rituálu, po absolvovaní ktorého zanechávajú deti svoj starý spôsob života a školskou slávnosťou vstupujú do liminálnej fázy. Naplno je tento aspekt prítomný v prvých dvoch veršoch piesne, ktorá je typická pre obdobný typ slávnosti: „Zbohom škôlka, lúčime sa. Zbohom krásny detský čas...“

Na tomto mieste je možné zahájiť diskusiu o tom, či môže popisovaná slávnosť vôbec vykazovať znaky prechodového rituálu. Nie je svojim spôsobom každá školská slávnosť rituálom, v ktorej možno nachádzať obdobné

situácie? Odpoveď nie je jednoznačná. Problematická je fáza liminality a samotné završenie rituálu. Je možné predpokladať, že slávnosť pasovania tu vlastne tvorí len vstup do samotnej fázy liminality, ktorú predstavujú prázdniny nasledujúce po tejto slávnosti. Práve vtedy sa „rozpučia“ dovtedajšie pravidlá, ktorých porušenie sa začalo slávnosťou a po vstupe do školy sa dieťa začleňuje do novej štruktúry, ktorú predstavujú deti a učitelia základnej školy. Završenie tu môže nastať až pri skutočnom nástupe na základnú školu a po začlenení sa do kolektívu žiakov.

Analýza takého druhu slávnosti, aký uvádzam, môže prispieť k pochopeniu aktivít, ktoré sú realizované v materskej škole, k rozvoju vedeckých úvah v tejto oblasti, ale i k prípadnej ďalšej aplikácii v oblasti pedagogiky a výchovy a to v hlbšom, sociálnom kontexte. Zaujímavé by bolo napríklad podrobnejšie preskúmať, do akej miery podliehajú deti sociálnemu tlaku rodičov a učiteľov, aby bola ich prezentácia čo najlepšia, alebo akú úlohu hrajú v celom priebehu príprav a realizácie prechodového rituálu deti, ktoré sú v danej skupine dominantné. Za ďalšie skúmanie by napríklad stálo, ako reagujú deti na nové prostredie, ktorým je v tomto prípade prostredie základnej školy a akým spôsobom sa adaptujú na náročný harmonogram, ktorý je tiež do veľkej miery ritualizovaný.

Literatúra

Bourdieu, P. a Passeron, J. C. (1976). *Reproduction in education, society, and culture*. London: SAGE.

Brannen, J. a O'Brien, M. (1995). Childhood and the sociological gaze: Paradigms and paradoxes. *Sociology*, 29(4), s. 729 - 738.

Christensen, P. (1993). The social construction of help among Danish children: The intentional act and the actual content. *Sociology of Health and Illness. A Journal of Medical Sociology*, 15(4), s. 488–502.

Christensen, P. (1999). *Towards an anthropology of childhood sickness: An ethnographic study of Danish school children*. Unpublished doctoral dissertation. Hull: University of Hull.

Christensen, P., Prout, A. (2005). Anthropological and Sociological Perspectives on the Study of Children. In: Greene, S. a Hogan, D. (Ed.), *Researching Children's*

Experience. (str. 42 – 60). London: SAGE Publications Ltd.

Corsaro, W. A. (1988). Peer culture in the preschool. *Theory into Practice*, 27(1), s. 19–24.

Foucault, M. (1996). O jiných prostorech. In Foucault, M.: *Myšlení vnějšku*. (s. 71-86). Praha: Herrmann a synové.

Foucault, M. (2000). *Moc, subjekt a sexualita. Články a rozhovory*. Bratislava: Kalligram.

Foucault, M. (2004). *Dozerať a trestať*. Bratislava: Kalligram.

Göhlich, M. (2004). Gemeinschaft durch Scheidung: Zur Inszenierung von Schulgemeinschaft in Abschiedsfeiern. In Wulf, Ch. et al. *Bildung im Ritual: Schule, Familie, Jugend, Medien*. Wiesbaden: VS Verlag, s. 141-170.

Kaščák, O. (2010). *Škola ako rituálny priestor*. Trnava: VEDA.

Kaščák, O. (2009). *Moc školy: O formatívnej sile organizácie*. Bratislava : Veda a Typi Universitatis Tyrnaviensis.

Murphy, R. F. (1998). *Úvod do kultúrni a sociální antropologie*. Praha: SLON.

Parsons, T., Bales, R. F. (1955). *Family, Socialization and Interaction Process*. New York: The Free Press.

Program výchovy a vzdelávania detí v materských školách, schválený Ministerstvom školstva Slovenskej republiky rozhodnutím č. 197/99-41 zo dňa 28.5.1999 ako základný pedagogický dokument pre materské školy.

Turner, V. (2004). *Průbeh rituálu*. Brno: Computer Press.

Van Gennep, A. (1997). *Přechodové rituály: Systematické studium rituálů*. Praha: Lidové noviny.

Wagner-Will, M. (2004). Zum Umgang mit religiöser und kultureller Heterogenität. In Wulf, Ch. et al. *Bildung im Ritual: Schule, Familie, Jugend, Medien*. (s. 99–140). Wiesbaden: VS Verlag,.

Wulf, Ch. (2004). Einleitung: Bildung in schulischen, religiösen und jugendkulturellen Ritualen. In Wulf, Ch. et al. *Bildung im Ritual: Schule, Familie, Jugend, Medien*. (s. 69-98). Wiesbaden: VS Verlag.

Správa z letnej školy CEU v Budapešti: „Morality: Evolutionary Origins and Cognitive Mechanisms“ / „Morality: Evolutionary Origins and Cognitive Mechanisms“: Report from a CEU Budapest Summer School

23. - 30. júna, CEU, Budapešť, Maďarsko.

Peter Maňo¹

1FSEV UK, Ústav sociálnej antropológie - Centrum kognitívnej antropológie; FF MU, Ústav religionistiky; LEVYNA , peto.mano@gmail.com

Pred niekoľkými mesiacmi sme sa s kolegom Martinom Hulínom dopočuli, že Nicholas Baumard organizuje letnú školu v Budapešti na tému morálky – jej evolučného pôvodu a súvisiacich kognitívnych mechanizmov. Keďže obaja sme sa s Nicholasom predtým stretli v Paríži, jeho výskum pozorne sledujeme a čerpáme z neho, rozhodli sme sa podať si do Budapešti prihlášku. Už pri pohľade na sylabus nám bolo jasné, že nebude ľahké sa na letnú školu dostať – mená ako John Tooby a Leda Cosmides, Dan Sperber, Paul Bloom alebo Pascal Boyer zaručovali veľký záujem. Našťastie nás prijali a tak sme posledný júnový týždeň mohli stráviť v spoločnosti vedeckej špičky a kolegov študentov z celej Európy a USA. Na naše veľké potešenie boli ubytovanie aj poplatok za kurzy letnej školy hradené zo zdrojov CEU, čo je výnimočnosťou tejto letnej školy.

Samotný program pozostával z osemhodinových blokov, ktoré boli tematicky prerozdelené medzi jednotlivé dni. Denný blok sa začínal o desiatej hodine ráno a trval až do pol šiestej, pričom sme si stihli vypočuť sedem prezentácií, z toho štyri študentské. Materiály k prednáškam sme dostali vopred, takže každý mal možnosť pripraviť sa na diskusiu a poslať svoje otázky prednášajúcim. Keďže bola táto každodenná rutina pomerne vyčerpávajúca, po šiestej niekedy nasledovala recepcia alebo presun do ulíc mesta. Výnimku tvorili dve večerné prednášky (jednu z nich mal Pascal Boyer) a piatkový výlet loďou po Dunaji. Model letnej školy tak skôr zodpovedal konferencii, na čo študenti upozornili organizátorov a tí dali v diskusiách následne viac priestoru na študentské otázky a dotazy. Atmosféra však bola uvoľnená a priateľská a diskusie medzi účastníkmi neutíchali ani mimo „vyučovacích hodín“. Mali sme tiež možnosť prezentovať svoje výskumy formou plagátov a získať tak spätnú väzbu od ostatných účastníkov.

Prvý deň otvorili evoluční biológovia skúmajúci korene

kooperácie u zvierat. Redouan Bshari zo Švajčiarska prezentoval terénny výskum a experimenty s rybami z korálových spoločenstiev, ktoré prevádzkujú „čistiace stanice“, v ktorých sa najlepšie darí tým „najférovejším čističom“ (a najmenej parazitujúcim čističom) – „neviditeľná ruka trhu“ tak zdá sa funguje aspoň v tomto prípade. Keith Jensen presunul pozornosť k primátom a ukázal, ako veľmi je kooperácia medzi jedincami závislá od kontextu – to ako sa šimpanzy správajú v laboratóriu nemusí vôbec vypovedať o tom, ako sa budú správať v prírode. Obaja prezentujúci veľmi zdôraznili tento aspekt ekologickej validity výskumu, čo ma ako sociálneho antropológa veľmi potešilo. Tretím prezentujúcim bol Jean-Baptiste André, ktorý sa venuje počítačovému modelovaniu evolúcie kooperácie. Prednášky sa vyznačovali veľkou terminologickou precíznosťou, konzervatívnymi interpretáciami výsledkov a taktiež vysokou úrovňou prezentovania, čím pre mňa osobne predstavovali to najlepšie z letnej školy.

Druhý deň patril vývinovým psychologom z Yale University, manželom Karen Wynn a Paulovi Bloomovi. Karen ponúkla prehľad veľkého množstva štúdií s deťmi, v ktorých poukázala na morálne intuície v správaní detí v ranom veku. Vo svojej druhej prednáške v závere letnej školy ale zdôraznila, ako veľmi sú deti v oblasti morálky selektívne a ako diskriminujú medzi potenciálnymi partnermi. Prednáška Paula Blooma by sa dala najviac prirovnať k (jeho) vystúpeniu na TEDex – bola veľmi pútavá a zábavná, avšak mala skôr populárno-vedecký formát. Paul sa venoval morálnym emóciám a ich roli v morálnom usudzovaní, na čo v posledný deň nadviazal teóriami o morálnom progrese. Medzi oboma vystupujúcimi v závere letnej školy opäť prednášal Keith Jensen, ktorý sa tento krát zamerl na anti-sociálne správanie primátov a pôvod trestu.

Tretí deň mal podobný „line-up“ ako úvodný deň.

Redouan Bshary nám v druhej prednáške rozvetvil a na príkladoch vysvetlil celú terminológiu kooperácie a trestu, pričom poukázal na neexistenciu trestu v zvieracej ríši. André a Baumard toto tvrdenie rozšírili aj na ľudí a vo svojich následných prednáškach sa snažili dokázať, že trestanie trefou stranou je dosiahnuteľné len zavedením na to určených inštitúcií, ako je napr. polícia. Vo svojej druhej prednáške Baumard načrtnol svoju teóriu evolúcie férovosti a morálnych božstiev a to, ako ich šírenie súviselo s rastúcou životnou úrovňou určitých skupín obyvateľstva. Podľa Baumarda dlhšia priemerná dĺžka života v skupine umožňuje férovejšie vzťahy, čo má následne vplyv aj na náboženské predstavy favorizujúce moralizujúcich bohov. Na túto prednášku nadviazal Pascal Boyer podávajúcí náčrt vývojových stupňov náboženských predstáv a náboženskej organizácie. Podľa Boyera je možné ako náboženské označiť len centrálné organizované a riadené zoskupenia z kňazským aparátom.

Oblasť neuropsychológie zastupovala Molly Crockett z UCL, skúmajúca morálne rozhodovacie systémy a morálnu kogníciu na úrovni neurónov. Z pohľadu kognitívnej psychológie a morálnej filozofie ju dopĺňal Fiery Cushman, ktorý hovoril o morálnej zodpovednosti a modeli duálneho operovania morálnej psychológie, čo bol mierne kontroverzný, ale o to zaujímavejší príspevok. Zvyšnými prednášajúcimi boli evoluční psychológovia Tooby a Cosmides zo Santa Barbary v Kalifornii a Dan Sperber, francúzsky antropológ, filozof a kognitívny vedec, pôsobiaci na Institute Jean Nicode v Paríži a na CEU v Budapešti. John Tooby rozprával o koalícnej psychológii ľudí a jej dopade na morálne uvažovanie, čím doplnil prednášku svojej manželky Ledy Cosmides, ktorá bola o ich modeli architektúry motivácie správania. Dan Sperber potom nadviazal na Baumarda a Andrého diskusiou o morálnej reputácii ako signálu partnerských schopností a evolučných nákladoch a benefitoch kooperácie. Letnú školu na CEU považujem za jeden z vrcholov môjho akademického života a určite ju odporúčam všetkým potenciálnym záujemcom.

* Tento príspevok vznikol s podporou Grantu UK, č. UK/200/2014 – „Extrémne náboženské rituály ako nákladné signály – prenos laboratória do terénu.“

Tento článok vznikol v rámci projektu Laboratórium pre experimentálny výskum náboženstva (LEVYNA, CZ.1.07/2.3.00/20.0048) spolufinancovaného Európskou úniou a štátnym rozpočtom Českej republiky.

Správa z konferencie: „Balkánský expres. Jihovýchodní Evropa v interdisciplinární perspektivě.“/“Balkan Express. Southeast Europe in an interdisciplinary perspective“: Report of the conference.

24. - 25. 10.2014, FHS UK, Praha

Barbora Bírová 1, Zuzana Stoláriková 2

1 ISČOA, Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze, bbirova8@gmail.com,

2 Ústav sociální antropologie, Fakulta sociálních a ekonomických věd UK, susan.stolarikova@gmail.com

Balkán je súhrnné pomenovanie pre štáty bývalej Juhoslávie, Bulharska, Albánska, Grécka, Rumunska a Turecka. Ide o multikultúrny, multietnický a multikonfesný priestor. Napriek mnohým náboženským a etnickým konfliktom, ktoré sa tu odohrali, možno nájsť na národnostnej úrovni početné príklady vzájomných interakcií, spolunažívania a pochopenia. Je zrejmé, že aj preto sa stal Balkán pre sociálnu a kultúrnu antropológiu reálnym laboratóriom, miestom, kde možno študovať multikulturalizmus, formovanie národnej identity, náboženské konflikty, či prejavy nacionalizmu. To všetko vytvára fenomény, ktoré sú relevantné pre pochopenie súčasného sveta a ktoré stále vyvolávajú mnohé otázky aj na poli sociálnych vied.

Konferencia pod názvom Balkánský expres sa konala na Fakulte humanitných štúdií Karlovej univerzity po druhýkrát. Cieľom organizátoriek bola snaha o vytvorenie priestoru na diskusie a názory, ktoré reflektujú dianie na Balkáne na lokálnej, ale aj globálnej úrovni, najmä z hľadiska konštruovania kolektívnej a individuálnej pamäte. Ambiciózna otázka, nakoľko sú globalizačné tendencie obmedzené geografickým ohraničením Balkánu, bola predzvesťou zaujímavých príspevkov.

Počas dvoch dní bol vytvorený priestor na diskusiu na základe vypočutých príspevkov od odborníkov z rozličných disciplín, či už v zastúpení sociálnych vedcov, historikov, ale i z pohľadu umeleckej, či politickej perspektívy. Rady by sme už v úvode vyjadrili obdiv organizátorkám podujatia, nakoľko široké pokrytie tém, zastúpenie odborníkov z viacerých odborov, rôznych krajín a rozličné formy prístupu k prezentovanému prispievali k interdisciplinárnemu prístupu a možnostiam obohacovania rozhladu. Ďalším aspektom, ktorý treba vyzdvihnúť je logistické zvládnutie podujatia, nakoľko si iste

vyžadovalo nielen vysoký stupeň odbornej erudovanosti, ale aj značnú dávku nadšenia. Tieto všetky skutočnosti boli prítomné v plnej miere, čo robí z konferencie ojedinelý a smelý počin, ktorý v podmienkach Slovenskej a Českej republiky nie je na akademickej pôde obvyklý.

Príspevky, ktoré počas konferencie odzneli, boli rozdelné do šiestich blokov, čo do určitej miery súviselo so snahou o tematizáciu jednotlivých vystúpení. Naším zámerom nie je vymenovať a stručne zhrnúť hlavnú myšlienku každého príspevku, ktorý na konferencii odznel. Koniec koncov, čitatelia majú možnosť prezrieť si program¹ na internete a jednotlivé príspevky budú publikované aj v pripravovanom zborníku. Naším cieľom je aspoň čiastočne sprostredkovať informácie, momenty a úvahy, ktoré nás zaujali obsahom, svojou originalitou, ale aj kontroverziou, bohatosťou informácií, prípadne pre nás predstavujú nejaký zdroj inšpirácie, ktorý stále pretrváva.

Prvý blok konferencie sa vyznačoval silnou orientáciou na politický vývoj a históriu Balkánu. Hneď v druhom príspevku sme mali možnosť byť svedkami ostrej polemiky názorov na problematiku procesu budovania národnostných štátnych identít po rozpade Juhoslávie. To však nevnímame negatívne, skôr naopak, možnosť vnímania príspevku ako provokatívneho priniesla o to väčší priestor k diskusii. Uroš Lazarević z Ústavu politológie Filozofickej fakulty UK sa pokúsil vo svojom príspevku priblížiť danú problematiku optikou E. Gellnera a H. Morgentana. Budovanie národnostného štátu, ako objektívneho historického procesu podľa neho súvisí s prítomnosťou: (1) mýtu etnogenézy, (2) mýtu jazyka, (3)

1 Program konferencie: <http://www.rakijatour.cz/wp-content/uploads/2014-BRO-%C5%BDURA-BALKAN-EXPRESS-FINAL-na-web1.pdf>

mýtu „zlatého veku“ a (4) identifikácie štátov s väčšinovým národom. Jednotlivé koncepty následne aplikoval na štát Slovinska, Chorvátska, Bosny a Hercegoviny, Srbska, Čiernej Hory a Macedónska. Napriek kritike z publika, v zmysle že príspevku chýbala snaha o zachovanie argumentačnej rovnováhy a poznámke o nedostatočnej znalosti dejín, je možné predpokladať, že zámerom autora nebolo objaviť princípy vzniku každého jedného štátu na Balkáne, skôr poukázať na ďalšie možné spôsoby nazerania na vznik moderného štátu ako takého.

Druhý blok konferencie niesol prívlastok „filmový“ a bol priestorom na prezentáciu etnografických filmov od dvoch autorov. Prvý z nich, film Michala Pavláška, Druhé Vojvodovo: myslet obrazem predstavoval unikátny pokus o vyjadrenie toho, čo znamená pre človeka domov. Pokúsil sa odpovedať na otázky, či ide skôr o miesto, ktoré možno geograficky označiť, alebo o pocit, ktorý prežíva človek tam, kde sa aktuálne nachádza, prípadne či je možné sprítomniť si ho kdekoľvek a kedykoľvek. Takýto druh otázok kladie autor aj predstaviteľom českej komunity, ktorá bola v 50. rokoch 20. storočia vysídlená z bulharskej dediny Vojvodovo naspäť na južnú Moravu. Dejová línia filmu bola postavená na motíve obliekania figuríny, kedy sa prelína pridávanie častí odevu s príbehom toho, čo sa ukrýva za Vojvodovom, čo to znamená, ako ho vnímajú informátori a informátorky. Súčasne je tým ukázaná paralela ako antropológ napomáha konštruovaniu sociálnej reality svojou prítomnosťou v teréne. Film môže pôsobiť prvotne ponuro, nakoľko vzbudí v kombinácii s prehovormi jednotlivých informátorov stiesňujúci pocit nostalgie. Záverečná časť, kedy bolo zámerom autora pomocou série strihov vytvoriť ilúziu obrazu v obraze, dala sympatickú bodku za názvom. Ďalším príspevkom vo vizuálnej sekcii bol film od Lukáša Hanusa, ktorý predstavoval vhlad do dediny Gerník v rumunskom Banáte. Výbornou ukážkou konfrontácie medzi postavením antropológa v teréne a jeho pozíciou napríklad turistu bola scéna, kedy si antropológ uvedomuje svoje postavenie výskumníka, ktorý sa má prezentovať v určitých medziach a snaží sa zachovať si tvár autority voči divákovi. O to sympatickejšie bolo, že scéna je súčasťou filmu a ukazuje tým na spôsob sebareflexie v teréne.

Za zaujímavé momenty tretieho bloku konferencie možno považovať vystúpenia Boriany Alexandrovny Stanevy a Mirjam Moravcovej. Boriana Staneva sa vo svojom príspevku Identita a sebareflexe zamýšľala nad tým, nakoľko je identita vec, ktorá sa dá meniť a nakoľko je kultúrnym konštruktom. Svoje úvahy prepojila s

výrokom Isaaka Harntisa, mysliteľa zo 17. storočia a dátami zo svojho terénneho výskumu, v ktorých reflektuje odpovede bulharských migrantov na otázky vnímania domova a cudziny a ich integrácie do českej spoločnosti.

„Ty řekneš, že přece jsou to cizí země. Mýlíš se. Pokud se jedná o osud tvé duše - tak přemýšlej! - všechny země jsou stejně vzdálené nebi, avšak co se týče tvé osobnosti, připomeň si, že jsi člověk, tedy jsi zrozený občan neznám. Ať člověk žije ve kterékoli zemi, ona je stále tatáž - jeho země.“ Isaak Harntis

V prípevku Slavnost jako výraz menšinové identity: Cyrilometodějská slavnost Bulharů v Mikulčicích predstavila Mirjam Moravcová danú slávnosť v novej perspektíve, a síce ako reakciu na potreby bulharskej menšiny v Českej republike. Mikulčická slávnosť je podľa nej chápaná ako vlastníctvo bulharskej komunity, viazanej na cyrilometodskú tradíciu. Slávnosť tak môže získať nový ideový obsah ak: (1) ju organizuje tzv. „organizačné jadro“ menšiny, (2) je komunita integrovaná a má sebavedomie a ak (3) na to dostane priestor.

Blok bol následne zakončený uvedením Posteru Ivany Skendereji z katedry Obcej antropologie FHS UK - KRSNA SLAVA. V sprievodnom programe - vernisáži fotografií, mali účastníci možnosť vidieť výstavu dvoch fotografických cyklov z Bosny a Hercegoviny a to od Markéty Slavkovej a Siniša Skenderija.

Druhý deň konferencie začal štvrtým blokom. Pohľad na suseda, príspevok Vladimíra Peňčeva z Katedry balkanistiky JZU v Blagoevgrade, predstavoval veľmi vtipný moment. Bol zameraný na analýzu vzájomného pomenovania sa medzi etnikami Balkánu, ako aj výskytu týchto pomenovaní v rôznych folklórnych žánroch.

Piaty blok konferencie zahájil David Pettigrew. Z pozície hlavného rečníka mal väčší priestor na prezentáciu svojej práce a myšlienok a jeho prítomnosť bol zaiste obohacujúca, či už prostredníctvom predneseného príspevku, ale taktiež počas diskusií k ďalším príspevkom. potrebné zdôrazniť, že jeho prítomnosť na konferencii bola celkovo veľmi obohacujúca. Vo svojom príspevku poukázal na snahu srbských štruktúr v časti Bosny a Hercegoviny zabrániť obyvateľstvu, ktoré prežilo etnické konflikty v rokoch 1992-1995, aby stávalo pamätníky obetiam na takých miestach, akým je napríklad Višegrad.

„Keď sa odstránia z krajiny pamätníky, bude to vyzeráť, ako keby sa nikdy nič nestalo.“ David Pettigrew

V kontraste so zákazom stavať pamätníky aj na ďalších miestach Bosny a Hercegoviny a iných aktivít, ako napríklad snahy o zbúranie domu vo Višegrade, kde bolo v roku 1992 upálených šesťdesiat žien a detí, či

systematického mazania slova „genocída“, stojí podľa jeho slov pamätná doska venovaná vojnovému zločincovi Ratkovi Mladićovi, ktorá je umiestnená v horách nad Sarajevom. Za dôležité považujeme priznanie, že jeho postoj bol tiež aktivistický, nielen výskumnícky, nakoľko ako sám povedal, vystupuje i z pozície bojovníka za ľudské práva.

Markéta Slavková sa vo svojom príspevku pod názvom Kdo seje hlad, sklízí hněv venovala téme jedla z antropologického hľadiska, prezentovala analýzu, v ktorej poukázala jednak na mocenské vzťahy a tiež na socioekonomický kontext spojené s jedlom, ktoré sa ukázali i vo februárových protestoch v Bosne a Hercegovine.

Posledný blok konferencie sa niesol v znamení mierne alternatívnych tém. Prekvapujúcim spestrením bol veľmi svojský príspevok spisovateľa Adina Ljuca, v ktorom prostredníctvom literárnych a obrazových prameňov predstavil bosanského koňa, ktorý je prezentovaný ako ušľachtilé zviera, no na pokraji záhuby. Unikátna zbierka obrazového materiálu nebude súčasťou pripravovaného zborníka.

Metafora vlaku je na mieste, Balkanský expres sa valí vpred a my mu držíme palce, aby priniesol ďalšie rovnako úspešné ročníky konferencií!

Pokyny pre autorov

Časopis Speculum je odborné periodikum Slovenskej asociácie sociálnych antropológov.

Je otvorenou platformou pre príspevky v odbore etnológie a sociálnej antropológie, ale i príbuzných disciplín. Časopis Speculum pozostáva z nasledujúcich rubrik: teoretické štúdie, materiálové štúdie, tematické diskusie, eseje, rozhovory, recenzie a pod. Keďže sú vítané aj študentské príspevky, jeho súčasťou môže byť aj kritika, humor alebo realizácia akýchkoľvek netradičných nápadov, ktoré so sebou prináša živý a tvorivý študentský duch.

Príspevky, ktoré prijímame, sú tieto:

Štúdie v rozsahu 15 až 25 normostrán, s odkazmi na literatúru priamo v texte. Máme záujem o štúdie z oblasti kultúrnej a sociálnej antropológie a jej príbuzných vied: etnológie, religionistiky, psychológie, sociológie, ale aj histórie. Štúdia je pôvodná práca (hoci aj modifikované bakalárske, či diplomové práce), ktorá využíva prevažne antropológické teórie a je vypracovaná s použitím vhodných empirických metód. Abstrakt k štúdiu v slovenskom aj v anglickom jazyku (ako aj názov) by mal obsahovať výskumnú otázku a naznačenie výsledkov, taktiež maximálne 5 kľúčových slov.

Eseje v rozsahu maximálne 10 normostrán. Oblasti záujmu sú rovnaké ako pri štúdiách. V esejách možno rozpracúvať konkrétne pojmy a ich použitie v sociálnych vedách, práce môžu predstavovať rôzne koncepcie skúmania toho istého javu a pod. Obsah eseje je prakticky voľný. Nevyžaduje sa abstrakt, avšak v úvode je potrebné predstaviť rozoberanú problematiku ako aj naznačiť štruktúru eseje.

Správy/Recenzie v rozsahu maximálne 3 normostrany. Správy môžu byť z konferencií, zo ŠVOČ, z festivalu (napríklad filmového), či z otvorenia výstavy. Recenzie by sa mali týkať buď nových kníh alebo aj starších, ktoré sú pre Vás zaujímavé. Vítame aj recenzie kníh, ktorých znalosť študenti a študentky považujú za nevyhnutnú pre štúdium sociálnej antropológie a príbuzných vied. Recenzie môžu byť aj na filmy zo sociálno-vednou tematikou.

Rozhovory

Fotooienka/Fotoreportáže obsahujú fotografie a ich kontext, zasielať max. 10 fotografií na určitú tému, či z určitej oblasti. Fotografie sa posielajú vo formáte .jpg, popisky k nim v textovom editore, s označením čísla fotografie. Fotoreportáže (text zahrňujúci relevantné fotografie) v rozsahu maximálne 10 strán opäť posielajú zvlášť, pričom je potrebné v texte vyznačiť, kam patrí príslušná fotografia.

Všeobecné pokyny

Každý príspevok musí obsahovať meno autora/autorky, e-mailový kontakt, inštitucionálne zázemie a v krátkosti uvedené hlavné študijné či pracovné zameranie. Písmo vo všetkých príspevkoch je Times New Roman, veľkosť 12, formáty .doc, resp. .jpg. Citovanie literatúry: podľa štýlu APA. Viac na <http://owl.english.purdue.edu/owl/resource/560/12>

Submission guidelines

Speculum is a periodical magazine of the Slovak association of social anthropology.

It's an open platform for articles from the fields of ethnology, social anthropology and other related disciplines. Speculum consists of the following rubrics/sections: theoretical and empirical studies, essays (discussions), interviews, recensions/reviews, etc. As students' articles are welcomed as well, Speculum's content may also include humour, criticism or realisation of any unconventional ideas, which are brought by a dynamic and creative student spirit.

We accept articles as follows:

Studies in range from 15 to 25 standard pages, with references in text. We are interested in studies from the field of cultural and social anthropology and related disciplines: ethnology, religious studies, psychology, sociology and history. A study is an original work (even modified bachelor or master thesis), within which mainly anthropological theories are used and is elaborated by using appropriate empirical research methods. An abstract should contain a research question, indication of results and a maximum of 5 key words.

Essays in range of 10 standard pages at maximum. Fields of interest are the same as for studies. Authors can elaborate, among others, specific concepts and their application within social sciences, or they can introduce different approaches to investigate a phenomenon, etc. The content of an essay is basically arbitrary. There's no need of an abstract, but it is required to present the the topic as well as the structure of the essay in the introduction.

Reports/ Recensions in range of 3 standard pages at maximum. Reports from conferences, festivals (e.g. movie festival/art festivals) or exhibition openings are welcomed. Recensions should pertain to either new or older books, which are of interest to the author. Recensions of books that students find crucial for the study of social anthropology and related disciplines are also welcomed. Authors can submit also recension of movies with a social – scientific theme.

Interviews

Photoreports, photographs in context. You can submit 10 photos at maximum on a certain topic. Photos have to be in .jpg format, captions/legends in .doc with photonumbers. Photoreports (text with relevant photos), has to be 10 standard pages at maximum with indexing the place, where each photo belongs.

General guidelines

Each article must contain author's name, email contact, institutional background, and main research topic (shortly).

Lettering of all articles is Times New Roman, size 12. Articles are submitted in .doc/.jpg. References and in-text citations is in APA style. More:

<http://owl.english.purdue.edu/owl/resource/560/12>

